

AR 2007/1

Arhitektura, raziskave
Architecture, Research

monografije / monographs

ISSN 1580-5573

Ljubljana 2007

Uvodnik

V čast mi je, da vam predstavim številko, ki sem je posebno vesel: predstavitev založniške dejavnosti Fakultete za arhitekturo, avtorjev arhitektov in knjig s področja arhitekture.

S pomočjo knjižnice FA smo zbrali kar nekaj naslovov, s prošnjo za predstavitev smo se obrnili na vse pedagoge naše šole. Tako je nastal pregled založniškega dela zadnjih petih let, od 2002 do 2007. Kar smo dobili od avtorjev, je predstavljeno obširneje in z nekaterimi podatki, ki so za znanstvene monografije nujni, da jih lahko formalno primerjamo med sabo.

Najpomembnejše se mi zdi, da smo uspeli dobiti predstavitev avtorjev samih: ne gre za samohvalo in videli boste, da še vedno velja, da je znanstvenik prej preskromen kot napihjen. Zato sem kot urednik predlagal, da objavimo tudi nekaj iz uradnih recenzij in pa objave, ki predstavljajo odmev znanstvenega dela. Nekaj je prav zanimivih, tudi iz okolij, ki jih slovenski knjigi ne bi pripisali.

Med članki je na uvodnem mestu profesor **Peter Fister**, ki trdi, da je osnovna prednost slovenskega prostora v relativno dobri ohranjenosti arhitekturno-krajske identitete. To jo uvršča med evropske države, ki naj bi bile v prihodnosti ne le "vrt Evrope", ampak tudi pomembna turistična in bivalna destinacija. Presoja načrtovanja razvoja prostora, ki naj gradi iz že ustvarjenih vrednot, in ki obenem varuje posebnosti prostorsko-krajske identitete, mora biti utemeljena z vzorednim poznavanjem specifičnosti slovenskega prostora. Ker v resoluciji o nacionalnih razvojnih projektih 2007–2023 ta razmerja niso niti omenjena, je nujno opozoriti na pričakovane posledice vpliva na okolje. O teh vplivih govori članek.

V kolikor ne bi bilo v tej številki članka prof. Fistra z zelo pomembno politično vsebino – pomembno za vso našo stroko in za neurejene odnose v zvezi s tem – bi na prvo mesto postavil **Lesene objekte v pozni prazgodovini** arheologa Matije Črešnarja. Gre za tisto, kar sem si vedno želel vedeti o prvih arhitekturah, o izkopaninah in o dejanskih dokazih nekaterih konstrukcijskih rešitev. Vse prevečkrat sem se jezil na nekatere »strokovnjake« raznih strok, ki mirno posegajo na naše področje in dajo risati špekulacije, ki bi sicer lahko bile, a dokazov zanje ni. Kolega Črešnar je prebil ta problem in predstavlja dejstva, ki bi lahko omogočala nekatere predpostavke. Predpostavke, ki jih lahko reši le arhitekt, konstrukter z znanjem arhitekture ob vsej pomoči drugih strok. S tem smo seveda pri problemu interdisciplinarnosti, ki je za to temo nujna in ki jo doslej vse premalo poznamo. Mladi raziskovalec s Filozofske fakultete, Oddelka za arheologijo predstavlja pregled najjasnejših stavbnih ostalin, odkritih v naseljih iz časa bronaste dobe (pribl. 2400–800 pr. štetjem) in starejše železne dobe oz. halštatskega obdobja (pribl. 800–600 pr. štetjem) na prostoru današnje Slovenije. Natančneje so predstavljeni materiali, ki so jih v pozni prazgodovini uporabljali pri gradnji pretežno lesenih objektov ter možnosti rekonstrukcij stavb in njihovih posameznih delov. Kolega sem žalostil s krajsanjem in s poenostavljanjem članka, saj arhitekti komaj ločimo bronasto od železne dobe. Temu navkljub je članek izjemen prispevek znanstveni misli na našem področju in upam, da bom v bodoče uspel dobiti še kakšno dobro delo drugih strok, ki bo zaokroževalo to tematiko.

Stojan Skalicky se ukvarja z opisom in oceno arhitekta Saše Deva, ki je deloval predvsem v Mariboru, v sklopu niza kolegov, ki so temu mestu vtisnili svoj neizbrisen pečat. Pred tem je bilo arhitekturno snovanje v mestu Maribor enačeno s stavbarstvom, prevladovali so historični slogi, v mestu so delovali arhitekti in gradbeniki, ki so prišli iz tujine. Dev izvira iz Plečnikove šole za arhitekturo in stoji na idejnih pozicijah moderne arhitekture. Naslov je preprost: **Arhitekt Saša Dev in Maribor**.

Kolegica Sonja Ifko predstavlja, malo pozno, svoje raziskovalno delo 2006: **Industrijska arhitekturna dediščina 20. stoletja v Sloveniji**. Poročilo predstavlja izsledke prvega dela raziskave, zasnovane z namenom, da evidentira industrijsko arhitekturo, nastalo v 20. stoletju v Sloveniji z razvojno najpomembnejšimi kompleksi.

In če se na koncu vrnem na pregled knjig pedagogov naše šole: v nadaljevanju boste našli seznam vseh knjig, ki smo jih uspeli zbrati. Ne verjamem, da je popoln in nisem si domišljjal, da bo popolna predstavitev. Pri tem je pomembno še to, da se vsi avtorji niso odzvali vabilu. Nič ne de – tudi to kaže njihov odnos do znanosti, do stroke, do fakultete. Razumevanje in razlaga avtorja sta nedvomno več vredni od predstavitev drugih. Gre za sramovanje svojega dela, za nesposobnost, za nezanimanje, za nespoštovanje bralstva, kdo preprosto noče biti zraven. Ampak tudi ta odnos je značilen.

Bera knjig Fakultete za arhitekturo zadnjih petih let ni pretirano velika, mislim pa, da lahko v tej številki AR najdemo kar nekaj pomembnih prispevkov, ki bodo v arhitekturni znanosti predstavljali ključne elemente še kar nekaj časa.

Urednik

It is an honour for me to introduce this issue of AR, which gives me particular joy. It is a presentation of the publishing activity of the Faculty of Architecture, of authors-architects and books about architecture.

Aided by the library of the Faculty of Architecture, we have gathered together quite a few titles. We also asked all the teachers at the Faculty to contribute their presentations. Thus we obtained a review of our published work over the past five years, from 2002 to 2007. Everything that we received from the authors is presented in a more extensive way and accompanied by data which are mandatory for scholarly monographs in order for them to be formally compared.

In my view, the most important thing is that we managed to get presentations written by the authors themselves. This is not a matter of self-praise, and you will see for yourself that a scholar is more likely to be too modest than conceited. This is why it was my suggestion as editor to publish some passages from formal reviews and some public reactions to scholarly work. Some are quite interesting, coming from surprisingly disparate environments.

The introductory position is occupied by an article from Professor **Peter Fister**, who claims that the fundamental advantage of Slovene territory is its relatively well-preserved architectural and landscape identity. This puts Slovenia among those European countries that in future should not only be "a garden of Europe", but also among the most important tourist and residential destinations. Evaluations of spatial development planning methods, which should derive from established values and should at the same time preserve the specifics of the landscape's identity, need to be based on knowledge of the specifics of Slovenia's landscape identity. Because such a need is not even mentioned in the "Resolution on the national development projects 2007-2023", we should urgently draw attention to the anticipated effects on the environment. It is these effects that the article addresses.

Had there not been an article by Professor Fister, containing a very important political message of significance for our entire profession and our divergent attitudes regarding its contents, I would have put in first place **The Wooden Structures in the Late Prehistoric Period** by archeologist Matija Črešnar. It deals with what I have always wanted to know about the earliest architecture, excavated remains and factual evidence of some construction solutions. All too often I have been angered by "experts" from various professions who, undisturbed, interfere in our field and draw speculations which might be true, but are unsubstantiated. Our colleague Mr Črešnar has broken ground in his treatment of the issue and presented facts that might enable certain assumptions, assumptions which can be tested only by an architect, a designer holding architectural knowledge and using any assistance available from other disciplines. And here we are, faced with the problem of interdisciplinarity, with which we are hardly at all acquainted. The trainee researcher from the Archeology Department of the Faculty of Arts reviews the most prominent architectural remains discovered from Bronze Age (ca 2400-800 B.C) and Late Iron Age (ca 800-600 B.C.) settlements in the territory of today's Slovenia. He presents in detail the materials employed in the Late Prehistoric period for building predominantly wooden structures, and shows the possibilities for the reconstruction of buildings or their individual elements. I made him unhappy by abbreviating and simplifying the article, but we architects can hardly distinguish the Bronze Age from the Iron. Nonetheless, the article is an exceptional contribution to scientific thought in our field and I hope that in the future I will be able to lay my hands on another good article from other disciplines which will complement this topic.

Stojan Skalicky discusses and assesses the architect Saša Dev, who worked primarily in Maribor, and is one of the architects who left an enduring mark on the town. Hitherto, architectural design in Maribor was equated with building trades; historical styles dominated, and architects and builders from abroad worked in the town. Dev comes from the Plečnik school of architecture and advocates the ideas of modern architecture. The title is simple: **Architect Saša Dev and Maribor**.

Another colleague, Sonja Ifko, presents, a little late, her 2006 research: **The 20th Century Industrial Architectural Heritage in Slovenia**. The report presents the results of the first part of a research conceived with the purpose of taking stock of the industrial architecture created in Slovenia during the 20th century, and determining the most important industrial complexes from the development point of view.

Let me return, to conclude, to the review of books by teachers at our Faculty: following you will find a list of all books we managed to put together. I do not think the list is complete, nor did I expect it to be. It is also worth noting that not all the authors we invited responded to our invitation. This is of no real consequence, but it reflects their attitude toward science, profession, and the Faculty.

The production of books at the Faculty of Architecture has not been unduly large in the last five years, but I think that in this issue of AR there are quite a few significant contributions which will represent key elements in architectural science for some time to come.

Editor

Avtor	Leto	Naslov knjige	Založba	Kraj
Ašanin, G.P., Kambič, M.	2004	Viadukti in mostovi na slovenskih avtocestah	DARS	Celje
Bernik, S.	2002	Arhitektura Miloša Bonče	UL IFF	Ljubljana
Bernik, S.	2007	Slovenska arhitektura 20. stoletja	Mestna Galerija LJ	Ljubljana
Bevk – Perović, et al.	2005	6ixpack	Dessa	Ljubljana
Bonča, J.	2003	Gospodar sistema	UL FA	Ljubljana
Čeligoj, A.	2006	Maks Fabiani: vodnik po arhitekturi v Sloveniji in Italiji	Ustanova Maks Fabiani	Štanjel
Čelik, M.	2007	New Architecture in Slovenia	Springer	Dunaj, NY
Čerpes, I. (urednik)	2007	O urbanizmu : Kaj se dogaja s sodobnim mestom?	Krtina	Ljubljana
Deu, Ž.	2001	Stavbarstvo slovenskega podeželja: značilno oblikovanje stanovanjskih hiš	Založba Kmečki glas	Ljubljana
Deu, Ž.	2004	Obnova stanovanjskih stavb na slovenskem podeželju	Založba Kmečki glas	Ljubljana
Deu, Ž.	2006	Podeželske hiše na Slovenskem	Založba Kmečki glas	Ljubljana
Deu, Ž.	2006	Arhitektura Hlebanjeve domačije: razvoj in vrednosti	Družina Hlebanja	Ljubljana
Dolenec, M., Vodopivec, A.	2003	Savin Sever arhitekt = Savin Sever architect	Nuit	Ljubljana
Drašler, A.	2005	O krajini z risbo	UL BF in Arhitekturni muzej	Ljubljana
Fikfak, A., Zbašnik, S. M.	2002	Prenova povojnih stanovanjskih sosek: večstanovanjsko območje na Rakovniku	UL FA	Ljubljana
Fister, P.	2007	Reurbanizacija/prenova naselbin in arhitekture: (metodologija načrtovanja)	UL FA	Ljubljana
Gabrijelčič, P., Fikfak, A.	2002	Rurizem in ruralna arhitektura	UL FA	Ljubljana
Hrausky, A.	2006	Gradbišče Slovenija	Narodna galerija	Ljubljana
Hrausky, A., Koželj, J.	2007	Arhitekturni vodnik po Ljubljani, 107 izbranih zgradb	Rokus	Ljubljana
Hrausky, A., Koželj, J.	2007	Jože Plečnik v Ljubljani in Sloveniji	Cankarjeva založba	Ljubljana
Hrausky, A., Koželj, J.	2002	Arhitekturni vodnik po Ljubljani, 100 izbranih zgradb	Rokus	Ljubljana
Hrausky, A., Koželj, J., Prelovšek, D.	2006	Jože Plečnik: Dunaj, Praga, Ljubljana	Cankarjeva založba	Ljubljana
Juvanec, B.	2007	Kozolec	UL FA I2, Družba za založništvo	Ljubljana
Juvanec, B.	2005	Kamen na kamen	UL FA I2, Družba za založništvo	Ljubljana
Juvanec, B.	2006	Kultura bivalnega prostora	UL PeF	Ljubljana
Juvanec, B.	2007	Chozos of Extremadura	ARTE	Caceres
Juvanec, B. (urednik)	2002	Gospodarstvo in arhitektura, gospodarska arhitektura, 12. Konferenca Alpe Adria	UL FA	Ljubljana
Kališnik, M., Fister, P., Lah, L., Dekleva, S. D.	2003	Uvod v znanstvenoraziskovalno metodologijo na področju arhitekture in urbanizma	UL FA	Ljubljana
Korosic, M.	2002	Zamejski opus arhitekta Eda Miheveca	Kulturni dom	Gorica
Košir, F.	2006	Edvard Ravnikar kot arhitekturni teoretik	UL FA	Ljubljana
Košir, F.	2006	K arhitekturi: razvoj arhitekturne teorije	UL FA	Ljubljana
Košir, F., Krečič, P., Zupančič, B.	2007	Le Corbusier: 1887-1965 : ob stodvajsetletnici arhitektovega rojstva	UL FA	Ljubljana
Krečič, P.	2007	Plečnikova Ljubljana	Zavod za turizem	Ljubljana
Krečič, P.	2002	Plečnik in ekspresionizem: ob 130. obletnici Plečnikovega rojstva	Nova revija	Ljubljana
Kresal, J., Zbašnik, S. M.,	2002	Površinska obdelava gradiv v arhitekturi: glosar: učbenik za arhitekto	UL FA	Ljubljana
Krušec, T., et al.	2005	Celje: 1999-2005: pregled arhitekturno urbanističnih natečajev in delavnice	UL FA	Ljubljana
Kurent, T.	2002	Arhitektov zvezek	Nuit	Ljubljana
Lah, L., et al.	2003	Muzej Kraška hiša v Repnu / Il museo della Casa Carsica di Repen	SEM	Ljubljana
Mandič, S., Cirman, A.	2006	Stanovanje v Sloveniji 2005	UL FDV	Ljubljana
Meister, U., Zupančič, T., Kilar, V.	2007	Building anatomy: rope structures	UL FA	Ljubljana
Mercina, A.	2006	Arhitekt Ilija Arnautović : socializem v slovenski arhitekturi	Viharnik	Ljubljana
Mihelič, B.	2005	Secesijska Ljubljana = Art nouveau Ljubljana	Zavod za turizem	Ljubljana
Mušič, M. (urednik)	2006	Zbornik Marjana Mušiča	SAZU	Ljubljana
Mušič, M.	2002	Arhitektura za vse čase: Novo mesto in Dolenjska	Atelje Marko Mušič	Ljubljana
Pikel, V., Babič, A.	2004	Koper - mesto stoterih dimnikov: identitetnelementi mestnega jedra	Mestna občina Koper	Koper
Planišček, A., Vodopivec, A. (urednika)	2004	Stanovanja za naše nove razmere	Stanovanjski sklad RS	Ljubljana
Pogačnik, A.	2006	Kako izdelamo prostorske načrte	Založba Obzorja	Maribor
Pogačnik, A.	2003	Urbanistično planiranje: univerzitetni učbenik	UL FGG	Ljubljana
Potokar, R.	2002	Gorenjska: arhitekturni vodnik	Saving	Ljubljana
Potrč, M.	2003	Next stop, Kiosk = Naslednja postaja Kiosk	Moderna galerija	Ljubljana
Prelovšek, A., et al.	2003	Urejanje prostora in graditev objektov	Ur. I. RS	Ljubljana
Prelovšek, D.	2005	Jože Plečnik: 1872 – 1957	AML	Ljubljana
Prelovšek, D.	2004	Jože Plečnik – Jan Kotera: dopisovanje 1897 – 1921	ZRC	Ljubljana
Prosen, A. (urednik)	2004	Prostorske znanosti za 21. stoletje : jubilejni zbornik	UL FGG	Ljubljana
Rauch, P.	2007	Pomen v sodobni arhitekturi	UL FA	Ljubljana
Renčelj, S., Lah, L.	2004	Kraška hiša in arhitektura Krasa – med očarljivostjo in vsakdanom	Libris	Koper
Rupar, B.	2007	Oblikovanje raznolike zazidave: sistemskipristop	UL FA	Ljubljana
Sapač, I.	05/07	Grajske stavbe v osrednji Sloveniji 3	Viharnik	Ljubljana
Sapač, I. (urednik)	2007	Arhitektura 18. stoletja	Arhitekturni muzej	Ljubljana
Sendi, R., Erjavac, A., et al.	2007	Priročnik za gradnjo družinske hiše v lastni režiji	Tehniška založba Slovenije	Ljubljana
Sitar, M.	2005	Odperte meje = Open borders	UM FG	Maribor
Slak, T., Kilar, V.	2005	Potresno odporna gradnja in zasnova konstrukcij v arhitekturi	UL FA	Ljubljana
Studen, M. Knaller – Vlay B, Rajakovics, P. (uredniki)	2007	Uropean urbanity	Springer	Dunaj, NY
Suhadolc, J.	2004	Stoli 2 = Chairs 2	Viharnik	Ljubljana
Šeme, Š.	2006	V vrtincu potrošnje	UL FA	Ljubljana
Šumi, N.	1997	Arhitektura 16. stoletja	Arhitekturni muzej	Ljubljana
Šumi, N.	2000	Arhitektura 17. stoletja	Arhitekturni muzej	Ljubljana
Vuga, B., Dal Co, F.	2003	Arhitektura = Architecture	Piranesi	Ljubljana
Zavodnik, L. A.	2003	Vzdržen prostorski razvoj v Sloveniji	MOP RS	Ljubljana
Zbašnik, S. M.	2007	Pasivna hiša	UL FA	Ljubljana
Zbašnik, S. M., Kresal, J.	2004	Fasadni ovoj	UL FA	Ljubljana
Zupančič, B.	2004	Arhitekt Josip Costaperaria in ljubljansko moderno meščanstvo	KUD Polis	Ljubljana
Zupančič, B.	2005	Usode ljubljanskih stavb in ljudi	KUD Polis	Ljubljana
Zupančič, B.	2004	Modernizem na deželi: delo ribniškega stavbenika Alojzija Hrena	Galerija Miklova hiša	Ribnica
Zupančič, D., Juvanec, B.	2003	Sardinija, arhitektura kamna	UL FA	Ljubljana

PRESOJA VPLIVOV RAZVOJNIH PROJEKTOV NA ARHITEKTURNO-KRAJINSKO IDENTITETO SLOVENIJE

EVALUATION OF THE IMPACT OF THE NATIONAL DEVELOPMENT PROJECTS ON THE LANDSCAPE AND ARCHITECTURAL IDENTITY OF SLOVENIA

UDK 71
COBISS 1.01 izvorni znanstveni članek
prejeto 20.8.2007

izvleček

Osnovna prednost slovenskega prostora je v relativno dobri ohranjenosti arhitekturno-krajinske identitete. To Slovenijo uvršča med tiste evropske države, ki naj bi bile v prihodnosti ne le "vrt Evrope", ampak tudi pomembna turistična in bivalna destinacija. Presoja načrtovanja razvoja prostora, ki naj gradi iz že ustvarjenih vrednot in ki obenem varuje posebnosti prostorsko-krajinske identitete, mora biti utemeljena z vzporednim poznavanjem specifičnosti slovenskega prostora. Ker pa v resoluciji o nacionalnih razvojnih projektih 2007–2023 ta razmerja niso niti omenjena, je nujno opozoriti na pričakovane posledice vpliva na okolje. V analizi so izdelane kritične primerjave z obstoječimi specifičnimi strateškimi cilji Strategije prostorskega razvoja Slovenije, Operativnega programa upravljanja območij Natura 2000, najnovejšega Zakona o prostorskem načrtovanju – torej projektov, ki ohranjajo krajinsko in prostorsko identiteto – in izbranimi projekti Resolucije.

abstract

Evaluation of Impacts of the National Development Projects 2007-2023 on Landscape- and Architectural-identity of Slovenia
The fundamental advantage of the Slovene territory is its relatively good preservation of the landscape identity. This value classifies Slovenia among those European countries that in future should be not only "the garden of Europe" but also one of the most important tourist and residential destinations. Evaluation of the planning methods for the development of the living space that should be built upon the existing values and that should at the same time preserve specifics of the landscape-identity, must be based upon the parallel knowledge of the specifics of the Slovene landscape identity. Because such relations in the "Resolution of the national developmental projects 2007-2023" are not mentioned it is urgent to direct attentions on possible and expected consequences on future environment. The analysis shows critical comparisons between existing strategic aims of the "Strategy of the development of the space in Slovenia", of the "Operative program for managing the regions of Natura 2000", of the most actual "Law for space-planning" – all of them the strategic projects that preserve specifics of the Slovene landscape-identity – and on the other side of the selected projects of the "Resolution".

ključne besede:

Identiteta prostora, varstvo naravne in kulturne dediščine, vpliv na okolje.

key words:

Identity of space, protection of natural and cultural heritage, impact on environment.

Eno osnovnih izhodišč "Resolucije o nacionalnih razvojnih projektih za obdobje 2007–2023" naj bi bilo naslednje: Razvojni cilj Slovenije v mednarodnem okolju je, da bo s svojim razvojnim vzorcem, kulturno identiteto in zavzetim delovanjem v mednarodni skupnosti v svetu postala prepoznavna in ugledna država [Resolucija o nacionalnih razvojnih projektih za obdobje 2007–2023, str. 10. - Ob navedenih ciljeh je postavljena tudi zahteva po obveznih strukturnih reformah za socialne reforme in povečanje blaginje v Sloveniji.]. Če naj bi presodili, ali cilji resolucije v resnici upoštevajo izhodiščne trditve, je kot primerjavo in podobno izhodišče treba povzeti današnja izhodišča za bodoče prostorske posege, ki so sestavni del vseh razvojnih strategij in obenem zakonske osnove za presojo vplivov posameznih strateških ali neposrednih odločitev.

"Strategija prostorskega razvoja Slovenije" (v nadaljnjem besedilu: prostorska strategija) je "... temeljni državni dokument o usmerjanju razvoja v prostoru. Podaja okvir za prostorski razvoj na celotnem ozemlju države in postavlja usmeritve za razvoj v evropskem prostoru. Določa zasnovo urejanja prostora, njegovo rabo in varstvo. Prostorska strategija izhaja iz upoštevanja družbenih, gospodarskih in okoljskih dejavnikov prostorskega razvoja. V skladu z načelom vzdržnega prostorskega razvoja, ki je njeno temeljno načelo, prostorska strategija uveljavlja smotno rabo prostora ter varnost življenja in dobrin. Poudarja prizadevanja za ohranitev prepoznavnosti prostora in krepitev identitete Slovenije ter

njenih lokalnih oziroma regionalnih identitet, kar v razmerah evropske konkurence ponuja primerjalne prednosti. Prostorsko strategijo sestavljata besedni in kartografski del [Odllok o strategiji prostorskega razvoja Slovenije (dSPRS), Uradni list RS 76/2004, str. 76. - Poleg splošnih določil je v Uvodu zahtevano tudi (cit.): Za razvoj krajine so podane usmeritve za ohranitev prepoznavnosti Slovenije z vidika kulturnega in simbolnega pomena krajine.].

Če torej povzamemo enega od predstavljenih osnovnih ciljev obeh ključnih dokumentov, naj bi bil to posebno skrben odnos do kulturne identitete, ki je v primeru tako obsežnih posegov v prostor, kot so predvideni v razvojnih projektih, prav gotovo prepoznavnost prostora in krepitev identitete Slovenije ter njenih lokalnih oziroma regionalnih identitet. Žal je mogoče ugotoviti, da se v besedilu Resolucije o nacionalnih razvojnih projektih tako razložen pojem ne pojavlja in da je v resnici velik del načrtovanih posegov v prostor v nasprotju s cilji urejanja prostora.

Presoja v razmerju do Strategije prostorskega razvoja Slovenije

Da bi bilo mogoče presoditi, v kakšni meri je mogoče ob izvedbi predvidenih projektov pričakovati negativen vpliv na arhitekturno in krajinsko identiteto, je treba predhodno opredeliti pojme, ki so uporabljeni v Odlloku o strategiji prostorskega razvoja Slovenije. Navedeni so naslednji:

Arhitekturna krajina je tista prostorska enota, v kateri je zaradi specifičnih geografskih, kulturno-zgodovinskih, upravnih, socialno-ekonomskih, gospodarskih in drugih pogojev razvoja, predvsem pa zaradi zavestne gradnje in ohranjanja značilnosti bivalnega okolja, mogoče razpoznati enotna merila vseh vrst gradenj, ki sooblikujejo identiteto prostora.

Arhitekturna regija je območje povezanih arhitekturnih krajin, ki niso primerne za podrobno določanje sestavin arhitekturnega in naselbinskega oblikovanja, temveč so prikaz širših območij, v okviru katerih je v preteklosti nastalo in se do danes ohranilo nekaj splošnih skupnih posebnosti.

Izjemna krajina je naravna ali kulturna krajina, ki izkazuje visoko prizoriščno vrednost kot odraz svojevrstne zgradbe, praviloma z navzočnostjo ene ali več naslednjih sestavin: edinstvene rabe tal, ustreznega deleža naravnih prvin in/ali posebnega naselbinskega vzorca.

Razvoj krajine je preurejanje, obnavljanje ali ohranjanje prostorskih razmerij v krajini, zaradi umeščanja novih ali posodabljanja obstoječih dejavnosti, z upoštevanjem zatečenih naravnih in kulturnih značilnosti v krajini.

Na osnovi predhodne analize slovenskega prostora je bilo izdelanih več pomenskih študij, ki so postale osnova za specifično opredelitev, da naj bi bila tudi v Sloveniji, podobno kot v večini evropskih držav, "upoštevana nenadomestljiva vrednost evropske naravne in kulturne dediščine in še zlasti dediščina kulturnih krajin ter stavbna dediščina kot integralni del prostorske politike in kot pomemben potencial" [Territoriale Agenda der Europäischen Union, Berlin, 15./16. marec 2007, čl. 5. - Agendo je podpisal slovenski minister za okolje in prostor skupaj še z "Leipziško karto za trajnostno evropsko mesto" in je začela veljati z listino "Final Recommendations – European Forum for Architectural Policies", dokončano v Hamburgu 27. 4. 2007.].

Za slovenski prostor so tako nastale strokovne osnove "celostnega varstva", ki so nadgradile vse preozko odmerjene cilje varstva (posebej zaščitene) kulturne in naravne dediščine ter kulturnih in naravnih spomenikov. Pomemben preskok v tej smeri je bila ugotovitev, da teh največjih vrednot nikakor ni mogoče zaščititi ali celo ohraniti brez upoštevanja njihovega vpliva na prostor oziroma obratno brez upoštevanja posledic neustreznih sprememb prostora, ki lahko uničijo kulturni ali naravni spomenik, čeprav vanj neposredno ne posežejo.

Področje celostnega varstva stavbne in naselbinske dediščine pomeni razširitev pomena ozko omejenega varstva "kulturne dediščine", ki jo rešujejo le strogi varstveni ukrepi v omejenem obsegu, na tisti del obstoječih, že zgrajenih vrednot, ki ga poleg izbranih spomenikov sestavlja široka lestvica od ruralnih krajin do naselbinskih jeder in ki so vse sestavine vsakodnevnega življenja in okolja. Zlasti je ta širši del pomemben kot okoljska in kulturna vrednota, ki je pomembna tudi kot investicijski cilj za visoko kakovostno bivalno okolje in za posebne dejavnosti turizma, rekreacije ipd.

Področje celostnega varstva obsega naslednji dve skupini dejavnosti:

aktivno prenavo varovanih, kakovostnih in degradiranih delov stavbne in naselbinske dediščine, celostno varstvo kulturnih vrednot v prostoru.

Obenem s splošnimi cilji smotrnega usmerjanja preobrazbe prostora in vzdržnega razvoja je postala prenova, ki hkrati ohranja že ustvarjene vrednosti, prednostna naloga – ne le kot metoda razvojnega varstva formalno varovane kulturne in naravne dediščine, ampak ker povezuje prenavo prostora (krajine, naselbinskih ali poselitvenih vrednot), prenavo novejših grajenih struktur (recikliranje danih, identitetno kakovostnih novejših naselbinskih in stavbnih vrednot) ter prenavo že prenovljenega (razvojni prenova ali stalen proces prenove) in je vgrajena kot izhodišče v celovit postopek smotrnega gospodarjenja in razvoja prostora.

Utemeljitev takega načrtovanja razvoja prostora, ki gradi iz že ustvarjenih vrednot in ki obenem varuje posebne kakovosti, od posameznih dosežkov do identitetnih ter specifičnih vrednosti, je cilj celostnega varstva stavbnih in naselbinskih vrednot, obenem pa zagotovilo, da bo razvoj prostora v Sloveniji primerljiv z evropskim.

Osnovna prednost slovenskega prostora je v relativno dobri ohranjenosti arhitekturno-krajinske identitete in njene povezanosti z naravnimi krajinskimi značilnostmi, kar velja za približno polovico ozemlja. To Slovenijo uvršča med tiste evropske države, ki naj bi bile v prihodnosti ne le "vrt Evrope", ampak tudi pomembna turistična in bivalna destinacija. Opredeljene so bile vrednostne stopnje in temeljne značilnosti posameznih krajinskih območij, kar je postalo kriterij za presojo primernosti posegov v prostor na državnem in regijskem nivoju z naslednjimi kategorijami, predstavljenimi v podrobni karti [V posebnih študijah, izdelanih na FA, na prošnjo MOP, Zavoda za prostorsko planiranje, ki jih je tudi objavil, sta v podrobnostih razčlenjena slovenski prostor in njegova identitetna vrednost v razmerju do arhitekture. Študije so postale poseben del izhodišč in meril za načrtovanje bodočih posegov v prostor in za ohranitev "prepoznavnosti Slovenije".]:

1. kategorija: 7 arhitekturnih krajin, pretežno naslonjenih na gorska in manj poseljena območja.
2. kategorija: 25 arhitekturnih krajin in 4 specifični deli krajin z negativno oznako; nekatere od krajin te kategorije so začele izgubljati svojo vrednost.
3. (negativna) kategorija: 42 arhitekturnih krajin, značilno razporejenih okrog večjih središč in vzdolž "prometnega križa" Slovenije. Nekatere med njimi so še ohranile dele prostora, ki ga je mogoče uvrstiti v 2. kategorijo.

Nevarnosti obravnavanega segmenta prostora izhajajo iz ugotovitve, da se arhitekturno-krajinska identiteta kot priznana vrednota vzdolž nastajajočega cestnega križa in zlasti še v okolici večjih mestnih središč splošno izgublja v poplavi nedoločljive in s prostorom nepovezane poselitve ter arhitekturne (ne) tipike. Obenem izgublja vrednost tudi formalno zaščitena najkakovostnejša kulturna in naravna dediščina, ker nima več tistega kakovostnega okolja, ki določa vrednost in ki je doslej dajalo največji pomen, saj postaja varovanje naravne in kulturne dediščine (ponovno) zoženi cilj ohranitve maloštevilnih kulturnih ali naravnih spomenikov. To je pokazala tudi študija o procesu izgubljanja (uničevanja) osnovnih identitetnih in okoljskih krajinskih vrednot.

Vznemirljiv je podatek, pridobljen z monitoringom prostora v zadnjih 10-ih letih. Območja srednje vrednostne kategorije so se zlasti na posameznih robovih vzdolž osrednjega cestnega križa, pa tudi v nekaterih drugih specifičnih okoljih (na primer kljub načrtovani ohranitvi kulturne krajine v akciji po potresu v zgornjem Posočju!), začela zmanjševati na račun izgubljanja prejšnje prostorsko identitetne razpoznavne vrednosti, povečuje pa se območje arhitekturno in poselitveno nerazpoznavnih in negativno izoblikovanih delov prostora.

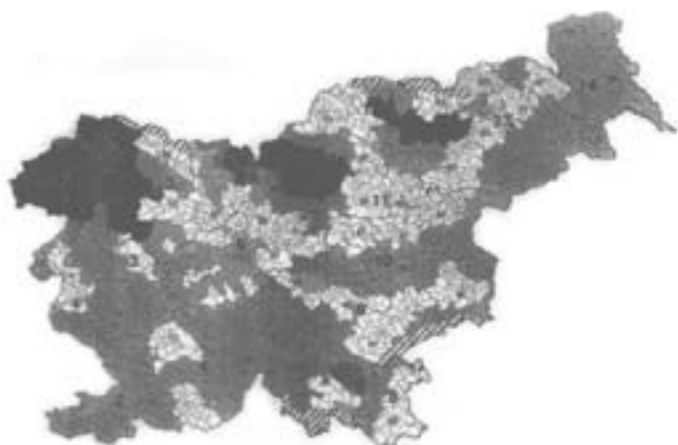
Po zbranih ocenah se je tako od leta 1993 do 2000 zmanjšala površina zelo pomembne srednje kategorije za 10 %, za naslednje desetletno obdobje pa je brez posegov v prostor, ki jih predvideva Resolucija 2007–2023, mogoče pričakovati izgubo naslednjih 10–15 % kakovostne kulturne krajine. To neposredno pomeni, da tu ni več mogoče pričakovati niti sodobnega "mehkega" in za okolje neobremenjujočega razvoja turizma, kakor koli vezanega na značilnosti kulturne in naravne dediščine, niti ni več tistih prostorskih kakovosti, ki bi zagotavljale razvoj ali ohranitev najkakovostnejših bivalnih okolij. Obenem so na nekaterih območjih, ki so sicer bogata s posameznimi kulturnimi spomeniki, zmanjšane možnosti celostnega varstva najpomembnejše kulturne dediščine, tako z likovno-prostorskega in pomenskega kot z ekonomskega vidika. Posamezni arhitekturni in naselbinski spomeniki ohranjajo le še muzejske funkcije ali kvečjemu izločene ekskluzivne vrednosti, zato se ne morejo več vzdrževati sami po sebi, saj niso več vezani na okolje, v katerem so doslej pomenili vrhunsko kakovost in najvišjo stopnjo na prostorski ali arhitekturni vrednosti lestvici [Analiza predvidevanja izgube prostorske identitete je bila prvič javno predstavljena v okviru mednarodnega posveta "Prostorska identiteta" 22. 3. 2007 v Olimju].

Če torej iz Resolucije povzamemo tiste predvidene posege v prostor, ki bodo neposredno vplivali na še ohranjena območja kakovostne krajine in bodo zato dodala že sicer predvidenemu

zmanjšanju njihove identitete še dodatne vplive, ostaja temeljno vprašanje, zakaj v resoluciji nikjer ni konkretno navedenih usmeritev, ki bi morale že v fazi podrobnega načrtovanja ustrezno upoštevati predhodno opredeljene kriterije za posege v prostor.

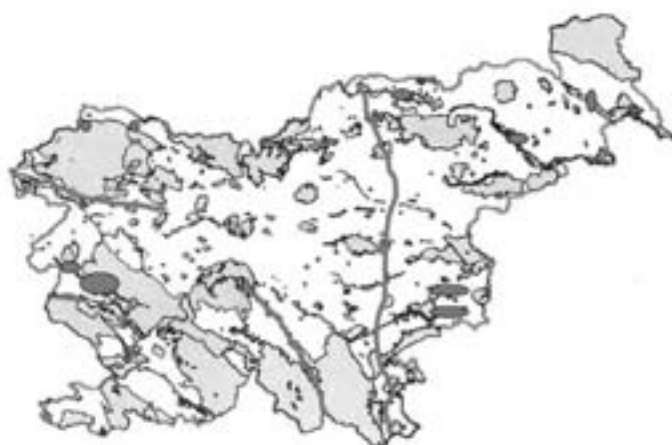
Največje posege v identitetne vrednote kulturne (naravne in arhitekturne) krajine bodo v tem načrtu povzročili – če izpustimo tako imenovani "dodatni avtocestni program" – neposredni in verjetno še bolj posredni vplivi "modernizacije državnega cestnega omrežja" (3.9.4.1) na prioritarnih razvojnih oseh. Zahodna cesta med Škofjo Loko in Kobaridom bo tako posegla v neposredno območje Triglavskega narodnega parka, zlasti pa v najvišje ocenjeno kulturnokrajinsko območje gornjesoškega prostora. Izkušnje ali bolje rečeno negativne posledice takega posega je mogoče razpoznati v sosednji dolini na italijanski strani, kjer so z grobo "posodobitvijo" ceste proti Trbižu povsem razvrednotili velik del kakovostnega krajinskega prostora. Tudi posodobitev ceste prek Kočevja preseka dovolj kakovostno krajinsko območje in brez posebnih zahtev bo tudi tu nastalo veliko osiromašenje krajinske identitete. Tretja povezovalna os med Koroško in Belo krajino preseka tri kakovostna območja, znotraj katerih oziroma nanje posredno navezanih pa še nekaj posebej kakovostnih predelov vzdolž zahodne stranice Pohorja (med Dravogradom in Velenjem). Da so prav tu že začele delovati nekatere civilne iniciative, ki opozarjajo na previdnost in odgovornost, je jasen znak, da se morajo vsi načrtovalci dobro zavedati, da naj ne bi bil cilj izvedbe programov, ki jih razvija resolucija, le v goli kratkoročni ekonomski računici, ampak predvsem v dolgoročno premišljenih in s trajnostnim razvojem prostora uglasenih razvojnih projektih.

Vrsta posameznih projektov, vsak na svoj način, zmanjšuje vrednost prostora, za katerega je predviden. Med največje posege v kakovostne krajinske enote tako lahko štejemo "In Prime" v Vipavski dolini (s predvidenimi 650 ha pričakovanih

Slika 1: Stopnja ohranjenosti identitete in predvidena izguba identitetne krajine do leta 2010.

Figure 1: Level of preservation of identity and anticipated loss of landscape identity by 2010.

Slika 2: Prikaz možnih vplivov projektov Resolucije na program Natura 2000.

Figure 2: Feasible effects of projects selected by the "Resolution" on the Natura 2000 programme.

površin neposredne pozidave), "Phenix" ob letališču v Cerkljah (450 ha), "Megalaxia" pri Ptujju (ni opredeljena velikost!) in "Oko" v Pomurju (70 ha) so največji predvideni kompleksi neposredno znotraj identitetno kakovostnih arhitekturnih krajin.

V Vipavski dolini je tako značilen primer, kako najprej z dovolj grobo postavitvijo poteka avtoceste, nato pa s programi, kot je "In prime", načrtovalci sprostijo vse omejitve, ki naj bi ohranjale značilnosti te izjemne doline z značilnim poselitvenim sistemom ob robovih doline in posebno razporeditvijo arhitekturnih dominant po obronkih doline. Zato ni čudno, da se brez pomislekov pojavlja tudi ideja o postavitvi "najvišje steklene piramide na svetu" za letališki muzej, čeprav tak gradbeni poseg ni opravičen niti s simbolnega cilja vsebine, še manj z vidika upoštevanja nekkih vrednot prostora in kulturne dediščine. Podobno vprašanje se postavlja tudi pri Ptujju, s projektom Megalaxia, saj je to ne le izjemno značilna pokrajinska enota, ampak je nanjo navezana tudi izjemna struktura arhitekture, od mesta Ptujja samega in z njim povezane arheološke dediščine do anonimne arhitekture, ki opredeljuje krajinsko identiteto. Opisanim večjim posegom se potem pridruži še vrsta manjših. "Noordung" na Koroškem je na primer načrtovan deloma v že znižani kakovosti krajinskega prostora, deloma na območju visokih vrednosti.

Brez potrebe je na enem mestu ocenjevati vsak projekt posebej, saj bi bila za vsakega potrebna podrobna presoja. Vendar je mogoče opozoriti vsaj še na dva projekta, ki bosta na prvi pogled manj neposredno posegla v prostor, bodo pa zato širše posledice toliko močnejše – pričakovati je seveda, da bodo predvsem negativne! Najbolj značilen tak primer je gotovo načrtovan "Slovenski jadranski otok". O ekoloških posledicah za morsko biosefero je bilo že dovolj povedanega, manj pa o posledicah, ki bi jih imela taka koncentracija specifičnih dejavnosti na širši prostor. Izjemno majhno slovensko primorsko območje je že

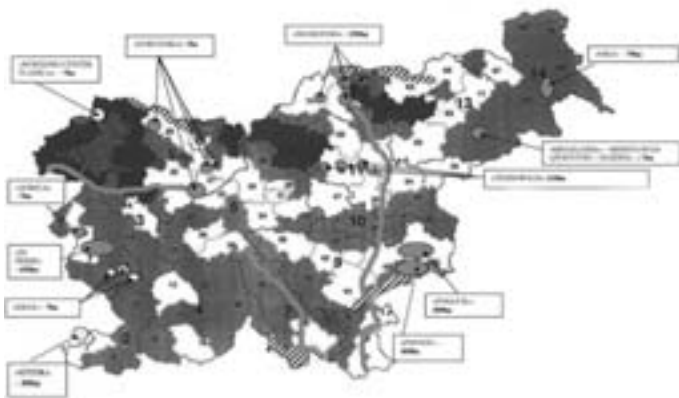
začelo doživljati pretirane posege vanj, v okviru njegovega še najbolje ohranjenega osrednjega dela (razen v Piranskem zalivu ...) pa se bo kot izhodišče za delovanje takega objekta (pribl. 100 x 300 m) na obali moralo vzpostaviti ustrezno dopolnilno infrastrukturo, od cest, parkirišč do vseh drugih dejavnosti. Podobne rezultate je mogoče pričakovati tudi vzporedno s projektom "Gorica" – ali bolje "mega igralniškega središča", pri katerem nihče ne upošteva širšega vpliva na prostor. Ta v obeh primerih ne bo le problem identitete vidnega prostora, ampak tudi vsebinske ter okoljske problematike.

Podobne, čeprav morda manjše probleme bodo ob preozkem načrtovanju in ob neupoštevanju v začetku navedenih izhodišč povzročili tudi projekti, ki se navidezno "prijazno" vključujejo v prostor. Opozoriti je treba zlasti na projekta "Nordijski center Planica" in "Kras". Oba sta zasnovana znotraj najkakovostnejših krajinsko-identitetnih območij. Čeprav je mogoče, da bo v okviru projektov zmanjšan neposreden negativen vpliv na prostor in arhitekturno identiteto, so možnosti, da postanejo posledični vplivi, ki ne bi bili ustrezno reševani že v okviru osnovnih načrtov, huda obremenitev za okolje in naravno ali kulturno dediščino.

Presoja v razmerju do "Operativnega programa upravljanja območij Natura 2000"

Kot dodatno opozorilo je treba primerjati še medsebojne vplive projektov Resolucije na poseben projekt Slovenije: Natura 2000, ki je sicer še v obravnavi kot predlog Operativnega programa upravljanja območij Natura 2000. V njem je kot cilj postavljeno predvsem "upoštevanje ohranjanja okolja in živalskih vrst" [Program slovenskega dela pristopa k nadnacionalni direktivi EU Natura 2000 je bil objavljen v Uradnem listu RS 49/2004.]. Čeprav to ni neposredno navezano na ohranitev identitete ustvarjenega okolja (kulturne krajine, arhitekturne identitete itd.), pa je z njim posredno dovolj močno povezano in bi zato ustrezen odnos med tem programom in programom Resolucije moral biti vključen v vsak projekt.

Če ponovno skušamo prikazati predvidene posege v prostor, kakor jih predvideva Resolucija, se tudi tu pojavijo določeni deli prostora kot problemske rešitve. Vezane so v veliki meri na iste projekte kot v primerjavi z identitetnimi krajinami, vendar je tu že mogoče zaznati določene odmike. Ali so ti nastali zaradi prednostnega upoštevanja Resolucije, ni mogoče ugotoviti, gotovo pa je nekaj območij, ki so v sedanji zadnji verziji Nature 2000 že podlegli prednostim čistega kratkoročnega ekonomskega preverjanja možnih posledic nekaterih projektov iz Resolucije. To velja zlasti za zahodni krak obnovljenih cest skozi zgornjo Soško dolino, za začetni del ceste čez Kočevje in za skrajni severni ter južni del ceste od Koroške do Bele krajine. Zakaj so tu za Naturo nastala tako razredčena območja, ni povsem jasno, gotovo pa to ni usklajeno z uvodno primerjavo v odnosu do Strategije prostorskega razvoja Slovenije. In ker je identiteta prostora (krajine) odvisna predvsem od skupne vrednosti naravne in ustvarjene dediščine, s tem pa tudi od "ohranjanja okolja in živalskih vrst", kot to navaja program Nature, je mogoče pričakovati, da bodo tudi v tem pogledu posledice predvsem okoljsko negativne.

Slika 3: Prikaz vpliva izbranih projektov na krajinsko identiteto.
Figure 3: Impact of selected projects on landscape identity.

Vpliv novega Zakona o prostorskem načrtovanju na izvedbo projektov Resolucije

Končno se je treba ozreti še na najnovejše pogoje zakonodaje, ki naj bi v bodoče veljali za načrtovanje posegov v prostor [Zakon o prostorskem načrtovanju (ZPNačrt), Uradni list RS 33/2007, str. 33. - V novem zakonu je povzetih več evropskih usmeritev, kot so "načelo ohranjanja prepoznavnosti prostora" (8. člen), "načelo vključevanja varstva kulturne dediščine" (9. člen) itd., ki so upoštevana pri analizi vplivov]. Novi Zakon o prostorskem načrtovanju in z njim povezani podzakonski akti (pravilniki ...) iz Strategije povzemajo tudi naslednja izhodišča:

"Državna in samoupravna lokalna skupnost morata s prostorskim načrtovanjem omogočiti kakovostno življenjsko okolje s takšno rabo prostora, ki ob upoštevanju dolgoročnega varovanja in ohranjanja narave in trajnostne rabe naravnih dobrin in drugih virov ter celostnega ohranjanja kulturne dediščine omogoča zadovoljevanje potreb sedanje generacije ter ne ogroža zadovoljevanja potreb prihodnjih generacij." (čl. 4)

Kot posebna razlaga načina pristopa je določena "celovita prenova (ki) je zbir različnih dejavnosti, s pomočjo katerih se z ustreznim prostorskim načrtovanjem zagotovi ... (vse potrebne) razmere na določenem območju, s pomočjo katerih se znova zagotovi ohranitev grajenih struktur in oživi urbana in druga območja. Celovita prenova se na območjih kulturne dediščine izvaja ob ohranjanju prepoznavnih značilnosti prostora in vrednot posameznega območja."

V novem zakonu je vrsta zahtev, ki obvezujejo izdelovalce načrtov, da so vsi posegi v prostor odvisni od predhodno določenih vrednot in načina njihovega varstva (ohranjanja), tako da je v podrobnih navodilih poleg dosedanje oblike skoraj "svobodnega" sistema načrtovanja za predhodno določena območja ali naselja postavljena obvezna oblika načrta kot "celovita prenova". Temeljna navodila so prenesena iz predhodnega Odloka o strategiji prostorskega razvoja Slovenije, vse pa je povzeto v podrobnih "Pravilnikih" na državni, regionalni in občinski ravni, ki so v izdelavi in praktični preizkušnji sredi leta 2007. Iz besedil ob posameznih projektih v okviru Resolucije ni mogoče razbrati, da bi bili posamezni predvideni posegi v prostor kakor koli vezani na zgornje zahteve, zato je pričakovati, da bodo odločitve o izvedbi posameznih ciljev tudi v tej smeri negativno vplivale na slovenski prostor in postale vzorec, kako je mogoče obiti splošno dogovorjena merila o kakovosti prostora na račun kratkoročnih ekonomskih dosežkov.

Sklep

Če torej primerjamo predhodne strateške odločitve o odnosu do prostora Slovenije ter najnovejše mednarodne dogovore (zlasti na evropski ravni) in načrtovane posege, kakršni so v posameznih projektih navedeni v obravnavani Resoluciji, je povsem jasno, da bi brez skrajno tankočutnega načrtovanja posegov v prikazane problemske dele prostora v naslednjem desetletju znova izgubili izjemen delež identitetno kakovostnega okolja. Zato je treba opozoriti, da so predlagani projekti ekonomsko kratkoročno sicer lahko pozitivni, a da bi bila njihova nepremišljena izvedba v dolgoročnem pomenu skrajno škodljiva! Resolucija bi veliki večini projektov, hkrati z njihovo tehnološko in ekonomsko

izvedbo, morala zagotoviti tudi ustrezno kakovost vključevanja v okolje in prostorsko identiteto. Študija je bila posredovana tudi Direktoratu za okolje in prostor, z opozorilom, da bi morala biti njegova vloga in odgovornost neprimerno večja, kot je to navedeno v Resoluciji. Podobno opozorilo bi moralo biti naslovljeno še na ustrezne strokovne kroge.

Viri in literatura

- Odlok o strategiji prostorskega razvoja Slovenije (OdSPRS), Uradni list RS 76/2004;
- Natura 2000, Uradni list RS 49/2004 in 110/2004;
- Zakon o prostorskem načrtovanju (ZPNačrt), Uradni list RS 33/2007;
- Territoriale Agenda der Europaeischen Union, Generaldirektoren-Treffen am 15./16. Maerz 2007, Berlin;
- Resolucija o nacionalnih razvojnih projektih za obdobje 2007–2023, RS, Služba vlade Republike Slovenije za razvoj, sprejela Vlada RS na seji 12. oktobra 2006;
- Fister, P. et al. (1993): Arhitekturne krajine in regije Slovenije, Poselitev 2, MOP RS Zavod za prostorsko planiranje, Ljubljana.
- Fister, P. et al. (2001): Celostno varstvo stavbnih in naselbinskih vrednot v prostorskem razvoju, Strokovne osnove za prostorski plan poselitve – sistem poselitve, FA UL, MOP RS, Ljubljana.

LESENI OBJEKTI V POZNI PRAZGODOVINI

THE WOODEN STRUCTURES IN THE LATE PREHISTORIC PERIOD

UDK 624.011
COBISS 1.02 pregl. znanstveni članek
prejeto 5.10.2007

izvleček

Prispevek predstavlja pregled najbolj izpovednih stavbnih ostalin, odkritih v naseljih iz časa bronaste dobe (pribl. 2300–800 pr. Kr.) in starejše železne dobe oz. halštatskega obdobja (pribl. 800–320 pr. Kr.) na prostoru današnje Slovenije. Prav tako so natančneje predstavljeni materiali, ki so jih v pozni prazgodovini uporabljali pri gradnji pretežno lesenih objektov ter možnosti rekonstrukcij stavb in njihovih posameznih delov, ki slonijo tudi na arhitekturnih in etnoloških dognanjih.

abstract

The article presents an overview of the best preserved house constructions remains found in settlements dated to the Bronze Age (cca. 2300-800 BC) and Hallstatt period (cca. 800-320 BC) in Slovenia. It also introduces the materials used for late prehistoric wooden constructions and shows possibilities for reconstructions of buildings and their single element which are also based on architectural and ethnological research.

ključne besede:

Arheologija, bronasta doba (Bd), halštatsko obdobje (Ha), arhitektura, gradbeni materiali, rekonstrukcije stavb.

key words:

Archaeology, Bronze Age, Hallstatt period, Architecture, construction materials, reconstructions.

V slovenski arheološki znanosti je bilo narejenih že več poskusov rekonstrukcij posameznih objektov oz. delov naselbin, do sedaj pa je manjkal pregledni članek, ki bi s pomočjo sorodnih disciplin poskušal nakazati možnosti za rekonstrukcijo posameznih tipov naselbinskih objektov in zarisati razvoj gradbeništva v pozni prazgodovini.

Temelje članka predstavljajo zbir večine objavljenih arheoloških podatkov o stavbni arhitekturi iz časa bronaste dobe (Bd) in starejše železne dobe oz. halštatskega obdobja (Ha) v Sloveniji ter članki, v katerih so se tuji avtorji s takšno in podobno tematiko že srečevali [obsežneje z vso literaturo Črešnar 2007a, 2007b]. Verodostojnost sestavka tudi z vidika drugih znanosti je zagotovljena z interdisciplinarnim delom, saj so bila predvsem pri rekonstrukcijah hiš pogosto uporabljena znanja etnologov in arhitektov, delno pa tudi izkušnje eksperimentalne arheologije. Največji poudarek je namenjen primerjavam s t. i. tradicionalno ljudsko arhitekturo. Tukaj gre predvsem za zatočišča, občasna bivališča in gospodarska poslopja pastirjev, drvarjev in oglarjev, ki so sezonsko poseljevali ali še poseljujejo slovenske hribe. Njihova bivališča so zgrajena predvsem iz materialov, ki so dosegljivi v okolici, ter z znanjem in izkušnjami, ki so se že pred njimi stoletja prenašali iz roda v rod, pri čemer je bistvenega pomena funkcionalnost celote. V takih lesenih kočah pa lahko navsezadnje vidimo tudi izvor našega ljudskega stavbarstva [Cevc 1984: 54; Hazler 2004: 75ss; Juvanec 1998: 12ss].

Že na začetku pa si je treba zastaviti vprašanje, ali sploh

smemo vzporejati arhitekturne rešitve, ki so časovno tako oddaljene in zaradi tega navidez neprimerljive. Najenostavnejše je vzporejanje uporabljenih materialov, saj gre v obeh primerih predvsem za uporabo najbolj dostopnih materialov: lesa, kamna in gline. V prid možnosti primerjave govori tudi tradicija poselitve v hribih. Pisni viri sicer omenjajo npr. pašništvo v Kamniških Alpah prvič res šele leta 1499, dokazi za bivanje človeka pa so še mnogo starejši [Cevc 2000, 113]. Za živinorejo v visokogorju v času pozne antike nedvoumno pričajo živinorejski pripomočki ter kostni ostanki iz višinskih naselbin tega časa, kjer prevladuje predvsem govedo. Za čas prazgodovine nedvomnih dokazov o pašništvu na slovenskih planinah ni, so pa udomačene živali, predvsem govedo, pa tudi drobnica, glavni vir mesa v naselbinah od bronaste dobe naprej. V povezavi s tem je zanimivo dejstvo, da so bili v Kamniških in Julijskih Alpah v zadnjih letih na mnogih lokacijah dokazani ostanki navzočnosti prazgodovinskega človeka [Horvat 2006]. Ta je delno vezana na gorske poti in prelaze, uporabo katerih dokazujejo posamezne poznobronastodobne najdbe. Da pa ni šlo le za transportna pota, temveč bivanje človeka v gorah, kažejo raziskave avstrijskega visokogorja, kjer je bilo odkrito več srednje- in poznobronastodobnih stavb. Če sledimo raziskavam pelodnih analiz, je človek že v 4. tisočletju pr. Kr. začel spreminjati hribovsko naravno okolje, močnejše krčenje gozdov pa zaznamuje predvsem čas 2. tisočletja pr. Kr. s poudarkom na njegovi drugi polovici. V času bronaste dobe

so torej ljudje intenzivneje poselili gore. Poglavitna dejavnost je bila, po raziskavah sodeč, pridobivanje rude in posledično kovine, najverjetneje pa je bila močno povezana z živinorejo, saj je šlo za dopolnilni dejavnosti, kjer je slednja nudila pogoje za preživetje rudarjev.

Uporabljeni gradbeni materiali, dokazani med arheološkim gradivom

[slovar arheoloških terminov, povezanih s stavbno arhitekturo: Črešnar 2007b]

Les je v prazgodovinskih stavbah v Sloveniji najpogosteje uporabljen, a kljub temu pogosto le indirektno dokazljiv gradbeni material. Zgolj poredko so pri nas odkriti ostanki samega lesa, večkrat pa se ohrani oglje, nastalo ob gorenju lesenih gradbenih elementov. Pogosti pokazatelji za obstoj lesenih stavb so tudi odtisi brun v hišnem ometu, jarki za temeljna bruna ter najpogosteje jame za sohe. Posredni dokaz za uporabo lesa je tudi orodje za njegovo obdelavo.

Za graditelje lesenih stavb je ob dosegljivosti različnih vrst lesa zanimiva predvsem njihova življenjska doba. Ta je odvisna tako od lastnosti samega lesa in njegove obdelave kot od okolja, v katerem se lesna konstrukcija nahaja. Praviloma najhitreje propade les, ki je v direktnem stiku z zemljo, čeprav je tukaj pomembna tudi njena sestava. Tako se lahko les v ekstremno suhih ali vlažnih pogojih, kot so npr. puščave ali močvirja, kjer ni možnosti za razvoj mikroorganizmov, ohrani tudi tisočletja. Povsem drugače pa je v pogojih, ki vladajo v večjih delih celinske Evrope, kjer spremenljivi pogoji omogočajo razvoj bakterij, plesni in gob, ki najbolj prizadenejo lesene nosilne elemente. Kljub različni kakovosti lesnih vrst, kjer izstopata predvsem kostanj in hrast, je bila njihova uporaba odvisna predvsem od dosegljivosti po pokrajinah, kar je vplivalo tudi na razvoj prepoznavnih regionalnih načinov gradnje [Hazler 2004: 78ss].

Na lastnosti lesa vplivata tudi čas sečnje in njegova priprava pred uporabo. Čas sečnje je bil strogo določen, saj je to vplivalo na njegovo trajnost in odpornost. Na slovenskem podeželju še vedno velja, da se je treba prilagajati letnim časom in luninim menam. Kot najugodnejša obdobja veljajo predvsem »stare lune« v drugi polovici decembra, januarja in v prvi polovici februarja, ko je "mezge" v lesu najmanj [Hazler 2004: 77]. Kot kažejo rezultati analiz lesa z Ljubljanskega barja, je podobno veljalo tudi v prazgodovini. Les je moral biti primerno posušen, kar je preprečevalo zvijanje in pokaanje.

Poznali so tudi lesno zaščito. Kot nam pričajo arheološke najdbe, so sohe včasih osmodili, s tem pa zmanjšali možnost za vstop vode v les in mu tako podaljšali življenjsko dobo [Luley 1992: 38]. Verjetno edina poznana zaščita nadzemnih lesenih konstrukcij je bil glinen omet, ki je ob uporabi na večjih konstrukcijah tudi ojačan s slamnatimi vlakni [Juvanec 1998: 38].

Tudi kamen je imel pomembno vlogo pri gradnji pretežno lesenih hiš na območju Slovenije. Posamezni so bili uporabljeni kot zagozde v jamah za sohe ali kot temeljni kamni, na katerih so stale lesene konstrukcije ali posamezne sohe, lahko pa so tvorili nizek temeljni suhozid. Z izjemo prvega načina uporabe, ki je služil trdnosti konstrukcije, je v drugih primerih preprečeval dvig vlage in podaljševal trajnost objekta. V železnodobni

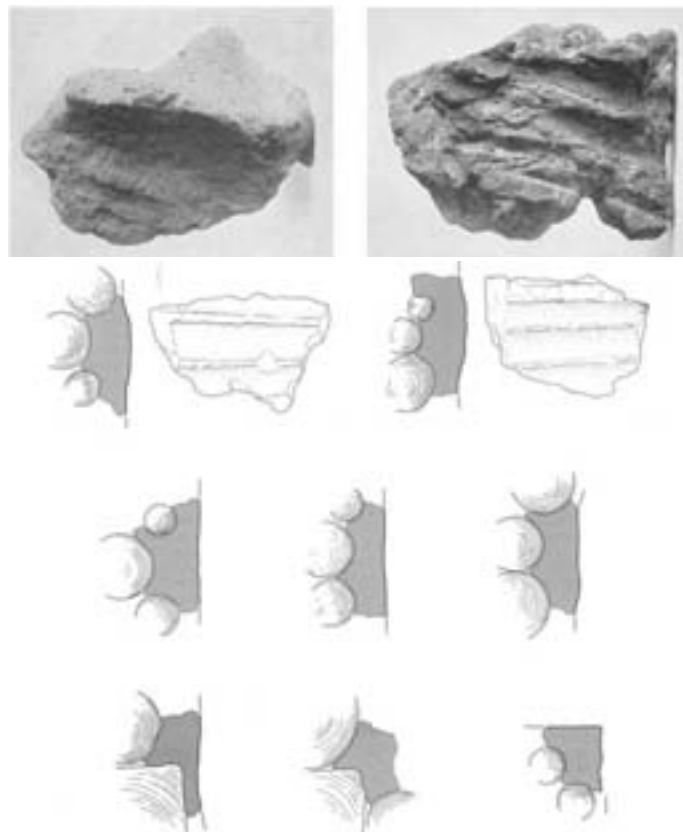
naselbini na Mostu na Soči so bili kamni uporabljeni tudi za gradnjo drenažnih zidov in odvodnih kanalov, ki so varovali stavbe pred meteornimi vodami [Svoljšak 2001: 132]. Na gosto zložen kamen je bil primeren tudi za podlago hišnih ognjišč, tlakovanje notranjosti stavb, pa tudi poti in cest.

Glina je bila zaradi lahke dostopnosti, enostavne uporabe in ugodnih lastnosti, kot sta dobra izolacija in negorljivost, od prazgodovine zelo priljubljen gradbeni material. Uporabljali so jo za izdelavo t. i. butanih gradenj, zamazovanje sten, grajenih iz prepleta in podobnih struktur, ter zatesnitev kladnih konstrukcij. Zbita je bila primerna za talne površine v stavbah, uporabljali pa so jo tudi za premaze ognjišč, peči itn. Za rekonstrukcijo videza stavb in načinov gradnje so najzanimivejši ostanki prežganega stenskega ometa, saj ti v negativu ohranjajo odtis površine, ki so jo prekrivali in nam s tem razkrivajo strukturo stenskega jedra in mnogih drugih detajlnih gradbenih rešitev (slika 1).

Odkriti elementi stavbnih konstrukcij

[obširneje in z vsjo literaturo Črešnar 2007a, 324–326; 2007b]

V nižinskih naselbinah je ohranjenost prazgodovinskih plasti večinoma slaba, saj je intenzivna obdelava agrarnih površin tukaj zahtevala svoj davek, tako da predhodno pripravo gradbene površine tu le predvidevamo. Drugače pa je na nekaterih višinskih naselbinah, kjer so še dandanes pri mnogih

Slika 1: Prežgan stenski omet: Poštela pri Mariboru (Vir: Schmid 1915); Oloris pri Dolnjem Lakošu (Vir: Dular et al. 2002: sl. 25).

Figure 1: Burned wall plaster: Poštela pri Mariboru; Oloris pri Dolnjem Lakošu.

vidne terase, ostanek umetno izravnane terena. Pripravljanje površin za novogradnje je seveda potekalo tudi v času trajanja naselbin. Na območju zapuščene hiše so z nasutjem novega materiala oz. izravnavanjem ruševine pridobili prostor za novejšo stavbo.

Med arheološkimi ostanki, ki brez dvoma pričajo o obstoju stavbnih struktur v obravnavanem kronološkem in prostorskem okviru, so najpogosteje odkrite jame za sohe. Kot nam dokazujejo nekatere najdbe, se je ta način gradnje pojavljal že pred bronasto dobo. Prav to pa je obdobje, ko se je tehnika gradnje na sohah, postavljenih v jame, dokončno uveljavila in z njegovim koncem doživela svoj vrhunec. V tem obdobju se kaže zgostitev poselitve v vzhodni Sloveniji, predvsem v Dravski dolini oz. na Dravsko-ptujskem polju, kamor sodi tudi Ormož, naselje z najboljšimi primeri gradnje tega tipa (slika 2).

Jame za sohe so bile ponekod odkrite tudi v kombinaciji z ostanki temeljnih brun, ki so bili odkriti vzporedno z linijami jam za sohe. Takšen primeri so poznani že iz pozne bronaste dobe, a jih zasledimo tudi več stoletij kasneje, v poz. Ha, kot je razvidno iz najdb na Cvingerju pri Dolenjskih Toplicah (slika 3) [Dular, Križ 2004: 222ss].

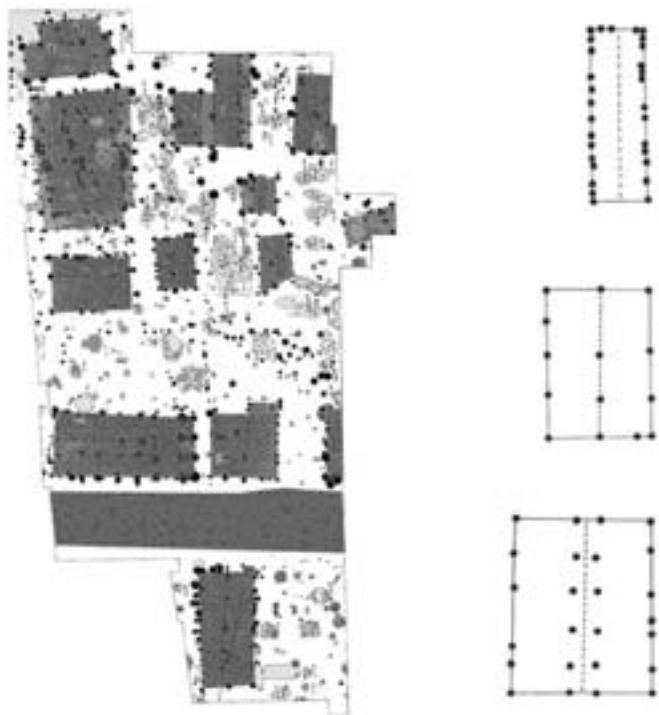
Zanimiva je kombinacija plitkega jarka in v njem nepravilno razporejenih jam za sohe, ki jo je bilo v Sloveniji do zdaj moč prepoznati le v naselbini Hajndl pri Ormožu in je datirana na prehod iz poz. Bd v zg. Ha, dopušča pa več različnih interpretacij.

Prav tako v vzhodni Sloveniji, na najdišču Nova Tabla

pri Murski Soboti, so bili odkriti trije v zemljo poglobljeni objekti oz. zemljanke iz časa ml. KŽG [Tiefengraber 2001: 81s]. Takšna koncentracija tega tipa objektov je edinstven pojav, saj imajo takšne hiše v Sloveniji le dve analogiji. Eno v starejšehalštatskem objektu s Hajndla [Kovač 2004: 116ss] in drugo v mlajšehalštatskem objektu s Cvingerja pri Dolenjskih Toplicah (slika 4) [Dular, Križ 2004: 224ss], kjer pa je obkraj odkrita le ena zemljanke, zraven nje pa še stavbe na vkopanih sohah ter stavbe, konstruirane s tretjim načinom gradnje. Na Hajndlu je to edinstvena kombinacija vkopanih soh in vkopanega temeljnega bruna ali plitkega jarka, na Cvingerju pa gre nedvomno za kombinacijo temeljnega bruna in vkopanih soh.

Dokaj pogosti so, predvsem v starejšehalštatskih naselbinah, direktni in indirektni dokazi za bruna kot nosilce stavbnih konstrukcij. Njihova nadgradnja je bila narejena bodisi s kladno tehniko bodisi s skeletno konstrukcijo. Bruna so bila lahko položena na zemljeno ali skalnato podlago oz. v vanjo narejeno poglobitev (temeljna bruna) ali na kamnite temelje, grajene v tehniki suhozida (nosilna bruna). Najstarejši ostanki temeljnih brun, ki so ležali na zemljeni podlagi oz. v jarkih za temeljna bruna, so bili odkriti na Brinjevi gori nad Zrečami in Gradcu nad Mihovim, pri čemer so prvi datirani v st. KŽG, natančneje kronološko mesto slednjih pa še ni določeno (slika 5) [Pahič 1981: 79ss; Dular, Tecco Hvala 2007: 113ss]. Podobne najdbe so dokaj pogoste, večina pa je časovno postavljena v poz. Ha.

Zanimiva je kombinacija ostankov temeljnih brun, vkopanih v zemljo, pa tudi kamnitih temeljev, ki je bila odkrita le v dveh

Slika 2: Ormož: tloris dela izkopane naselbine in različnih tipov sohastih gradenj (Vir: Tomanič-Jevremov 2001: sl. 6, 7).

Figure 2: Ormož: ground plans of a part of the excavated settlement and of different types of houses.

Slika 3: Cvinger pri Dolenjskih Toplicah: gradnja s temeljnimi bruni in slemenskimi sohami (Vir: Dular, Križ 2004: sl. 24).

Figure 3: Cvinger near Dolenjske Toplice: construction with foundation beams and ridge post holes.

primerih, oba pa sta bila prepoznana na Dolenjskem in sta časovno postavljena v starejšo železno dobo [Dular, Tecco Hvala 2007: sl. 59B].

Najštevilnejši pričevalci o stavbnih objektih v starejši železni dobi pa so kamniti temeljni zidovi. Njihov najzgodnejši pojav je dokumentiran na Brinjevi gori nad Zrečami in je datiran še v čas poz. Bd, na Štajerskem pa se je takšen tip gradnje ohranil tudi v naselbinah iz zg. Ha. Nekoliko drugačna je slika v centralni Sloveniji, na Dolenjskem in v Beli krajini, kjer je ta pojav, razen na Cvingerju pri Stični, bolj vezan na čas poz. Ha. Lep primer takšne najdbe je Kučar pri Podzemlju, ki je zaradi dobre ohranjenosti izkopavalcem omogočila tudi poskus delne rekonstrukcije (slika 6).

Posebej pa je treba omeniti naselbino in tip gradnje na Mostu na Soči, kjer se pojavlja t. i. posoški tip hiše, ki je bolj kot s slovenskim prostorom povezan s hišami na območju Retije oz. Tirolske in bo obravnavan kasneje [Svoljšak 2001] (slika 8).

Rekonstrukcija odkritih gradbenih elementov

Stenske konstrukcije v osnovi delimo glede na način gradnje in vrsto nosilnih elementov.

Tip 1 (sohasta konstrukcija):

Kot nosilni element so uporabljene v jamo postavljene oz. zabite sohe, ki so lahko učvrščene s kamnitimi zagozdami.

Najbolje ohranjen ostanek takšnega načina gradnje, ki ima lahko kopico variant, je naselbina Ormož, poznamo pa ga na vrsti arheoloških najdišč (slika 2). Za doseganje primerne stabilnosti so morali biti vrhovi soh v prečni ali/in podolžni smeri povezani s horizontalnimi prekladami, s katerimi se sohe vežejo na različne načine. Lahko gre za t. i. viličaste sohe ali pa sohe na pero, ki se nato združijo z tori v prekladi. Oba načina sta arheološko dokazana na najdiščih ob Bodenskem jezeru, o njiju pa pričajo tudi etnološki viri [Zimmerman 1998: 196ss].

Stenski okvir je lahko dopolnjeval še vkopano ali na tla položeno izdolbeno oz. naluknjano bruno ali pa plitek jarek, kot lahko morda predvidevamo v naselbini Hajndl pri Ormožu. Bruno, ki so lahko bila vezana na križ, skoznje pa je bila lahko zabita nosilna soha, so povečala tudi trdnost takšne enostavne skeletne konstrukcije. Jarek, ki je bil kasneje zapolnjen z zemljo, je služil utrditvi stene. Jedro slednje je pogosto tvoril preplet iz vertikalnih palic in mednje horizontalno nanizane šibja, celota pa je bila zamazana z glino. V prazgodovinskih naselbinah jo dokazuje prežgan stenski omet, ki v negativu ohranja odtis stenskega jedra (slika 1). Redkeje pa se v arheoloških kontekstih ohranijo tudi večje strukture, ki so ključnega pomena za realistično interpretacijo najdb.

Poznani so tudi načini, pri katerih so vmesni prostori takšnih enostavnih skeletnih konstrukcij zapolnjeni z drobnimi vertikalnimi ali horizontalnimi palicami, tesanimi deskami ali prisekanimi bruni, ki so vstavljena v podolžne zaseke v sohah. Njihova uporaba ima analogije na najdiščih Ehrenstein pri Ulmu in Taubried ob jezeru Federsee, kjer so bile pri gradnji ene same hiše uporabljene različne tehnične rešitve za izgradnjo zidov in sten, ter pri lesenih zabojih v jamah na Kučarju pri Podzemlju.

Tip 2 (skeletna konstrukcija):

Kot vertikalni nosilni element so uporabljene sohe, ki pa niso

vkopane. Postavljene so lahko na temeljna ali nosilna bruna in z njimi ter z vrhno preklado tvorijo skeletno konstrukcijo.

Vkopana bruna so bila v bronasto- in starejšezeleznodobnih naselbinah Slovenije pogosto odkrita v kombinaciji z drugimi tipi nosilnih elementov. Tako je bilo vkopano bruno na Cvingerju pri Dolenjskih Toplicah v kombinaciji z njemu vzporedno linijo jam za sohe. Sklepamo lahko, da je šlo za stavbo z nosilnimi sohami, ki so stale na temeljnih brunih in živi skali, v jamah za sohe pa so stale slemenske sohe (slika 3). V najglobljih od njih (A, D), ki večkrat presegata globine ostalih in sta edini vsebovali kamnite zagozde, sta predvidoma stali stenski sohi. Kot lahko sklepamo iz sekajočih se ostankov brun v južnem vogalu sonde, v liniji prve jame za soho (A), je bil način spajanja temeljnih brun zveza na preklap. Da v tem primeru ne gre za kladno konstrukcijo sten, pričajo velika količina najdenega prežganega ometa ter jame za slemenske sohe, ki v nasprotnem primeru ne bi bile potrebne, saj je že nosilnost sten dovolj velika [Dular, Križ 2004: sl. 24–26].

Primer temeljnih brun brez jarka ali kamnitih temeljev je ohranjen na Rifniku, kjer pa so bila bruna postavljena na skalno osnovo, kar je nadomestilo kamnite temelje, ki so v naselbini sicer pravilo. Omenjena hiša je tudi edina v naselbini, v ostankih katere je bila odkrita večja količina prežganega stenskega ometa, kar dopušča možnost, da je bila hiša zgrajena na sohah z vmesnim prepletom in ne v kladni tehniki. Podatki o drugih hišah iz rifniške naselbine nam kažejo stavbe, postavljene na kamnite temelje brez jam za sohe, podatkov o odtisih na ometu, ki bi pomagali natančneje preučiti način konstrukcije, pa ni [Teržan 1996: 507ss].

Kar nekaj podatkov o gradnji nam razkrivajo tudi najdbe iz železnodobnega središča na Cvingerju pri Stični [Teržan 1994: 120ss]. Najboljši pokazatelj gradbene tehnike je 1. hiša, kjer sta bili ob kamnitih temeljih odkriti še dve jami za sohe, pri katerih lahko vsaj pri eni govorimo o slemenski sohi. Najdbo dveh 12 cm širokih in 2 cm debelih kalanih skodel pa lahko interpretiramo različno. Morda gre za ostanke horizontalnega lesenega opaža skeletne stene, kot jih poznamo na Mostu na Soči in imajo etnološke primerjave na planini Koren [Cevc 1984: sl. 81]. Najdbam bi ustrezala tudi interpretacija z vertikalnim lesenim opažem, kot kaže primer s planine Krstenica [Cevc 1984: sl. 98]. Morda pa gre za škodli, ki ju kot način prekrivanja strehe prav tako predvidevajo v najbolj raziskani posoški naselbini, čeprav so neizpodbitni arheološki dokazi za njiju znani le iz južnonemških in švicarskih kolišč. V isti hiši sta bili odkriti tudi 10 cm dolgi in 3 cm široki deščici, ki bi ju lahko tolmačili kot moznika, nepogrešljiv element tradicionalnega stavbarstva. V arheološkem kontekstu so bili najdeni v mlajšezeleznodobni naselbini Liptovska Mara II na Slovaškem (slika 8). Tudi na Cvingerju ne smemo izključiti uporabe stenskih struktur iz prepleta, saj je bilo odkritih precej kosov prežganega hišnega ometa, ki po legi spominjajo na ostanek pogorele zunanje stene.

Najboljše možnosti za prepoznavanje dejanskega stanja in verodostojnih rekonstrukcij pa nam omogočajo najdbe z Mosta na Soči (slika 7). Kot predpostavljajo izkopavalc, so bila po izravnavi hišnega areala in izgradnji drenažnega zidu

Slika 4: Cvinger pri Dolenjskih Toplicah: poznohalštatska zemljanka
(Vir: Dular, Križ 2004: sl. 29).

Figure 4: Cvinger near Dolenjske Toplice: late Early Iron Age sunken hut.

Slika 5: Gradec nad Mihovim: stavba z ležišči za temeljna bruna
(Vir: Dular, Tecco Hvala 2007: sl. 65).

Figure 5: Gradec above Mihovo: building with beds for foundation beams.

na kamnite temelje položena nosilna bruna oz. lege, ki so bile med seboj spojene na način kladne zveze. Nanje so bile nato vezane vertikalne nosilne sohe. Šlo je za vezavo s peresom in utorom, ki jo lahko predvidevamo tudi za vezavo sohe z zgornjo preklado. Kot kažejo arhitekturni spomeniki in rekonstrukcije hiš, pa je za večjo zavetrovanje takšne skeletne konstrukcije potreben element, ki na različne načine povezuje vertikalne in horizontalne nosilce, ročica [Cevc 1984: sl. 53]. Konstrukcija je bila nato z obeh strani obdana s horizontalnim lesenim opažem [Svoljšak 1999: 275ss].

Tip 3 (kladna konstrukcija):

Stene sestavljajo kladne zveze netesanih ali tesanih brun, ki se v vogalih vežejo z zvezo na preklop.

Najboljši dokazi za poznavanje same tehnike zveze na preklop so bili odkriti na najdiščih Oloris pri Dolnjem Lakošu in Kučar pri Podzemlju. Na prvem je bilo tako vezano ogrodje vodnjaka, na slednjem pa klane deske lesenega zaboja v jami. Prav tako na Kučarju so bili odkriti ostanki stavbnih objektov, ki pričajo o verjetni uporabi kladne konstrukcije za izgradnjo hiš. Hiša A je imela kamnite temelje v suhozidni obliki (slika 6), ostanki prežganega hišnega ometa pa pričajo o brunih s premeri okoli 15 cm. Še en argument za gradnjo s kladno konstrukcijo je odsotnost jam za slemenske sohe, saj takšna konstrukcija premore primerno nosilnost, da sama prenese težo strehe. Podobno predvidevajo izkopavalci tudi za hišo B, kjer so bili v ometu odkriti odtisi 7 do 19 cm velikih brun, pa tudi kalanih desk, prav tako pa so odsotne jame za sohe. Hiša sicer ni imela kamnitih temeljev, a takšne rešitve niso nič nenavadnega, saj jih pozna tudi etnološka veda na območju od Bele krajine do Gorenjske.

Pionirske primere takšne gradnje na Slovenskem najdemo spet v naselbini na Brinjevi gori, morda že iz časa st. KŽG. Tako je datirana hiša B s temeljnim brunom in brez kamnitih temeljev, hiši D in E s kamnitimi temelji pa sta datirani v nekoliko mlajši

čas. Do 5 cm debeli ostanki hišnega ometa pričajo o uporabi 10 do 20 cm debelih okroglih brun, ob tem pa tudi tesanega lesa in tanjših vej. Te se pojavljajo same ali v kombinaciji z debelejšimi vejami, kjer so včasih služile kot vezni material [Pahič 1981: 93ss]. Dejstvo, da v sklopu vseh konstrukcij naletimo samo na eno jamo za soho, pa je le dodaten dokaz, da so na Brinjevi gori v času KŽG stale brunarice. Podobni ostanki hišnega ometa z odtisi tako okroglih brun kot kalanih desk so bili odkriti tudi v sondah na Pošteli, kjer so ohranjene sledi vezave z vrbovim šibjem. Sorodne najdbe označujejo tudi hiše na Vačah.

Tip 4 (vkopana konstrukcija):

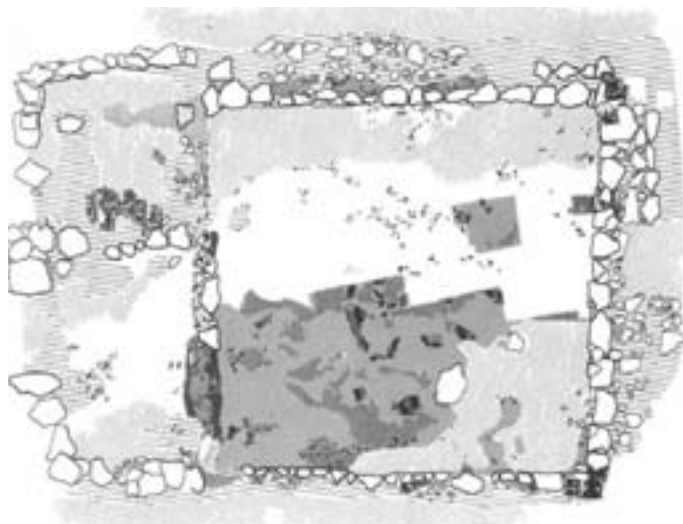
Objekt je delno vkopan v zemljo, prekrivala pa ga je konstrukcija, ki v arheoloških plasteh praviloma ne pusti sledov.

Temu opisu ustrezajo trije objekti velikosti 4–5 x 2–2,5 m iz naselbine Nova Tabla pri Murski Soboti, datirani v čas poz. Bd [Tiefengraber 2001: 81, 82, sl. 2]. Podobne znake v arheoloških plasteh je pustil tudi objekt 5 s Hajndla pri Ormožu iz zg. Ha. V premeru 6 m velika jama je edini takšen objekt v naselbini. V opisu stavbe so omenjeni še kamniti tlak v vkopnem delu ter komaj opazne jame za sohe okoli objekta [Kovač 2004: 15ss]. Ob drugih načinih gradnje je bil podoben objekt prepoznani tudi na višinski naselbini Cvinger pri Dolenjskih Toplicah (slika 4). Objekt, velik 1,7 x 1 m, je imel stene skoraj vertikalno vsekane v živo skalo, dno pa je bilo oblikovano v dveh nivojih. Med vsemi obravnavanimi stavbami je ta najmlajša, saj je datirana v poz. Ha [Dular, Križ 2004: 224ss]. Plasti v objektih so vsebovale prežgan stenski omet in keramično gradivo, med katerim je treba posebej omeniti tkalske pripomočke, velike shrabne lonce in pekve. Pogosto so ti objekti obravnavani kot odpadne jame, kar pa je tudi zaradi najdb v njih nekoliko vprašljivo. Tudi podobni mlajšeželeznodobni objekti, veliki od 3 x 2 do 4 x 6 m, so interpretirani in rekonstruirani na različne načine, od katerih pa sta v tem kontekstu najbolj zanimivi tezi o obrtniških delavnicah in shrabah. Ostrešje na škarje naj bi bilo

Slika 6: Kučar pri Podzemlju: ostanki hiše, grajene na kamnitih temeljih
(Vir: Dular, Tecco Hvala 2007: sl. 68).

Figure 6: Kučar near Podzemelj: remains of a house built on stone foundations.

Slika 7: Most na Soči: ostanki hiše "posoškega tipa" s kamnitimi temelji
(Vir: Svoltjšak 2001: sl. 5).

Figure 7: Mosta na Soči: remains of a "Posošje type" house built on stone foundations.

v teh primerih postavljeno kar na tla ob vkopnem objektu, nato pa krito s slamo ali skorjo, kot je to vidno tudi pri drvarskem zatočišču z Menine planine, ki pa za razliko od obravnavanih nima vkopanega prostora [Cevc 1984: sl. 120]. Morda pa so že omenjene slabo vidne jame za sohe na Hajndlu odtisi na pohodno površino postavljenega ostrešja na škarje.

Arheološke najdbe nam do sedaj še niso razkrile uporabljenih konstrukcij ostrešij v bronasti in starejši železni dobi, zato si moramo tukaj pomagati z etnološkimi viri. V tradicionalni arhitekturi so oblike strehe lahko enokapne, kar je značilno predvsem za zavetišča, dvokapne, s pestrimi konstrukcijskimi rešitvami in štirikapne, ki pa naj bi bile mlajšega porekla.

Ostrešja, se v osnovi delijo na ostrešja "na lege" in ostrešja "na špirovce", pri čemer naj bi se slednja pojavila šele v 6. st. Za našo analizo so torej zanimiva le ostrešja "na lege", ki jih nadalje delimo po konstrukcijah, na katerih te slonijo. Le za stavbe s kladno konstrukcijo sten je primerno ostrešje "na kašto", kjer se lege na preklap vežejo z brunji iz kladno grajene prednje in zadnje stene. Velikost tako grajenih hiš je pogojena z dolžino brun, tako da praviloma ne presegajo 8 m. Naslednji primer je streha "na škarje", kjer lega sloni na poljubnem številu škarij, t. j. v vrhu vezanih brun oz. škarnikov, ki so s spodnjim delom naslonjene na vrhno stensko preklado, pri najenostavnejših gradnjah pa so postavljena kar na tla. V prid zmanjšanja pritiska ostrešja na stene so preklade med seboj lahko vezane s poveznikom, podobno pa velja tudi za škarnike. Način je danes značilen še na območju Trente in planin nad Sočo. Varianta takšne strešne zasnove je tudi ostrešje "na kobilo", kjer škarje slonijo na prečnih nosilnih tramovih, kar je poznano na Tolminskem, Gorenjskem in Koroškem, pa tudi širše. Zaradi enostavnosti gradnje in relativne trdnosti je streho na škarje z omenjenimi izboljšavami moč predvideti pri vseh tipih stenskih konstrukcij, seveda v okvirih stabilnosti konstrukcije [Luley 1992: 61ss]. Vezave na vrhno preklado so lahko različne, od izseka, peresa in utora, do

viličasto oblikovanih škarnikov. Poznamo še ostrešja "na sohe", kjer poljubno število soh z zaključki na vilice ali pero, vkopanih v jame ali le postavljenih na tla oz. kamnite podstavke, podpira slemensko lego [Cevc 1984: 110ss]. Takšen način lahko predvidevamo pri t. i. dvoladijskih hišah, grajenih v sohasti gradnji, z vkopanimi sohami, kot jih poznamo med drugim v Ormožu (slika 2), podobno pa tudi pri hišah, grajenih na sohah, stoječih na temeljnih brunih ali kamnitih temeljih, kjer se v centralni osi pojavljajo jame za sohe. Takšna sta primera iz Poštele in s Cvingerja pri Dolenjskih Toplicah (slika 3). Kot zadnje rešitev moramo navesti še možnost, kjer lego podpirajo pari soh, vezanih na škarje oz. sestavljene vilice [Zimmermann 1998: 34ss]. Za razbremenitev strešne konstrukcije pa se uporablja tudi gradbeni element, imenovan stol, ki je sestavljen iz dveh vertikalnih soh in prečne lege, s katero je podprto ostrešje. Njihovo uporabo je moč predpostavljati pri ormoških triladijskih hišah (slika 2). Možne so tudi variante takšnih ostrešij, pri katerih sama razporeditev jam za sohe še ne dopušča realne interpretacije.

V arheoloških kontekstih je bilo ugotovljeno kritje s travno rušo, skodlami oz. deskami ter slamo, ki jih potrjujejo tudi arhitekturni spomeniki, kjer sta znana tudi lubje in kamen [Cevc 1984: 78ss]. Skodle so bile v bližnji preteklosti na Slovenskem doma predvsem na Koroškem in Gorenjskem, v Slovenskih goricah, na Kobariškem in Tolminskem pa se je uporabljala slamnata kritina. Slednja je lahka in ne potrebuje zahtevnih velikih dimenzij, tako da so marsikje namesto letev uporabljene veje. Žitna, pogosto ržena, slama je vezana v snope, ti pa so na ostrešje pritrjeni z gibkimi srobotom ali trto, v slemenu pa pogosto z letvami. Tako krite strehe so precej strme, najmanj 45°, da voda hitreje odteče in se streha hitreje suši. S skodlami krite strehe so lahko položne ali strme, pri čemer se lahko razlikuje način kritja. Na položnejših so lahko skodle obtežene s kamenjem, na strmejših pa morajo biti pribite. V Trenti za

to uporabljajo moznike. Pokrivanje z lubjem je bilo v uporabi predvsem na zavetiščih, pa tudi kočah, svitki lubja pa so bili na ostrejša pritrjeni s smrekovimi vejami. Za to vrsto kritine je značilna predvsem krajša življenjska doba, tako da jo je treba pogosteje obnavljati.

Kritje s kamnom oz. lomljenimi ploščami je arhitekturno zanimivo, v preteklosti pa v naših krajih ni bilo uporabljeno, saj bi bila takšna kritina, zaradi obstojnosti materiala, pri arheoloških raziskavah nedvomno prepoznana [Cevc 1984: 78ss; Juvanec 1998: 14, 39].

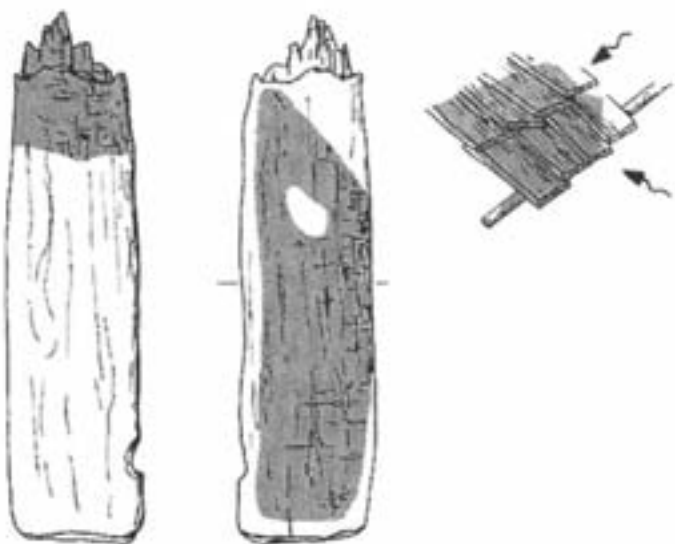
Tako pri konstrukcijah sten kot ostrejšij so pomembni spoji, na katerih so povezani osnovni nosilni elementi, važna pa je tudi njihova utrditev. V ta namen so se uporabljale lesene veje in šibe, kar lahko predpostavljamo po odtisih na številnih kosih hišnega ometa iz že omenjenih naselbin in potrdimo z ohranjenimi ostanki iz najdišča Zürich-Mozartstraße (slika 9).

Podobno zapletena sta tudi ugotavljanje in rekonstrukcija odprtih v stavbah. Pri nekaterih objektih, predvsem tistih z jasnimi obrisi, so vhodi v stavbe vidni kot luknja v konstrukciji zunanjih sten, čeprav to pogosto ni tako enostavno. Ne samo, da so tlorisi hiš nepregledni, tudi pri nekaterih izjemno dobro ohranjenih ne moremo brez dvoma opredeliti mesta vhoda. Iz etnoloških raziskav izhaja, da so bili vhodi pri občasno obljudenih stavbah na čelni strani, kar pa ni pravilo [Cevc 1984: 105]. Sicer so bili najenostavnejši vhodi zasnovani brez podboja, ti pa se nedvomno pojavljajo pri hišah s skeletno in kladno konstrukcijo sten. Bolj problematični sta vprašanji velikosti odprtine in njenega zapiranja. Natančni odgovori so v arheoloških kontekstih zelo redki, mednje pa sodi vratno krilo, veliko 145 x 55 cm, najdeno na kolišču Robenhausen, ki je

datirano v čas neolitika. Podobna vrata, odkrita na najdišču Altenburg pri Niedersteinu, so datirana v starejšo železno dobo, po dimenzijah pa se od neolitskih le malo razlikujejo (130 x 57 cm). Presenetljivo se kažejo podobnosti tudi s slovenskim izročilom, saj je takšen tip vrat v uporabi še danes, primerljive pa so še dimenzije, saj vrata bohinjskih bivališč merijo 130–170 cm v višino in do 70 cm v širino. Analogije obstajajo tudi pri načinu pritrditve vrat, saj imajo vsa vrata zgoraj in spodaj nasadila, ki so bila vstavljena v tečaje, kakršen je bil najden v naselbini Liptovská Mara II. Kot vidimo na primeru s planine Osredek, so funkcijo tečaja lahko opravljale kar v koleno zavite drevesne veje, to pa prepoznavanje elementov v arheoloških kontekstih in njihovo interpretacijo oteži oz. onemogoči. Seveda takšnega načina ne moremo vpeljati kot pravilo, saj poznamo tudi druge načine zapiranja vrat [Cevc 1984: 105ss].

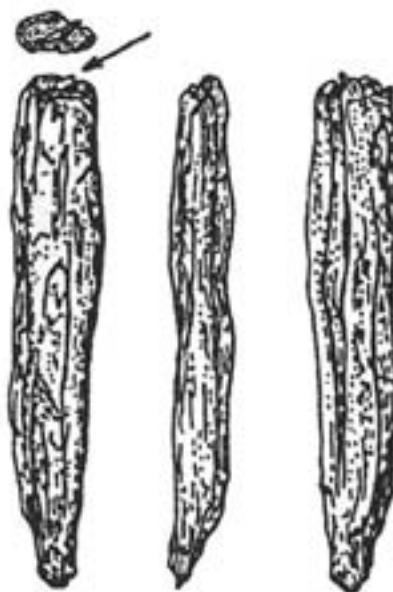
Kljub temu, da podatkov o oknih v času prazgodovine nimamo, so izjemno pogoste rekonstrukcije hiš, kjer se jih predvideva in oblikuje na nam poznane načine. Na mestu je razmislek o tem, ali so sploh obstajala, saj njihov pojav na kočah in zavetiščih pred 19. stol. pod vprašaj postavlja tudi etnološka stroka. Morda pa je le zadoščala svetloba, ki je prihajala v stavbo skozi vrata ali pa jo je oddajal ogenj. Morebitna majhna okna ali line so bile narejene brez okvirjev.

Najpogosteje so tla v objektih oblikovana zgolj s teptanjem zemlje, v nekaterih naselbinah, kot npr. Most na Soči, pa lahko prepoznamo tudi lesene in kamnite talne obloge [Svoljšak 1999: 292ss]. Raznolikost lahko nedvomno predvidevamo tudi drugod, a nam podatki rekonstrukcijo žal le redko dovoljujejo.

Slika 8: Arbon-Bleiche 3: skodle (Vir: Baumaister et al. 2004, 29; povzema po Lauzinger 2000: 115–117).

Figure 8: Arbon-Bleiche 3: shingles.

Slika 9: Liptovská Mara II: leseni mozniki (Vir: Pieta 1999: sl. 9: 5).

Figure 9: Liptovská Mara II: wooden pegs.

Zaključek

V članku so nakazane možnosti, ki nam jih ponuja interdisciplinarno delo na področju rekonstrukcij poznoprazgodovinskih objektov. S pomočjo podatkov iz arhitekturnih in etnoloških raziskav so ugotovljene analogije, ki so v določenih rešitvah arheološkim najdbam zelo blizu. Primerjave osnovnih podobnosti v stavbni arhitekturi pa so samo začetek, saj je delo treba nadgraditi z bolj poglobljenimi študijami, pri katerih bi bil več kot dobrodošel tudi osebni angažma raziskovalcev sorodnih strok.

Poenostavljena kronološka razpredelnica:

- zgodnja bronasta doba - zg. Bd (pribl. 2400–1700 pr. Kr.),
- srednja bronasta doba - sr. Bd (pribl. 1700–1300 pr. Kr.),
- pozna bronasta doba oz. kultura žarnih grobišč - poz. Bd / KŽG (pribl. 1300–800) [starejše žarnogrobiščno obdobje - st. KŽG (pribl. 1300–1100 pr. Kr.), srednje žarnogrobiščno obdobje - sr. KŽG (pribl. 1100–1050 pr. Kr.), mlajše žarnogrobiščno obdobje - ml. KŽG (pribl. 1050–800 pr. Kr.)].
- starejša železna doba oz. halštatsko obdobje - Ha (pribl. 800–300 pr. Kr.) [starejše halštatsko obdobje - st. Ha (pribl. 800–600 pr. Kr.), mlajše halštatsko obdobje - ml. Ha (pribl. 600–300 pr. Kr.)].
- mlajša železna doba oz. latensko obdobje - Lt (pribl. 300 pr. Kr. do prihoda Rimljanov).

Viri in literatura

- Andraschko, F. M., (1995): Studien zur funktionellen Deutung archäologischer Siedlungsbefunde in Rekonstruktion und Experiment. - Hamburger Beiträge zur Archäologie, Werkstattreihe 1.
- Baumeister, R., Heumüller, M., Leuzinger, U., Schichtherle, H., Schöbel, G., (2004): Pfahlbauquartier - 4 Museen präsentieren 150 Jahre Pfahlbau-Archäologie, Konstanz.
- Cevc, T., (1984): Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem, Ljubljana.
- Črešnar, M., (2007a): Wooden house construction types in Bronze Age and Early Iron Age Slovenia. - Blečič, M. et al (ur.), Scripta praehistorica in honorem Biba Teržan. Situla 44, 321-340.
- Črešnar, M., (2007b): Načini lesenih gradenj v času bronaste in starejše železne dobe v Sloveniji. - Arheo 24 (v tisku).
- Dular, J., Šavel, I., Tecco-Hvala, S., (2002): Bronastodobno naselje Oloris pri Dolnjem Lakošu. - Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 5.
- Dular, J., Križ, B., (2004): Železnodobno naselje na Cvingerju pri Dolenjskih Toplicah. - Arh. vest. 55, 207ss.
- Dular, J., Tecco Hvala, S., (2007): Jugovzhodna Slovenija v starejši železni dobi. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 12.
- Hazler, V., (2004): Les v tradicionalnem stavbarstvu na Slovenskem. - Les: revija za lesno gospodarstvo 56/3, 75ss.
- Horvat, J., (2006): Arheološki sledovi v slovenskem visokogorju. - V: Cevc T. (ur.), Človek v Alpah, Desetletje (1996-2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah, Ljubljana, 21 ss.
- Juvanec, B., (1998): Arhitektura pri Lenartu, Lenart.
- Kovač, O., (2004): Hajndl pri Ormožu - prazgodovinska naselbina, območje 1 (Diplomsko delo na Oddelku za arheologijo Filozofske fakultete), Ljubljana.
- Luley, H., (1992): Urgeschichtlicher Hausbau in Mitteleuropa. Grundlagenforschungen, Umweltbenutzungen und bautechnische Rekonstruktionen. - Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie 7.
- Mele, M., (2005): Hajndl pri Ormožu - naselbina iz starejše železne dobe. - V: Ormož skozi stoletja V, Ormož, 127ss.
- Nüsse, H.-J., Lauschner, B., Lauschner, H. H., (2005): Frühmittelalterliche Hausbefunde von der Wurt Upleward, Gde. Krummhörn, Ldkr. Aurich. - Nachrichten aus Niedersachsens Frühgeschichte 74, 153ss.
- Ogrin, M., (2006): Arheološke raziskave v Julijskih Alpah. Bohinj on Blejski kot. - V: Cevc T. (ur.), Človek v Alpah, Desetletje (1996-2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah, Ljubljana, 96ss.
- Pahič, S., (1981): Brinjeva gora 1953. - Arh. vest. 32, 88ss.
- Pieta, K., (1999): Der archäologische Park und Feuchtschichtengrabung in Liptovská Mara. - Archaeology of the Bronze and Iron Age. Eksperimental Archaeology, Environmental Archaeology, Archaeological Parks. - Archaeologia 9, 357ss.
- Schichtherle, H., Wahlster, B., (1986): Archäologie in Seen und Mooren: den Pfahlbauten auf der Spur. - Stuttgart.
- Svoljšak, D., (1999): Casa di tipo "isontino" a Most na Soči (Slovenia). - V: I Reti / Die Räter. Atti del simposio, 23-25 settembre 1993, Castello di Stenico, Trento, Archaeologia delle Alpi, Trento, 269ss.
- Svoljšak, D., (2001): Zаметki urbanizma v železnodobni naselbini na Mostu na Soči, Arh. vest. 52, 131ss.
- Teržan, B., (1994): Sonda 9, 18 in 19 na prečnem nasipu gradišča. Stična 1. Naselbinska izkopavanja. - Kat. in Monogr. 28, 120ss.
- Teržan, B., (1996): Weben und Zeitmeffen im südalpinen und westpannonischen Gebiet. - Die Osthallstattkultur, Sopron, 507ss.
- Tiefengraber, G., (2001): Vorberichte über die Ausgrabungen 1999 und 2000 in Murska Sobota/Nova tabla. - V: Die Drau, Mur und Raab Region im 1. vorchristlichen Jahrtausend. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie 78, 77ss.
- Tomanič-Jevremov, M., (2001): The "Urbanization of Ormož and cemeteries". - Die Drau-, Mur-, und Raab-Region im 1. vorgeschichtlichen Jahrtausend. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie 78, 191ss.
- Zimmermann, W. H., (1998): Pfosten, Ständer und Schwelle und der Übergang vom Pfosten- zum Ständerbau - Eine Studie zu Innovation und Beharrung im Hausbau. Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet 25, 9ss.

ARHITEKT SAŠA DEV IN MARIBOR

ARCHITECT SAŠA DEV AND MARIBOR

UDK 929
COBISS 1.02 pregl. znanstveni članek
prejeto 9.10.2007

izvleček

Saša Deva uvrščamo med arhitekta, ki so s svojim delom in delovanjem bistveno vplivali na razvoj arhitekture v mestu Maribor, bili hkrati tvorci in usmerjevalci razvoja in to v obdobju, ki ni bilo naklonjeno sodobni arhitekturi. Njihova dela predstavljajo mejnike na tej razvojni poti. Čas tem delom ni odvzel svežine, mnoga ohranjajo trajno vrednost in vedno znova presenečajo z dognano formo, domišljeno vsebino in konstrukcijo. To je mogoče le tam, kjer je prisotno široko poznavanje razvojnih tokov in njihove filozofije, problematike in dilem ter sposobnost poglobljene, objektivne kritične analize razvojnih poti.

Pred tem je bilo arhitekturno snovanje v mestu Maribor enačeno s stavbarstvom, prevladovali so historični slogi, v mestu so delovali arhitekti in gradbeniki, ki so prišli iz tujine, ali pa je mesto za bolj pomembne stavbe in projekte vabilo tuje arhitekta. Dev izvira iz Plečnikove šole za arhitekturo in stoji na idejnih pozicijah moderne arhitekture. Pri tem pa ne gre za nekritično sprejemanje načel arhitekta Jožeta Plečnika in posnemanje trendov moderne arhitekture, ampak za analitičen in konstruktiven pristop do arhitekture. Ob dejstvu, da je njegovo ustvarjanje v Mariboru izjemno plodno, ga upravičeno uvrščamo med pionirje "mariborske arhitekture".

abstract

Saša Dev is among those architects who have deeply influenced the development of architecture in the town of Maribor through their work and activities. They were at the same time creators and guides for development in times not favourable for contemporary architecture. Their works are milestones in this development. Time has not robbed the works of Saša Dev of their freshness, and many of them are of permanent value and keep surprising us with their thoughtful form, content and construction. This is only possible when there is a broad knowledge of development trends and their philosophies, and an acquaintance with issues and dilemmas, combined with an ability to profoundly, objectively and critically analyse the paths of development.

Previously, architectural design in Maribor was equated with building trades, historical styles dominated, and architects and builders from abroad worked in the town. Foreign architects were invited to the town to design buildings of importance. Dev comes from the Plečnik school of architecture and advocates the ideas of modern architecture. But this does not mean uncritical acceptance of Plečnik's principles, or emulation of modern architectural trends, but an analytical and constructive approach. Given his exceptionally prolific creative work in Maribor, we rightly rank him among the pioneers of "Maribor architecture".

ključne besede:

Arhitektura, Saša Dev, Maribor, modernizem, kontekstualizem, mesto.

key words:

Architecture, Saša Dev, Maribor, modernism, contextualism, town.

"Če se ozremo po arhitekturnih dosežkih, ki artikulirano uresničujejo kakovostno raven, pridemo do ugotovitve, da je bila ob Ljubljani le v Mariboru, drugem največjem slovenskem mestu, dosežena avtonomna načrtovalska osredotočenost, ki bi jo lahko identifikacijsko opredelili s tesno pripadnostjo lokusu. Drugod je šlo bolj ali manj za sočasno uspešne posameznike ali občasna in priložnostna gostovanja iz Ljubljane, ponavadi arhitektov rojakov. Dejstvo je torej, da lahko upravičeno govorimo o "mariborski arhitekturi", Fran Šijanec bi rekel o "mariborski praksi". Razlogi za to so bili zastavljeni, kot vemo, že v obdobju med svetovnimi vojnami, z vidnim ustvarjalnim arhitekturnim in urbanističnim prispevkom arhitektov J. Černigoja, S. Deva, L. Humka, Viktorja Vičiča idr." [Bernik, 2004:147].

Saša Dev je med letoma 1921 in 1922 študiral arhitekturo v Münchnu, nato v Ljubljani v seminarju profesorja Plečnika, kjer je leta 1927 diplomiral. Naselil se je v Mariboru, enako tudi njegov sošolec Jaroslav Černigoj. Skupaj sta leta 1928 ustanovila projektivni biro. Uspešno zastavljeno delo je ogrozila gospodarska kriza. Zaradi pomanjkanja naročil sta se arhitekta razšla. Černigoj je leta 1935 stopil v državno službo in se zaposlil pri mestnem gradbenem uradu. Dev je vztrajal na samostojni poti, še vedno pa sta v skladu z možnostmi občasno sodelovala. Po drugi svetovni vojni je bil Dev zaposlen v raznih projektivnih birojih. Bil je direktor, projektivne organizacije Slovenija-projekt, podružnica Maribor, od leta 1947 do leta 1952, ko postane direktor podjetja Projekt Maribor, ki je izšlo iz

Slovenija-projekta. Podjetje je vodil do upokojitve leta 1965.

Ločitev arhitektov Saša Deva in Jaroslava Černigoja ne pomeni samo, da sta manj sodelovala, pač pa tudi, da sta po različnih poteh oblikovala arhitekturo mesta Maribor.

Jaroslav Černigoj je kot mestni arhitekt med letoma 1935 in 1938 delal na prvi fazi regulacijskega načrta, na izdelavi programa za regulacijo. V regulacijo je zajel vse mesto, ne glede na upravno razdelitev po posameznih občinah. Za ožji gradbeni okoliš je določil že pozidane in parcelirane površine, ki so bile prometno in komunalno opremljene, vključno z mestnim tkivom vzdolž prometnic. Še nepozidane površine med njimi so predstavljale širši gradbeni okoliš, kjer je bila zidava dovoljena šele, ko so izdelali podrobne regulacijske načrte in zemljišča tudi komunalno opremili. V zaščiteni pas s popolno prepovedjo gradnje so bile umeščene pretežno površine na mestnem obrobju.

Saša Dev se je ukvarjal predvsem z gradnjo poslovnih in stanovanjskih objektov ter oblikovanjem notranje opreme. Njegovo delovanje lahko razdelimo na dva dela: na obdobje do druge svetovne vojne, ko Dev deluje kot samostojni arhitekt, pa na obdobje po drugi svetovni vojni, do upokojitve leta 1965, ko je bil zaposlen kot direktor v javnih podjetjih. Prvo obdobje, ko je deloval kot projektant, je relativno pregledno. Od leta 1931 do 1941 je ustvaril več kot 50 arhitekturnih del, od tega večino v mestu Maribor. Vsa ta dela, pod katerimi je podpisan, ali kot avtor arhitekture ali kot odgovorni projektant, so zanesljiv dokaz

njegovega delovanja na področju arhitekture v mestu Maribor. Neraziskano in težje je oceniti obdobje njegovega ustvarjanja po vojni, ko je bil zaposlen v raznih projektivnih organizacijah in bil direktor javnih projektantskih podjetij. Nobeno od del, ki so nastala v tem času, v strokovni literaturi ni vodeno pod njegovim avtorstvom, niti soavtorstvom. Ali ga je doletela podobna usoda kot arh. Maksa Fabianija, ki tudi ni bil podpisan pod številnimi projekti, bo razjasnila nadaljnja raziskava njegovega dela. Vendar že danes ne moremo mimo dejstva, da imajo projekti, ki so nastali v tem času, enake detajle kot njegova predvojna arhitektura (stopnišča, okna, fasadni pasovi ...).

Arh. Saša Dev se formalno ni ukvarjal s prostorskim načrtovanjem, kot se je njegov kolega Jaroslav Černigoj, vendar je s svojimi arhitekturami vplival ne le na podobo, temveč tudi na razvoj mesta Maribor.

Podobno bi lahko govorili o Ljubljani in Plečniku, ki je z ustvarjanjem arhitektur, zasnovanih tako, da so se povezovale v širšo celoto in omogočale nastajanje novih ambientov, ustvaril tako imenovano Plečnikovo Ljubljano.

Lahko bi rekli, da je Saša Dev deloval na arhitekturo mesta Maribor "od spodaj navzgor". Skratka, s svojimi deli v različnih predelih je oblikoval mesto. Jaroslav Černigoj pa kot mestni arhitekt "od zgoraj navzdol" – prek regulacijskega načrta. "V tedanje kulturno zaostalo okolje, kjer so arhitekturo enačili z obrtništvom, sta zaorala ledino. Njuno delo ni bilo lahko, saj je bil boj za naročila in proti nazadnjaški miselnosti trd. Kljub temu se jima je posrečilo uresničiti nekaj projektov, ki so postali temeljni kamni sodobne mariborske dejavnosti." [Pirkovič-Kocbek, 1982:18].

Stanje v mestu Maribor v splošnem in na področju arhitekture po 1. svetovni vojni.

Obdobje načrtnega ponemčevanja v času Avstro-Ogrske na območju Maribora se je končalo leta 1918. Po koncu 1. svetovne vojne, s priključitvijo Maribora Jugoslaviji, je mesto prešlo v slovenske roke, kljub temu pa so lastniki industrije še naprej ostali tujci – predvsem Nemci in Židje ter Čehi. Tudi velik del meščanskega sloja se je štel za nemškega. Kot nov kulturno-socialni dejavnik so nastopili Slovenci, priseljenci s Primorske. Skupaj s prilivom prebivalstva z bližnjega podeželja, zaradi vse večjih potreb industrije, so tvorili potencial za novo meščansko plast, ki pa seveda še ni bila izoblikovana kot stara avtohtona avstrijska. To je eden glavnih razlogov, da je v kulturnem oziru v obdobju stare Jugoslavije vladalo precejšnje mrtvilo, provincializem, zaprtost in konzervativizem. Maribor je v vseh ozirih izgubil močno povezavo s severom – z Dunajem in Gradcem in se je v ekonomsko-politično-kulturnem smislu obrnil proti jugu. V tem času je tudi tekmoval z Ljubljano, ki pa je imela to prednost, da se je razvila že v okvirih avstro-ogrske države, Maribor pa je to zamudo šele sedaj skušal postopoma nadomestiti.

V času med obema vojnama so nakazane gospodarske, družbene in kulturne razmere generirale izredno živahno gradbeno dejavnost. Pri tem je tako po površini kot tudi po številu objektov izstopala družinska stanovanjska gradnja v obliki neurejenih predmestnih naselij. Takšna zazidava je

obsegala skoraj dve tretjini mestne površine, bila je razdrobljena, komunalno slabo opremljena in pomanjkljivo ali sploh ne urbanistično načrtovana. Gradilo se je pretežno v lastni režiji, razen nekaterih stanovanjskih objektov v ožjem mestnem jedru, ki so jih postavile banke in podjetja. Poskusi organizirane gradnje, ki bi bila več kot samo seštevek kvadratnih metrov izgrajene površine, so bili izjemno redki – omenil bi Vurnikovo delavsko kolonijo iz leta 1928, ki pa presega ožji mariborski pomen.

Nujno je omeniti, "da Maribor še dobro desetletje po koncu prve svetovne vojne ni premogel niti enega domačega, šolanega arhitekta in so zato za pomembnejša naročila, predvsem za projektiranje javnih zgradb, vabili tujce. Med letoma 1925 in 1926 je nastal tako imenovan Mariborski dvor Josipa Costaperarie, Trg revolucije 6. Lastniki gradbenih podjetij so bili večinoma Nemci, vendar so zidali tako za nemške kakor tudi za slovenske naročnike." [Pirkovič-Kocbek, 1982:16,17]. Samostojna projektanta sta bila še Čeh Maks Czeike in Nemeč dr. Erwin Fabrici. Nekaj objektov javnega značaja so izvedli po načrtih Mestnega gradbenega urada, med drugim kopaljšče na Mariborskem otoku.

Šele po letu 1930, z nastopom nove moderne arhitekture v Mariboru, lahko govorimo o začetkih tako imenovane "mariborske prakse". Prva "moderna" stavba je bila zgrajena po načrtih ljubljanskega arhitekta Iva Spinčiča. Z nastopom arhitektov Saša Deva in Jaroslava Černigoja pa je Maribor do začetka 2. sv. vojne pridobil več kot 50 sodobno zasnovanih objektov. Ob tem je treba omeniti še v Pragi šolanega arhitekta Ljuba Humka in arhitekta Viktorja Vičiča, ki sta s svojim delom doprinesla k razvoju sodobne arhitekture v Mariboru.

Če izvzamemo Vurnikovo delavsko kolonijo, načrtnega dela na področju arhitekture in urbanizma v začetku ni bilo. Njegova pionirska prizadevanja v mestu žal niso našla neposrednih posnemovalcev, politiko mestne izgradnje so vodili uradniki gradbenega urada, pretežno v interesu zasebne lastnine. Gradnja je bila predvsem v domeni gradbenih podjetij, ki so vzorce iskali v tujini in jih brez premisleka uporabili z manjšimi spremembami, urbanizem pa je bil izenačen z birokratsko-upravnimi posli. Vseeno je počasi začela prodirati zavest, da je takšno stanje nevzdržno, in da je čas, da bi geodeti in inženirji na gradbenem uradu izročili študij in delo ureditve mesta Maribor arhitektom, ki so edini poklicani za ta posel.

Vpliv del arh. Saša Deva na podobo in razvoj mesta Maribor in sovisnost med hišo in mestom

"Po sodbi je mesto neka vrsta velike hiše in obratno, hiša mesto v malem" [Alberti, 1485].

Navedek lahko razumemo v smislu razmerij med mestom in objekti v mestu ter med objektom in njegovimi deli. Lahko pa trditev razumemo tudi tako, da bodo hiše gradile mesto, če bomo z načrtovanjem mesta ustvarjali primerne podlage za načrtovanje hiš. Zato moramo pri gradnji hiš in načrtovanju mesta pred očmi imeti iste metode in skupne cilje. Navedek torej govori o nujni povezanosti urbanizma in arhitekture, saj predpostavlja, da je mesto neka vrsta velike hiše in hiša mesto v malem. Zato moramo mesto graditi na enak način, kot bi gradili veliko hišo

Slika 1: Zdravstveni dom.
Figure 1: Health centre.

in hišo moramo graditi, kot bi gradili mesto.

Lahko bi rekli, da mora biti v tem primeru v vsakem delu mesta prisoten princip mesta in mesto mora povezovati vse arhitekture v večjo celoto.

Urbanizem in arhitektura

Urbanizem se je kot disciplina pojavil zaradi novih problemov, kot so nekontrolirana in hitra rast, pomanjkanje stanovanj, problematika degradiranih območij, socialni problemi... Kot orodja za svoje delo urbanizem uporablja različne znanstvene metode, od statističnih do matematičnih analiz, optimizacije itd.

Danes se urbanizmu dodeljuje vloga edino pristojnega foruma za načrtovanje mesta, ne le za območje določanja namembnosti in načrtovanja širšega prostora ter regije, temveč tudi oblikovanja mestnega prostora. S tem je arhitektom odmerjena podrejena vloga, omejena zgolj na pozidavo določenih območij.

Vendar je takšna ločitev nelogična in neprimerna, saj je pozicija arhitekta, ki se ne ukvarja s tem, kaj se gradi in kje, ampak samo še kako, v smislu arhitekture mesta slaba. To pomeni, da je arhitektura omejena le na formalen izraz in organizacijo prostora znotraj odmerjene parcele. Posebej problematično postane vprašanje, ko prostor ločeno urejajo še gradbeni inženirji, kar se dogaja pri načrtovanju cest, železnic in mostov. Tako pridemo do delitve območij na dele, ki niso več elementi celote – mesta.

Pri tem pa je nujno opisati, na kakšen način naj se mesto – kot arhitektura razvija. Principe, po katerih naj se mesto gradi, če hočemo govoriti o njem kot o arhitekturi, bi lahko strnili v dve definiciji. Prostorski sistem mora biti razpoznaven, mesto mora biti berljivo kot struktura, in če želimo, da bo *genius loci* tudi *stabilitas loci*, se mora mesto v svojem razvoju in rasti nenehno ozirati po principu svojega nastanka, ki je lastno le njemu samemu in ga zaradi tega lahko doživljamo tudi kot posebno izkušnjo.

Slika 2: Banka.
Figure 2: Bank.

Primer Maribor

Saša Dev in Jaroslav Černigoj sta leta 1928 ustanovila skupen arhitekturni biro in zelo uspešno delovala do leta 1935. Zaradi že prej omenjenih dejavnikov se je njuna pot razšla. Jaroslav Černigoj je postal mestni arhitekt in je urejal mesto s pomočjo regulacijskega načrta, medtem ko je Saša Dev še naprej intenzivno projektiral. Prav ta dvojnost, da je eden urejal mesto od zgoraj navzdol, drugi pa od spodaj navzgor, oba pa sta imela pri tem usklajeno vizijo o mestu v prihodnje, je posebnost v času, ko je že prihajalo do ločevanja med arhitekturo in urbanizmom.

Modernizem

"Arhitekturna teorija in estetika moderne arhitekture 20. stoletja sta orientirani k izoliranemu objektu, k zgradbi kot avtonomni, samozadostni (umetniški) celici, kratka kritika in zgodovinske moderne arhitekture opisujeta in ocenjujeta objekt sam na sebi – na enak način kot slikarsko delo, skulpturo, literarno ali glasbeno delo. Obenem je mestni prostor degradiran na nivo tehnične, prometne in komunalne površine." [Vodopivec, 1993:89].

Razloge, zakaj je za modernizem značilno ozko zanimanje za arhitekturo brez njenega prostorskega konteksta, lahko iščemo v zgodovini arhitekturnega zgodovinskega kot disciplini, ki se je že od nekdaj [Fischer von Erlach, Entwurf eine historischen Architektur, 1721] zanimala predvsem za arhitekture kot posamezne stvaritve, ki jih je lažje opisati in doumeti kot večje urbane prostore. Drugi razlog je iskati v samem modernizmu kot gibanju, ki je v svojem bistvu nosil poslanstvo arhitekture kot generatorja socialnih sprememb in je arhitekturo apliciral po enakih principih v različna okolja. Tretji razlog lahko najdemo v pojavu urbanizma in ločenem načrtovanju arhitekture ter mesta.

Kontekstualizem

"Če bi želeli natančneje definirati arhitekturni kontekstualizem, bi bila morda najustreznejša misel Roberta A. M. Sterna, da

Slika 3: Banka.
Figure 3: Bank.

kontekstualizem pojmuje individualno stavbo kot fragment širše celote." [Vodopivec, 1993:90].

S tem se je po koncu modernizma zgodil velik preobrat, vendar o uveljavitvi tega preskoka lahko govorimo šele v 70-ih letih prejšnjega stoletja – z izidom knjige Arhitektura mesta in Kompleksnost in kontradiktornost v arhitekturi [A. Rossi, R. Venturi].

Arhitekt Saša Dev in modernizem – kontekstualizem

Delo Saša Deva razni arhitekturni kritiki označujejo kot arhitekturo, ki ima vzor enkrat v ekspresionizmu (Zdravstveni dom v Sodni ul. 10, 1931), drugič v funkcionalizmu (Banka v Tyrševi ul. 10, Maribor, 1932), v naslednjem primeru govorijo o klasicizmu in kultiviranem funkcionalizmu (Poslovno-stanovanjski objekt, Gospodarska zavarovalna gradnja, Ulica talcev 3), ne nazadnje tudi o arhitekturi, katere vzore najdemo v arhitekturi 19. stoletja (Večstanovanjski blok J. Hutterja, kare Prešernova-Razlagova-Maistrova-Heroja Staneta). Tako lahko ocenimo, da gre pri njegovem ustvarjanju iskati skupni imenovalec njegove arhitekture v dveh elementih: v sodobnih principih arhitekturnega oblikovanja in konstrukcijskih zasnov ter v prostorskem kontekstualizmu. Vsaka od zgoraj naštetih arhitektur je namreč ocenjena kot vrhunski dosežek arhitekturnega oblikovanja. In vsaka je drugačna glede programa in konteksta, v katerega je postavljena, ob tem pa je rešitev praviloma sveža in sodobna, tako v smislu arhitekturnega izraza kot tudi v zasnovi konstrukcij. Lahko bi rekli, da je Devov modernizem, ki je izrazito kontekstualen, prehitel trende v Evropi za dobrih 30 let. Nekritično povzemanje temeljnih del modernizma in prenašanje le-teh v druga okolja predstavlja temno stran modernizma. Z nekritičnim povzemanjem se izgublja inovativnost, predvsem pa kontinuiteta in tradicija.

Glede na to, da je tema pričujočega spisa omejena na arhitekta Saša Deva in mesto Maribor, se bom v analizi dotaknil le objektov v mestu in se pri tem omejil na najbolj

Slika 4: Poslovno – stanovanjski objekt.
Figure 4: Office and residential building.

značilne primere. Pri vrednotenju arhitekture se bom omejil le na vprašanja, v kakšnem smislu in na kakšen način so objekti prispevali k urejanju in arhitekturnemu razvoju mesta Maribor.

Vsako mesto je enkratna stvaritev in pri svojem razvoju in rasti se mora nenehno ozirati po izvoru svojega nastanka, saj ga ta določa in razlikuje od drugih. V tem smislu tako govorimo o "mesta na mestu – to temelji na reinterpretativnem odnosu novega do že obstojnega fizičnega (pomenskega) konteksta in mesto v mestu ali mesto po delih – to temelji na podmeni, da mora vsak nov element mesta oziroma mestni predel povzeti v malem ustroj, značaj in vsebino mesta kot celote." [Koželj, 1987:14].

Projekt palače Osrednjega zavoda za zavarovanje delavcev je prva arhitekturna stvaritev arhitekta Saša Deva v mestu Maribor. Projektna naloga je bila razmeroma zahtevna, saj je bilo treba na lokaciji predvideti zelo različen program. Gre za umestitev ambulant, javnega kopališča, poslovnih prostorov in stanovanj. Lokacija objekta je bila predvidena v jugozahodnem delu pravokotne parcele, ki je bila omejena s štirimi ulicami. V izredno močni konkurenci tridesetih udeležencev je na arhitekturnem natečaju zmagal arhitekt Dev in dobil naročilo. Žal zapisnika natečajne komisije nimamo in smo tako prikrajšani za strokovno utemeljitev primernosti gradnje. Delo lahko tako ocenjujemo na podlagi podatkov, ki jih imamo (karta Maribora iz tistega časa in situacija na tem območju danes).

Arhitekt Saša Dev se pri projektiranju objekta ni odločil za delitev stavbnih mas po programih, temveč je zasnoval kompakten objekt, ki ustvarja robno zazidavo. Vogal je poudarjen z vhodom ter polkrožnimi balkoni in kot osrednji element povezuje oba kraka. S tem, ko je določil vogal takrat še razmeroma prazne pravokotne parcele, ki je bila predvidena za pozidavo, je določil tudi prostor pozidave. Danes je ta prostor, kare Partizanska ul., Sodna ul., Ul. talcev in Vošnjakova ulica, pozidan ter deluje homogeno in mestotvorno, z nizi objektov in uličnim prostorom.

Slika 5: Večstanovanjski blok.
Figure 5: Apartment block.

Če se ozremo po določilih, ki govorijo o tem, na kakšen način bomo ustvarili arhitekturo mesta, bi v tem primeru lahko govorili o mestu po delih – kjer vsak element mesta soustvarja mesto kot celoto. V tem primeru vogal določa kare in kare predel mesta.

Pri projektu bančnega poslopja v Tyrševi ulici je bil predmet umestitve bančno poslopje s pisarnami in stanovanji. Gradnja je bila predvidena v starem mestnem jedru, na vogalu Tyrševe in Slovenske ulice. Kritiki projektu očitajo pomanjkanje kontekstualnega pristopa do mesta, ker naj bi se slabo prilagajal zgodovinskemu mestnemu jedru. Vendar je v perspektivi Slovenske ulice (slika 2) očitno, da objekt presega gabarite sosednjih stavb ter se celo odmakne od uličnega niza in tako omogoča širšo cesto. To moramo razumeti v kontekstu tedanjega ureditvenega načrta mesta, po katerem naj bi Slovenska ulica postala ena od povezovalnih cest med vzhodom in zahodom Maribora – nadaljevanje Partizanske do Gosposvetske ceste. Ko pogledamo objekt z Gosposke ulice (slika 1), pa se nam pokaže mojstrstvo arhitektov Černigoja in Deva, ki sta uspela zgraditi objekt, ki še danes deluje moderno in sveže in je po pisanju Frana Šijanca [1961:459] "prva zares moderna, kubično in prostorsko oblikovana arhitektura funkcionalističnega tipa, skladna, plemenita, na ploskvah brez zunanega lišpa, toda v materialu in konstrukciji, v proporcijah in strukturi razčlenitvi ... vseskozi organsko pretehtana stavba". Obenem sta arhitekta umestila stavbo v prostor tako, da je Tyrševa ulica, kot ulica historične vrednosti, pridobila na pomenu.

Potemtakem lahko govorimo mestu po delih, kjer sta arhitekta postavila okvir za novo Slovensko ulico, ki ni bila realizirana, hkrati pa sta nadaljevala izgradnjo Tyrševe ulice s posebnim poudarkom na historični vrednosti.

V oceni objekta Gospodarske zavarovalne gradnje imamo pri vrednotenju na razpolago dvoje: zgodovinske slike lokacije pred in po gradnji, ki jih je posnel sam arhitekt in situacijo v mestu danes. Lokacija je v že prej omenjenem kareju – Partizanska

Slika 6: Večstanovanjski blok.
Figure 6: Apartment block.

ul., Sodna ul., Ul. talcev in Vošnjakova ulica na njegovem severozahodnem vogalu. Ta vogal je bil vrsto let slepa fasada v mestu in se je zaradi izjemno ozke parcele zdel nezazidljiv. Tlorisna razmerja so namreč cca. 50 metrov proti 4 metre.

Zgovoren je navedek: "V letu 1937 je zasnoval eno svojih najboljših del – poslopje Gospodarske zavarovalne zadruga Drava, stavbe, ki stoji danes na vogalu Partizanske in Ulice talcev. V tem projektu je različne in heterogene mase obstoječega stavbnega fonda zakril s plaščem suvereno oblikovane arhitekture, ki vzpostavlja nova, a ne tuja merila tega prostora. Dolga in ozka stavba s klasično formirano bazo, okroglimi stopnišnimi okni in predrto ograjo nadkrite terase uveljavlja principe preišljenega in kultiviranega racionalizma". [Reichenberg, 1996].

Pri vrednotenjih, ki govorijo o principih, po katerih nastaja arhitektura mesta, lahko na tem mestu govorimo o reinterpretaciji zidu v smislu lebdeče bele strukture. Ob tem lahko govorimo tudi o mestu po delih, saj se objekt v parterju in po višini ujema z gabariti karejske gradnje in se tako navezuje na kontekst kareja.

Večstanovanjski blok je nastal po naročilu industrialca dr. Draga Paljaga.

Gre za območje med dvema historičnima stanovanjskima objektoma iz začetka 19. stoletja.

Arhitekt je višino objekta poravnal z višino višjega. S tem je ustvaril zaključenost ulične linije. Objekt je v osnovi zasnovan zadržano in se kot tak zgleduje po sosednjih objektih. Sodoben element v oblikovanju je veliko okno v prvem nadstropju, ki označuje vhodno avlo in veliko ložo razkošno zasnovanega meščanskega stanovanja ter zasnove stanovanj samih.

V tem primeru bi lahko govorili o mestu po delih, saj arhitekt z interpolacijo, ki se zgleduje po sosednjih objektih, ustvarja zaključen kare, ki sooblikuje mesto.

Tudi v tem primeru lahko govorimo o mestu po delih, kjer arhitekta z izgradnjo kareja nadaljujeta izgradnjo mesta v smislu

izgradnje stavbnih otokov na območju med historičnim mestnim jedrom in industrijskim Meljem.

Ob tem gre še za razlikovanje v homogenem.

Objekt je namreč zasnovan kot stanovanjski kare, vendar ne tako kot sosednji kareji, ki so sestavljeni iz različnih nizov hiš, ki se združujejo v karejske sklope, pač pa kot stavbna struktura, sestavljena iz štirih lamel: dveh nižjih na vzhodu in zahodu in dveh višjih, nazaj umaknjenih, na severu in jugu. Prav takšna zasnova omogoča, da kare ne deluje togo in statično, ampak zaradi različnih višin in zamikov dinamično.

V smislu takratnih urbanističnih načel, ki so zagovarjala odprte strukture karejev (npr: Dukičevi bloki v Ljubljani arhitekta Jožeta Sivca), je Hutterjev blok bolj klasične zasnove – pozidan po vsem obodu. Vendar lahko to takrat ocenjeno pomanjkljivost vidimo kot prednost. Hutterjev blok predstavlja objekt, ki v kareju ustvarja zeleno parkovno oazo, namenjeno stanovalcem, ločeno od mestnega utripa. Kot izredno kakovost lahko ocenimo parkovno urejen odmik od ulice ter kultivirano pročelje, ki kljub nedokončani fasadi (fasada bi morala biti iz kamna, ki pa je bil odpeljan in krasi novo pošto v Ljubljani) še vedno deluje sodobno in urejeno.

"Robna zazidava celotnega oboda, katere vzorec najdemo v arhitekturi 19. stoletja, formira zunanji in notranji del, ustvarja delitev, ki ji sledi tudi zasnova stanovanj. Ta so za današnje pojme "neracionalna" in "nefunkcionalna", vendar jim prav odklon od teh kriterijev, ki jih je prinesla organizirana stanovanjska gradnja po 2. svetovni vojni, daje etiketo brezčasnosti in poglobljene uporabnosti. Predolge predsobe, prehodne in prevelike sobe, previsoki stropi itd. so možnosti osebne identifikacije, identitete in navezanosti, ki iz stanovanj delajo domove. In v Hutterjevem bloku ljudje ne stanujejo, tam so doma". [Reichenberg, 1996].

Izgradnja objekta v ulici Heroja Šlandra sega v leto 1937. V tistem času je bil to prostor med industrijskim Meljem in starim mestnim jedrom. Če pogledamo karto Maribora, na tem območju vidimo nastavke karejske gradnje. Tudi objekt Saše Deva je zasnovan tako, da sta obe stranski fasadi slepi in omogočata nadaljnjo izgradnjo mesta ob ulični liniji. Zaradi te omejitve je Dev objekt zasnoval zelo inovativno, saj je prostore v sredini objekta osvetlil z zenitalno svetlobo.

V tem primeru govorimo o mestu po delih, saj zasnova objekta omogoča in nakazuje nadaljnjo gradnjo.

Zaključek

Dela arhitekta Saše Deva ne moremo preprosto umestiti v okviru posameznih slogovnih značilnosti v smislu standardnih definicij, tudi če se včasih zdi, da gre za približevanja določenim vzorom. Še najlažje ga razumemo v kontekstu ene od interpretacij umetniškega dela, ki naj s sodobnimi sredstvi in na sodoben način odgovarja na zahteve danega prostora in časa.

Globlja analiza njegovih del pokaže, da je pri snovanju posameznih arhitektur prisotno razmišljanje v širšem urbanističnem kontekstu, funkcionalni koncepti, pa tudi razreševanja oblikovno formalnih problemov, gredo vedno v smeri čitljivosti urbanega prostora.

Zanimivo je, da se pri njegovem delu razodeva senzibilnost za arhitektske kakovosti naravnega okolja, kar postane vidno zlasti

pri objektih, ki jih je arhitekt zgradil v naravnem, nepozidanem okolju (vrsta poletnih vil na Pohorju). V zasnovi se razodeva dialog z okolico, tako v materialih kot tudi v oblikovanju, tudi zato ti objekti delujejo sveže in sodobno (Ribniška koča na Pohorju – vila industrialca Hutterja) tudi danes.

Arhitekt Saša Dev odločno stoji na idejnih pozicijah moderne arhitekture, urbanizma in oblikovanja, pri čemer ne gre za nekritično sprejemanje in posnemanje trendov, temveč za analitični in konstruktivni pristop, ob tem pa njegov sodobni rokopis, še posebej pri zastavljanju in obdelavi detajlov, razodeva, da je njegov izvir v šoli žlahtnih načel velikega mojstra Plečnika, ki ga je vse življenje globoko spoštoval.

Analitičen in konstruktiven pristop je v tem primeru izraz hotenja, da z vsako gradnjo gradi tudi mesto, v smislu urejanja delov, ki se združijo v višjo celoto.

Viri in literatura

- Bernik, S., (2004): Slovenska arhitektura dvajsetega stoletja. Mestna galerija Ljubljana, Ljubljana.
- Bernik, S., Zupan, G. et al., (2001): 20. stoletje: Arhitektura od moderne do sodobne: vodnik po arhitekturi. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Ljubljana.
- Brvar, A., 1999: Mariborska knjiga. Slovenska matica v Ljubljani, Ljubljana.
- Cilenšek, M., 2006: Prišla je železna cesta, 7 dni št. 21, Maribor.
- Curk, J., 2000: Maribor-vodnik po mestu in bližnji okolici. Umetniški kabinet P. Premzl, Maribor.
- Curk, J., 2004: Mariborske vedute. Umetniški Kabinet Primož Premzl, Maribor.
- Curk, J., 2004: Maribor skozi stoletja. Razprave 1, Založba Obzorja, Maribor.
- Curtiz, J. R. W., 2003: Modern Architecture since 1900. Phaidon Press Limited, London.
- Curtiz, J. R. W., 2003: Modern Architecture since 1900. Phaidon Press Limited, London.
- Ferlež, J. 2001: Mariborska dvorišča, MKC, Maribor.
- Framton, K., 2001: Modern Architecture since 1900. Phaidon Press Limited, London.
- Gideon, S., 1954: Space, time and architecture: the growth of a new tradition. Harvard University Press, Cambridge.
- Hartman, Bruno., 2001: Kultura v Mariboru, Založba Obzorja, Maribor.
- Koselj, N., 1998: Arhitekt Danilo Fürst, magistrsko delo, Fakulteta za arhitekturo gradbeništvo in geodezijo, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- Koželj, J., 1987: Tipologija mestne stanovanjske arhitekture in njena sovisnost z morfologijo mestnega prostora. Krt, Ljubljana.
- Lobnik U., 2003: Maribor Overload - Preurejanje mesta (19993 – 2003). Mestna občina Maribor, Maribor.
- Pirkovič-Kocbek, J., 1982: Izgradnja sodobnega Maribora. Partizanska knjiga, Ljubljana.
- Peusner, N., 1954: A History of Building Types. Thames & Hudson limited, London.
- Pogačnik, D., 2003: Kulturno dogajanje v Mariboru v letih 1918 – 1941, Litera, Maribor.
- Puff, R., G., 1999: Maribor, Založba Obzorja, Maribor.
- Radovanovič, S., 2005: Mariborske ulice, Kapital, Maribor.
- Šijanec, F., 1961: Sodobna slovenska likovna umetnost, Založba Obzorja, Maribor.
- Vodopivec, A., 1987: Vprašanja umetnosti gradnje. Krt, Ljubljana.
- Vodopivec, A., 1993: Temelji in meje arhitekturne avtonomije /doktorska disertacija/. Fakulteta za arhitekturo gradbeništvo in geodezijo, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- Zupančič, B., 2004: Arhitekt Josip Costaperaria in ljubljansko moderno meščanstvo, KUD polis, Ljubljana.

INDUSTRIJSKA ARHITEKTURNA DEDIŠČINA 20. STOLETJA V SLOVENIJI

UDK 725.4
COBISS 2.12 poročilo o raziskavi
prejeto 20.4.2007

THE 20TH CENTURY INDUSTRIAL ARCHITECTURAL HERITAGE IN SLOVENIA

izvleček

V članku bodo predstavljeni izsledki prvega dela raziskave, zasnovane z namenom, da evidentira industrijsko arhitekturo, nastalo v 20. stoletju v Sloveniji in opredeli razvojno najpomembnejše komplekse. Raziskava je razdeljena v tri faze. V prvi sta bila pripravljena širši odbir dediščine in zasnova analitičnih parametrov, ki so bili preizkušeni na izbranem vzorcu. V drugi fazi je predvidena analitična obravnava vseh izbranih kompleksov, v tretji fazi pa njihovo ovrednotenje ter oblikovanje seznama razvojno pomembnih območij. Prvi del raziskave je bil izveden v letu 2006, v njem je bil oblikovan seznam okoli petdesetih območij, predvidenih za obdelavo. V tem delu raziskave je bil na osnovi razvitega analitično - raziskovalnega sistema obdelan vzorec prvih petnajstih kompleksov. Pogoj za vključitev kompleksov v to prvo skupino - preizkusni vzorec je bila razvojna heterogenost, saj gre v tej fazi tudi za preizkus ustreznosti metodologije oziroma za njeno optimizacijo. Analiza je pokazala razvojno kontinuiteto vzorca na vseh področjih analize: v merilu zasnove industrijskih kompleksov, posameznih zgradb in tudi v razvoju odnosa do okolja, tako grajenega kot naravnega.

Eno ključnih izhodišč uspešnega varovanja je tudi promocija dediščine in njenih razvojnih prednosti. Ker gre v primeru industrijske arhitekturne dediščine 20. stoletja za manj znano in lahko rečemo neuveljavljeno kategorijo dediščine, je projekt zasnovan tako, da vzporedno z raziskovalnim delom potekajo tudi promocijske aktivnosti. Ob koncu prve faze je bil tako zasnovan spletni portal z internetnim arhivom obravnavanih kompleksov, ki je stalno dostopen najširši javnosti, odprta pa je bila še fotografska razstava posnetkov kompleksov Mirana Kambiča, ki so bili obravnavani v prvi fazi projekta.

ključne besede:

Industrijska arhitektura, arhitekturna dediščina 20. stoletja, vrednotenje, varovanje, metodologija vrednotenja.

abstract

The paper presents the first results of research conceived with the purpose of taking stock of the industrial architecture created in Slovenia over the course of the 20th century, and determining the most important industrial complexes from the development point of view. The research has been divided into three stages; in the first, a wide selection of heritage was made, and the analytical parameters which were on a preselected pattern were devised. For the second stage, an analytical investigation of all selected complexes is envisaged, while the third stage will involve their assessment and the creation of a list of areas important in terms of development.

The first part of the research was carried out in 2006, and it produced a list of some fifty areas for potential investigation. In this part of the research a pattern of the first fifteen complexes was investigated on the basis of an analytical research system that had been developed. The inclusion of complexes in this first group - the test pattern - was conditioned by developmental heterogeneity. That is, this stage was also concerned with testing the suitability of the methodology and its optimisation respectively. The analysis showed the developmental continuity of the pattern in all areas of the analysis: at the level of the layout of industrial complexes and individual buildings, and in the development of relationships toward the environment, both the built and the natural one.

At the conclusion of the first stage, an internet portal was set up containing an internet archive of the investigated complexes, which is permanently accessible to the general public. In addition, there was an exhibition of photographs by Miran Kambič of the complexes investigated during the first stage of the project.

key words:

Industrial architecture, the 20th century architectural heritage, assessment, protection, assessment methodology.

Začetki industrijske arhitekture segajo v 18. stoletje, ko so spremembe v načinu proizvodnje pripeljale do razvoja novega stavbnega tipa. Zasnova objektov se je prilagajala specifikam posameznih proizvodnih procesov, oblikovno pa so se navezovali na obstoječe vzore. Če poenostavimo, lahko rečemo, da so v urbanem prostoru praviloma posneli zasnove mestnih palač, v ruralnem pa gospodarskih poslopij, saj je šlo v primeru industrijske proizvodnje praviloma za potrebe po velikih volumnih. 19. stoletje je privedlo do oblikovne osamosvojitve objektov za industrijo in razvoja novih tipov, ki jih je posredno in neposredno povzročila industrializacija. Industrijske stavbe, zasnovane na racionalnosti in fleksibilnosti, so kmalu postale izhodišče novih razmišljanj v oblikovanju arhitekture, manifestirale pa so se v modernizmu 20. stoletja. Hkrati pa je bila industrijska arhitektura zaradi manjše izpostavljenosti in iskanja čim bolj ugodnih (praviloma cenejših) rešitev vedno priložnost za aplikacije novih konstrukcijskih pristopov in preizkuse novih materialov. V tem kontekstu naj omenim nekaj prelomnih realizacij: prvo znano nosilno konstrukcijo s podpornimi litoželeznimi stebri, zgrajeno leta 1718, v predilnici svile v Derbyju, leta 1871 izveden prvi litoželezni nosilni skelet v tovarni čokolade Menier ali leta 1916 zgrajene armirane betonske lupinaste strehe Perretovega skladišča v Casablanci in istega leta zasnovano ter dobrih šest let kasneje zgrajeno Fiatovo tovarno v Lignotu, ki je bila z avtomobilsko stezo za preizkušanje novih modelov ne le konstrukcijsko, ampak tudi

programsko presežna.

Če so razmere v svetovnem merilu razmeroma dobro znane, so v našem prostoru precej slabše obdelane. Do sedaj smo uspeli evidentirati predvsem tisti del industrijske arhitekture, ki je nastala do prve oziroma do druge svetovne vojne, čeprav katalog tudi za to obdobje še vedno ni popoln. Pregledno je obdobje do prve svetovne vojne, predstavljeno v vodniku Zgodnja industrijska arhitektura na Slovenskem, ki ga je leta 2002 izdal Zavod za varstvo kulturne dediščine v okviru projekta Dnevi evropske kulturne dediščine [Prešeren, 2002]. V letih 1999 in 2000 je bila izdelana študija Industrijska arhitektura v Ljubljani od sredine 19. stoletja do konca prve svetovne vojne [Mihelič, 1999–2000]. Obdobje med obema vojnoma, s primeri izgradnje prvih povojnih proizvodnih socialističnih kompleksov, je delno predstavljeno v doktorski disertaciji, ki sem jo pripravila leta 2003. Obravnavani so bili le najznačilnejši primeri velikih medvojnih in povojnih gradenj. Ob tem je bilo objavljenih še nekaj krajših študij oziroma člankov, ki so obravnavali posamezne komplekse ali industrijske stavbe.

Produkcija, nastala pozneje, pregledno še ni bila obravnavana, čeprav imamo iz tega časa tudi nekaj teoretičnih razprav in predstavitev projektov v katalogih projektantskih in gradbenih podjetij. Med kompleksnejšimi predstavitevami naj omenim tematsko številko revije AB iz leta 1977, posvečeno industrijski arhitekturi. Leta 1970 je Tine Kurent objavil skripta za predmet Industrijske stavbe, ki jih je v drugi izdaji leta 1980 nadgradil

Slika 1: Med obema vojnama je nastajala industrijska arhitektura, zasnovana praktično brez dekoracije, izhodišče oblikovanja je postala volumetrična kompozicija. Ilustrativen primer so objekti tekstilne tovarne Hutter iz Maribora. Med leti 1926 in 1939 jo je projektiralo in gradilo stavbno podjetje Kifmann. Foto: Sonja Ifko.

Figure 1: In the interwar period, an industrial architecture emerged which was designed with virtually no decoration; the design was based on volumetric composition. The Hutter textile factory in Maribor provides a good example. It was designed and built by the Kifmann construction company between 1926-1939. Photo: Sonja Ifko.

v učbenik. V njem je obravnaval nekaj aktualnih primerov industrijske gradnje v Sloveniji, predvsem pa je pregledno predstavil razvoj v svetovnem merilu. Prvo obsežnejšo študijo o razsežnostih industrializacije v kontekstu urbanizacije slovenskega prostora Razvoj in oblikovanje industrijskih območij in objektov na Slovenskem v 19./20. stoletju pa je leta 1987 pripravil Fedja Košir.

Ob pregledu literature in virov je treba omeniti problematiko dostopa do arhivskih virov, predvsem za dela, nastala v drugi polovici prejšnjega stoletja, ki so bila arhivirana v podjetjih. Starejši materiali so bili namreč preneseni v javne arhive, medtem ko so mlajši viri večinoma ostali v podjetjih in so bili v okviru procesov prestrukturiranja v veliko primerih izgubljeni ali uničeni. Obstajajo pa posamezna podjetja, kjer so za arhivsko gradivo ustrezno poskrbeli, med njimi naj izpostavim tovarno Talum z urejenim arhivom gradbenih načrtov. V takih primerih se je ob analizi obstoječega stanja mogoče natančneje posvečati

tudi razvojnim značilnostim ter procesom preoblikovanja. Stanje na terenu je namreč marsikje že dodobra spremenjeno glede na razmere pred nekaj leti, ko so se intenzivni procesi prestrukturiranja začeli. V tem kontekstu je treba omeniti nujnost relativno hitre izvedbe raziskave, če želimo pripraviti konsistenten pregled nastalega, saj industrijski kompleksi, nastali v 20. stoletju, intenzivno izginjajo in marsikje od njih ni ostalo nič, razen morda naključnih fotografij.

Metoda dela

V primeru obravnave industrijske arhitekture, nastale v 20. stoletju, gre za področje arhitekturne produkcije, ki večinoma še ni evidentirana, zato je bilo v prvi fazi treba pripraviti izhodiščni seznam kompleksov in objektov, ki bi lahko bili razvojno pomembni.

Izbor kompleksov

Širši izbor objektov je bil opravljen na osnovi podatkov evidenc gospodarskih družb, obstoječe literature in preliminarnega pregleda stanja na terenu, ki je bil delno opravljen v letu 2006, delno pa prej, v okviru raziskave Varstvo industrijske arhitekturne dediščine v Sloveniji. Seznam še ni dokončen, zato ga na tem mestu ne objavljam. V nadaljevanju pa predstavljam seznam izbora petnajstih kompleksov, ki so bili izbrani za obdelavo v prvi fazi. Vključitev vanj sta pogojevala dva temeljna pogoja; prvi je bil raznolikost vzorca, ki naj obravnava čim bolj heterogeno skupino kompleksov, saj je hkrati to tudi preizkusni vzorec, na osnovi katerega bodo preizkušeni analitični in vrednostni parametri, ki so bili razviti v disertaciji in so bili do sedaj preizkušeni le na nekaj primerih, zasnovani pa so za analizo in vrednotenje tudi starejše industrijske dediščine. Drugi pogoj je bila ogroženost dediščine. Dejstvo je namreč, da območja industrijske dediščine, še posebej tista, nastala v 20. stoletju, niso ustrezno legalno varovana (niso vpisane v register dediščine RS) in jih zato hitro izgubljam, ne da bi jih uspeli vsaj ustrezno evidentirati.

V prvi fazi so bili tako obdelani naslednji kompleksi: Tovarna hranil Kolinska – Tovarna Kolinska, Hidroelektrarna Fala, Tovarna dušika Ruše, Tovarna Rog, Tovarna Eifler, Apnenica Ruše, Termoelektrarna Velenje, Tovarna Inteks, Tovarna Jugočeška, Tovarna Hutter, Hidroelektrarna Mariborski otok, Tovarna Avtomobilov Maribor, Tovarna glinice in aluminija Kidričevo, Tovarna Litostraj, Tovarna Tomos in Tovarna Gorenjska oblačila. Za vsak kompleks v seznamu je zasnovan evidenčni karton z osnovnimi podatki, seznamom arhivskih virov in s posnetki obstoječega stanja. V primerih, kjer so bili v arhivih dosegljivi načrti obstoječega stanja, so tudi ti vključeni v osnovni evidenčni karton.

Parametri evidenčnega kartona

Za celostno obravnavo območij industrijske dediščine je zaradi njihove specifične zasnove nujno interdisciplinarno sodelovanje različnih strokovnjakov, saj omogoča upoštevanje vseh značilnosti, ki ključno razvojno opredelijo posamezni industrijski kompleks. Klasificiramo jih znotraj ene od naslednjih skupin: zgodovinsko-pričevalne, prostorsko-urbanistične,

Slika 2: Objekt obdelovalnice v Litostruju je primer inovativne konstrukcijske zasnove. Obešeno streho na armiranobetonskih zunanjih vešalih je leta 1946 zasnoval Miroslav Gregorič. Foto: Miran Kambič.

Figure 2: The metalworking plant at Litostruj is an example of innovative constructional design. The suspended roof fixed on exterior reinforced concrete brackets was designed in 1946 by Miroslav Gregorič. Photo: Miran Kambič.

Slika 3: Tovarna Gorenjskih oblačila je bila zgrajena leta 1974. Zanj sta avtorja Ciril Oblak in Fedja Klavora prejela nagrado Prešernovega sklada. Foto: Miran Kambič.

Figure 3: Tovarna Gorenjskih oblačil was built in 1974. The designers Ciril Oblak and Fedja Klavora were awarded the Prešeren Fund prize. Photo: Miran Kambič.

stavbno-konstrukcijske in tehnološke značilnosti. Glede na omenjeno raznolikost značilnosti zajema osnovni evidenčni karton za vsak kompleks naslednje podatke.

1. Ime objekta, kompleksa
2. Naslov
3. Tipološka klasifikacija industrijske arhitekturne dediščine
4. Sedanji lastnik
5. Bivša imena podjetja, lastniki in investitorji
6. Tehnološke značilnosti proizvodnje
7. Vrste objektov, glavne značilnosti
8. Energetski viri
9. Transportni sistem
10. Oris značilnosti zgodovine kompleksa
11. Pomembnejši posegi v proizvodnem kompleksu po izgradnji
12. Opis stanja danes
13. Avtorji kompleksa
14. Izvajalci del
15. Arhivski viri in literatura
16. Datum obiska na terenu
17. Oseba za stike
18. Popisovalec

Proces obravnave

Skladno z načeli varstvene metodologije se vsak obravnavani objekt v idealnih razmerah vrednoti trikrat [Pirkovič, 1993]: prvič, ko ga uvrstimo v evidenco kulturne dediščine, drugič, ko ga sistematično komparativno ovrednotimo, tretjič pa, ko se zanj pripravi predlog za izvedbo varstvenih nalog. Kar pomeni, da je sama uvrstitev določenega kompleksa na seznam dediščine že

prva faza vrednotenja.

Kljub nujnosti interdisciplinarnega dela v primeru celostne analize območij industrijske dediščine, je zaradi omejitve finančnih sredstev raziskava omejena le na analizo njenih arhitekturnih in prostorsko urbanističnih značilnosti. Arhitekturno industrijsko dediščino oziroma industrijski kompleks kot osnovno analitično enoto raziskujemo kot prostorsko in stavbno kategorijo na treh nivojih:

1. nivo: analiza industrijskega kompleksa kot celote izpostavi mikrourbanistične značilnosti kompleksa – značilnosti izbora lokacije, funkcionalno morfološko analizo, kompozicijsko razvojne in semantične značilnosti obravnavanih kompleksov.
2. nivo: prostorsko krajinska analiza obravnava kompleks v odnosu do okolja, v katerem je kompleks zgrajen.
3. nivo: analiza posameznih stavb izpostavi arhitekturne značilnosti posameznih objektov in struktur kompleksa – njihove funkcionalne, morfološke in oblikovno-kompozicijske značilnosti.

Analitični parametri

1. nivo: analiza industrijskega kompleksa kot osnovne enote obravnave

Analiza pogojev za izbor lokacije industrijskih kompleksov

Umestitev industrijskih kompleksov v prostor je primarno pogojena s funkcionalnimi pogoji (bližina vode, surovin, virov energije), gospodarskimi, političnimi in socialnimi razmerami. Izbor lokacije opredeli tudi odnos do obstoječih prostorskih struktur in do okolja.

Funkcionalno-morfološka analiza industrijskega kompleksa

Na tem nivoju analize raziskujemo medsebojne odnose funkcionalnega razvoja, organizacije in oblikovanja industrijskih kompleksov. V slovenskem prostoru funkcionalno-morfološki razvoj lahko razdelimo v naslednjih pet sklopov: predindustrijsko obdobje, obdobje nastanka polindustrijskih in prvih industrijskih obratov, obdobje multifunkcionalnih industrijskih kompleksov, obdobje monofunkcionalnih proizvodnih območij in obdobje razvoja socialističnih industrijskih kombinatov.

Kompozicijsko-razvojne značilnosti

Kompozicijsko-razvojne značilnosti opredelimo znotraj ene od naslednjih razvojnih stopenj:

- Svobodne, funkciji podrejene strukture

Zasnove, ki so nastale v tem zgodnjem obdobju razvoja industrializacije, so kompozicijsko svobodne. Spominjajo na funkcionalistične strukture, vendar niso posledica zavestnega sledenja funkcionalističnim principom, ampak predvsem splet naključnega razporejanja, ki pa ga je vsekakor vodila ideja po čim bolj praktični razporeditvi in oblikovanju proizvodnih območij.

- Osnosimetrične zasnove kompozicij

Naslednji nivo predstavlja bolj organizirano industrijsko gradnjo, pri nas neposredno navezano na prihod železnice. Graditi začnejo v takrat vsesplošni maniri neostilnih osnosimetričnih kompozicij, ki so izrazite predvsem pri večjih kompleksih premožnejših investitorjev in v podjetjih v državni lasti.

- Funkcionalistične zasnove

V obdobju poprvih svetovni vojni sledimo vedno večjem razmahu odprtih kompozicijskih zasnov, ki utirajo pot prihajajočemu funkcionalizmu. Ta se izrazito razvije po drugi svetovni vojni. Kompozicije so praviloma zasnovane na ortogonalnem rastru, ki ima poudarjeno eno ali več kompozicijskih osi. Te zasnove se pozneje razvijajo in prilagajajo konkretnim razmeram skozi celotno 20. stoletje.

2. nivo: analiza industrijske arhitekturne dediščine kot prostorsko-krajinske vrednote

Ta analiza je dvostopenjska, najprej analiziramo vplive kompleksa na grajeni prostor, na naravno okolje in na oblikovanje identitete prostora. Na drugi stopnji analiziramo le komplekse, ki so del industrijske krajine. Najprej opredelimo tip industrijske krajine, katere del je kompleks, nato pa opredelimo vlogo obravnavanega kompleksa na razvoj krajine.

Analitični parametri prve stopnje:

Vplivi na grajen prostor.

Vplivi na grajen prostor analizirajo odnos do urbanizacije neposredne okolice kot vplive na širše območje. Glede na specifičnosti vsakega raziskovanega primera je v fazi evidentiranja te vplive treba opisati in jih pozneje primerjalno ovrednotiti.

Vplivi na naravno okolje

Odnos industrije do okolja in narave, v kateri se je razvijala, je bil praviloma agresiven. Šele negativne posledice in vplivi

na človekovo zdravje so pripeljali do prvih varstvenih ukrepov, tako na področju zasnove tehnoloških procesov kot pozneje pri umeščanju industrije v prostor. Na tej točki analize je treba opredeliti tiste parametre, s katerimi že lahko spremljamo eventualno načrtno skrb za varovanje naravnega okolja.

Vplivi na oblikovanje identitete prostora

Industrializacija kot globalni svetovni pojav je vplivala na posege v krajino in s tem na oblikovanje prostorske identitete. Treba je opozoriti na več nivojev vplivov, vendar v kontekstu dane raziskave analiziramo le neposredne vplive, ki so nastali zaradi širitve industrijske proizvodnje, gradnje tovarn in razvoja novega segmenta družbe – delavstva in novega načina življenja ter oblikovanja prostora za nove razmere, ki so se razlikovale od razmer, v katerih so živeli ljudje v obdobju pred industrializacijo. Pri raziskovanju vplivov na identiteto prostora je treba analizirati tako negativne kot pozitivne posledice ter jih na stopnji vrednotenja celostno predstaviti.

Analitični parametri druge stopnje:

V primeru, ko je industrijski kompleks na prvi stopnji analize spoznan kot pomemben sooblikovalec kompleksnejšega sistema - industrijske krajine, razvojne značilnosti analiziramo v odnosu do krajine, ki jo je sooblikoval, sicer se analiza konča na tej stopnji.

Analiza te stopnje ugotavlja razvojne značilnosti industrijske krajine in vlogo posameznih kompleksov oziroma manjših industrijskih območij kot sooblikovalcev krajinskega sistema. Analitični parametri se združujejo v tri skupine:

Opredelitev tipa industrijske krajine

Ločimo naslednje strukturne tipe industrijske krajine: rudarsko industrijsko krajino, monokulturno industrijsko krajino, linearno industrijsko krajino in urbano industrijsko krajino, ki je del starejšega urbanega sistema.

Vpliv industrijskega kompleksa na strukturne značilnosti krajine

V tej fazi je na eni strani treba določiti, kako je obravnavani kompleks vplival na obstoječo strukturo industrijske krajine, na drugi pa pokazati, kako je sama struktura krajine vplivala na njegovo oblikovanje. Za oba primera se je treba načelno opredeliti, ali je bil vpliv negativen ali pozitiven.

Analiza vplivov kompleksa na razvoj elementov industrijske krajine

Na tej stopnji analize je treba opredeliti značilnosti in medsebojne vplive vseh elementov, ki oblikujejo industrijsko krajino, katere del je obravnavani kompleks. Ob proizvodnih območjih so to še transportni sistemi, območja bivališč z navezujočimi dejavnostmi itd.

3. nivo: analiza posameznih stavb

Funkcionalna klasifikacija industrijskih stavb

Funkcija je tista temeljna lastnost, ki najbolj neposredno določa zasnovo industrijske arhitekture, zato je funkcionalna tipologija

temeljna tipologija industrijskih objektov. Osnovna delitev jih razvršča na proizvodne, energetske, transportne, skladiščne in poslovne objekte.

Morfološko-tipološka klasifikacija industrijskih stavb

Morfologija stavbe je pri industrijskih objektih neposredno odvisna od funkcije oziroma tipa proizvodnje in seveda od znanja ter pristopa reševanja konstrukcijskih in oblikovalskih vprašanj. Glede na morfologijo delimo stavbe na osnovna tipa: paviljonske – pritlične in večetažne stavbe. Natančnejšo delitev znotraj vsake skupine pa opredelimo glede na izvedbo konstrukcij.

Analiza oblikovnih značilnosti industrijskih stavb

Razvoj oblikovnih značilnosti industrijskih objektov sledi poti racionalizacije in redukcije dekorativnosti. Po posnemanju neostilnih oblikovalskih trendov v 19. stoletju se je v prvi polovici 20. stoletja postopoma uveljavil funkcionalizem in se nato prek formalizma končal. Postmodernistična oblikovna izhodišča zanikajo trende, ki jih je vzpostavil funkcionalizem, in odprejo nove razvojne poti tudi na področju oblikovanja industrijske arhitekture.

Rezultati

Obdelava podatkov prve faze pokaže, da so predlagani parametri, povzeti iz leta 2003 pripravljene raziskave in delno nadgrajeni, analitično ustrezni tudi za obravnavo dediščine, nastale v 20. stoletju. O korenitejših sklepih po obdelavi okoli tretjine predvidenih objektov ne moremo govoriti, saj je večina analiziranih kompleksov nastalih v prvi polovici 20. stoletja in bo pregledna ocena celostno lahko podana po zaključku celotne raziskave.

Za do sedaj pregledani fond lahko rečem, da analiza kompleksov pokaže sledenje svetovnim trendom, še posebej med obema vojnoma, ko so intenzivno gradili velike tekstilne obrate. Njihove zasnove so svobodne, podrejene zahtevam proizvodnih procesov. Enak trend se nadaljuje po vojni, ko kompozicije večjih kompleksov organizirajo vzdolž osrednjih osi, ob katerih se nizajo proizvodni objekti.

Ko govorimo o odnosu industrijskih kompleksov do prostora, v katerem so nastajali, je treba omeniti, da so že na začetku stoletja industrijo vedno locirali praviloma izven mestnih območij, na območjih, ki so v večjih centrih že takrat bila definirana kot industrijska. Pozneje je bilo coniranje dejavnosti obvezni del prostorskega načrtovanja, ki je industrijo usmerjalo na zanjo primerne lokacije. Oblikovanje objektov je razvojno primerljivo z aktualnimi trendi, vendar s časovnim zamikom glede na evropska dogajanja. Do druge svetovne vojne je razvoj vezan na aplikacije različnih konstrukcijskih sistemov, ki so jih po tujih patentih pri nas razvijali domači stavbeniki. Takoj po vojni je nastalo nekaj odmevnih realizacij, predvsem v velikih kombinatih, kot sta bila Litostroj ali Tovarna glinice in aluminija. Tudi oblikovno se je industrijski arhitekturi posvečalo vedno več pozornosti. To je leta 1974 pripeljalo do prve vidnejše nagrade za realizacijo industrijskega kompleksa, ko sta arhitekta Ciril Oblak in Fedja Klavora dobila nagrado Prešernovega sklada za

Tovarno gorenjskih oblačil.

Ob raziskovalnem delu je treba omeniti še drugo plat projekta, ki je bil zasnovan z namenom, da pripomore k uveljavitvi dediščine industrijskih območij, zato je ob svojem teoretičnem delu intenzivno usmerjen tudi v promocijo dediščine in njenega razvojnega potenciala.

V okviru tega sta bili zasnovani dve promocijski akciji, ki se bosta nadaljevali tudi v naslednjih fazah. Gre za oblikovanje spletnega portala, namenjenega promociji industrijske arhitekturne dediščine, in razstavo avtorskih fotografij Mirana Kambiča, ki pripravlja fotodokumentacijo projekta. Razstava fotografij prvih petnajstih kompleksov, vključenih v projekt, je bila decembra 2006 v galeriji Fakultete za arhitekturo.

Spletni portal je zasnovan kot skupek informacij o industrijski arhitekturni dediščini, s predstavitevijo ključnih mednarodnih dokumentov, ki obravnavajo dediščino industrializacije in še posebej arhitekturno dediščino 20. stoletja. Osrednji del predstavitve obsega spletni arhiv, v katerem so predstavljeni obravnavani kompleksi. Vsak je predstavljen z osnovnimi podatki o lokaciji, času nastanka, avtorjih arhitekture in gradbenih konstrukcij, prvotni in obstoječi namenski rabi, statusu dediščine in potencialih, ki jih kompleks ima. Dodani so še fotografsko gradivo in načrti, kjer smo jih uspeli pridobiti. Ob tem je predstavljenih tudi nekaj predlogov revitalizacij opuščenih industrijskih območij, ki so nastali v okviru seminarskega dela na Fakulteti za arhitekturo. Rubrika ogrožena dediščina je namenjena predstavljanju aktualnih dogajanj na področju industrijske dediščine. Zasnovana je tako, da omogoča posredovanje mnenj obiskovalcev.

Ključni del projekta je pridobitev fotografij in zasnova fotoarhiva, saj gre za pomemben vir informacij o dediščini. Ob promocijski vlogi je pomen fotografskega materiala predvsem dokumentaren, saj gre za arhitekturo, ki izgublja primarno vlogo in bo v naslednjih letih tako ali drugače spremenjena in v veliko primerih žal najverjetneje izgubljena.

Ob zaključku prve faze raziskave lahko rečem, da je zasnova analitično raziskovalnih parametrov, kljub omejitvam glede interdisciplinarnosti obdelave, dovolj reprezentativna, da izpostavi temeljne razvojne karakteristike industrijske arhitekturne dediščine, ki bodo omogočale nadaljnjo obdelavo večjega števila kompleksov v naslednji fazi in v zaključku projekta njihovo vrednotenje.

Viri in literatura

- AB, Arhitektov bilten, Industrijska arhitektura, št. 34, letnik 1977, Ljubljana.
- Ifko, S., (2003): Varstvo industrijske arhitekturne dediščine v Sloveniji, doktorska disertacija, Ljubljana.
- Košir, F., (1987): Razvoj in oblikovanje industrijskih območij in objektov na Slovenskem v 19./20. stoletju, Univerza Edvarda Kardelja, VTOZD Arhitektura, Ljubljana.
- Kurent, T., (1980): Razvoj industrije in tovarn, Univerza Edvarda Kardelja, VTOZD Arhitektura, Ljubljana.
- Mihelič, B., (1999, 2000): Industrijska arhitektura v Ljubljani od srede 19. stoletja do konca prve svetovne vojne, 1. in 2. del, Urbanistični inštitut RS, Ljubljana.
- Palmer, M., Neaverson, P., (1998): Industrial Archaeology, London.
- Pirkovič, J., (1993): Osnovni pojmi in zasnova spomeniškega varstva v Sloveniji, Vestnik, št XI, Zavod za varstvo kulturne dediščine, Ljubljana.
- Prešeren, D.(ur), (2002): Zgodnja Industrijska arhitektura na Slovenskem, ZVKDS, Ljubljana.

GOSPODAR SISTEMA

LORD OF THE SYSTEM

avtor / author:

Jaka Bonča

naslov knjige / title of the book:Gospodar sistema /
*Lord of the System***izdajatelj / publisher:**

UL FA in Šola za risanje in slikanje Ljubljana, 2003

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Ljubljana, 2003

obseg / number of pages:

184 strani, 115 ilustracij

recenzenti / reviewers:prof mag Peter Gabrijelčič, UL FA
prof Darko Slavec akad. slik. spec, UL FNT**naklada / number of copies printed:**

500 izvodov

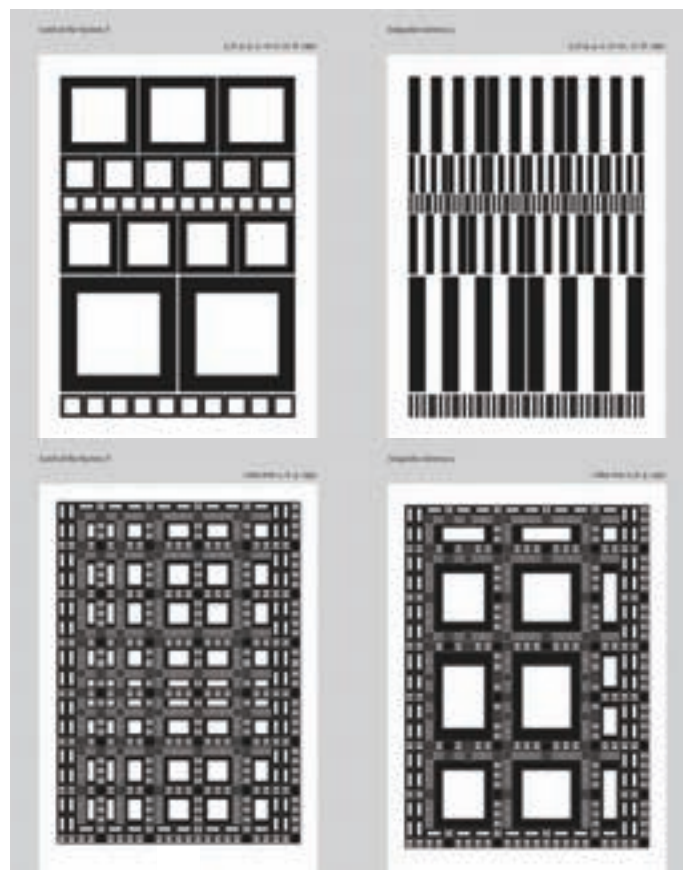
prodaja / sale:

Knjigarne v Ljubljani

Vse te risbe (razen serije Gospodar sistema 3) sem najprej narisal na roko, z rapidografom in ravnilom. Želel sem si računalniško risbo oziroma računalniško obdelano risbo. Ker pa nisem imel na voljo računalnika, sem sam začel razmišljati kot računalnik. To razmišljanje namreč ne pozna optičnih korekcij. Zato so odnosi med elementi na risbi čisto taki, kot so. Oziroma niso kako prikriti, kot to lahko kar podzavestno naredimo, ko rišemo s prosto roko. Kasneje, ko se mi je pokazala možnost, sem vse risbe vnesel v računalnik in nekatere še dodatno obdelal in med seboj kombiniral. Pri tem sem odkril, da ima sama izvedba likovnega dela svoj veliki čar in da nas računalnik marsičesa oropa. Je pa odličen za simulacije. Risbe sem v nazaj skušal urediti v smiselne celote. Dodal sem še besedilo, ki kaže, kako sem, vendar znova v nazaj, razmišljal ob risbah. Toda to je komaj majhen del tega razmišljanja. Risbe sem zasnoval povsem ploskovno, brez vsake iluzije tretje dimenzije. Vendar je vsako kompozicijo na risbi možno prevesti v skulpturo.

Initially I drew all these drawings (with the exception of Lord of the System 3) by hand with a rapidograph and a ruler. I wanted a computer-generated or computer-processed drawing. But, since I did not have a computer, I began to think like a computer instead. This way of thinking does not allow visual corrections. Consequently, all relationships between elements in the drawing are exactly the way they are. They are not concealed, which is achieved subconsciously when drawing by hand. Later, when the opportunity arose, I transferred all drawings to a computer. I changed and combined some of them, but in the process I discovered that the implementation of a work of art has a special charm and that the computer deprives us of many things. But it is an excellent simulation tool. In retrospect, I tried to arrange drawings into logical units. I added text that, again, in retrospect speaks about my thoughts triggered by the drawings. But this is only a small proportion of all my thoughts. I designed linear drawings without any illusion of the third dimension. Nevertheless, every composition can be translated into sculpture.

Kamen, les, železo, papir in drugi materiali s pripadajočimi načini obdelovanja – obrtni – navajajo k pokornosti. Izgleda, da v vseh obrteh, razen v računalništvu, obstaja neka specifična odlika, ki narekuje nekaj osnovnega in navaja na pravilno izražanje. Računalništvo pa ne kaže nobene obrti ali izraza a priori. Namreč, kdor dela z računalnikom, se običajno ukvarja z nečem, kar ni ravno računalništvo. Računalnik je le odličen simulator. Je univerzalno orodje, ki ga lahko s pridom uporabim pri delu. Zato mora biti tudi, kdor stavi na računalnik, prej kot strokovnjak za računalnike predvsem odličen stavec. V običajnem reprostudiu pa še tiskarskih enot ne poznajo. Računalnik je le kot jezikoslovec, ki odlično obvlada jezik, zelo težko pa kaj pove, če ničesar drugega ne pozna ali ne ve. Ko rišem na računalnik, se stvari hitreje izkristalizirajo. Zame je razlika med risbo in računalniško risbo približno takšna, kot če človek razmišlja samo v svoji glavi ali pa to počne v nekem pogovoru na glas. Ne gre za to, da bi od računalnika kaj dobil. Tudi od sogovornika ponavadi ne dobiš veliko. Računalnik je (le) kot odličen dobronameren poslušalec. Običajno se ti ob takih poslušalcih misel najhitreje izkristalizira. Zakaj bi vedno znova risal oblike, ki se v mojem delu stalno ponavljajo. Lahko jih v kakšnem risarskem programu definiram kot bloke, toda zakaj bi vsakič definiral tiste odnose med oblikami, ki so stalni. Torej potrebujem program, ki zna delati s stalnimi oblikami in z odnosi, ki so deloma stalni, deloma pa se spreminjajo. Oblike lahko vnesem v računalnik kot črkovno vrsto. Se pravi, da so nekje poleg Bodonija, Garamonda, Caslona ... še Znaki. Vse ostalo lahko naredim v programu za prelamljanje QuarkXPress. Tako enostavna (v principu) je tehnična plat. Zaplete pa se takoj naslednji hip, ko tej tehniki postavim estetske zahteve. Na primer: Presledek za posameznim znakom je sestavni del znaka samega. To pomeni, da za večjim znakom pride večji presledek. Kaj pa, če želim, da so vsi presledki enaki? Potem naredim pisavo takó, da znaki ne vsebujejo presledkov. Zato presledke med znaki stavim ročno, tako kot stavim presledke med besedami. Pa sem spet tam, kjer so bili v "svinčenih" časih, v časih ročnih stavcev, ki so imeli v ta namen polovinc. Kdo pa danes ve, kaj je to? Kot da računalnik namesto človeka vse ve sam. Že, toda le do polovinca, od tam naprej pa lepo peš. Takrat računalnik sestopi z oblasti na nivo navadnega (nepogrešljivega) orodja, kamor edino tudi sodi.

NEW ARCHITECTURE IN SLOVENIA

NOVA ARHITEKTURA V SLOVENIJI

avtor / author:

Matevž Čelik

naslov knjige / title of the book:

New Architecture in Slovenia /

*Nova arhitektura v Sloveniji***izdajatelj / publisher:**

Springer

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Dunaj, New York, 2007

obseg / number of pages:

192 strani, 355 barvnih ilustracij

naklada / number of copies printed:

10.000 izvodov

prodaja / sale:Svetovni splet springer.com; amazon.co.uk; shopping.msn.co.uk; karl-kraemer.info

Knjigarne Mladinska knjiga

Arhitektura v Sloveniji danes predstavlja nenavadno sobivanje pojmov nepretrganosti in preoblikovanja. Temu ustrezno je nova slovenska arhitektura predstavljena v treh poglavjih: Continuity (Nepretrganost), Re-formulating (Preoblikovanje) in Adjustment (Prilagajanje). Nepretrganost predstavljajo arhitekti, ki si prizadevajo graditi na temeljih postmodernizma 80-ih in modernistične šole Edvarda Ravnikarja iz druge polovice 20. stoletja. Poleg njih ustvarjajo arhitekti, izšolani po osamosvojitvi, ki s svojimi načrtovalskimi strategijami preoblikujejo slovensko arhitekturo v skladu s spremenjenimi gospodarskimi in političnimi razmerami. Tretja skupina arhitektov s prilagajanjem skuša vzpostaviti harmonično ravnovesje v prostoru. Uvodni esej vzpostavlja tezo, da se danes "z bolj premišljenim pristopom k upravljanju prostora in s promocijo različnih arhitekturnih praks Sloveniji ponuja izjemna priložnost, da postane posebej prepoznavna kot država, ki inovativno povezuje grajeno okolje in neokrnjeno naravo".

Today, architecture in Slovenia is an unusual co-existence of the notions of continuity and reformulation. Accordingly, the new Slovene architecture is presented in three chapters: Continuity, Reformulation and Adjustment. Continuity is represented by architects who endeavor to build on the foundations of the post-modernism of the 1980s and the school of modernism of Edvard Ravnikar from the second half of the 20th century. Alongside them are architects, educated after the attainment of independence, who reformulate Slovene architecture with their design strategies in accordance with the changed economic and political conditions. The third group of architects attempts to establish a harmonious balance in space by means of adjustment. The introductory essay advances the thesis that today "with a more prudent approach to spatial management and with the promotion of differing architectural practices, Slovenia has an exceptional opportunity to become particularly recognisable as a country uniting in an innovative manner the built environment and an intact natural environment".

Nova arhitektura v Sloveniji je posledica daljnosežnih gospodarskih in družbenih sprememb, ki so se zgodile v državi v zadnjih 15-ih letih. Odgovori na vprašanja, kako vzdrževati kakovost bivanja in identiteto mest, vasi ter krajine v tej majhni državi, so danes različni, toda bržkone nič drugačni kot v drugih delih Evrope, ki so bili soočeni s podobno tranzicijo. Ko zasledujemo načrtovalske pristope arhitektov, je mogoče zaznati občutne razlike v odnosu do tradicije in preteklih praks. Odražajo se v obravnavi razmerij med javno in zasebno domeno, v formalnih rešitvah in artikuliranju arhitekture kot materije. Arhitekturo v Sloveniji danes predstavlja sobivanje konceptov kontinuitete in preoblikovanja, poleg tega pa bolj zmernega usklajevanja obstoječega in novega. Zagovorniki kontinuitete predstavljajo nekaj, kar bi nizozemski arhitekturni kritik Roemer Van Toorn poimenoval "kritične prakse". Gre za arhitekta, ki so se uveljavili v obdobju postmodernizma, danes pa si prizadevajo nadaljevati arhitekturo na temeljih šole Edvarda Ravnikarja iz druge polovice 20. stoletja. Preoblikovanje uveljavljenih metod načrtovanja arhitekture po Van Toornu predstavljajo "projektivne prakse", ki se trudijo uporabiti trenutne realne potenciale v lokalnem okolju. Poleg "kritičnih in projektivnih praks" obstajajo seveda tudi arhitekti, katerih pristop predstavlja uravnavanje obeh. Uravnavanje se osredotoča na kakovost bivanja in jo skuša vzpostaviti kot harmoničen odnos med podedovanim in novim. V vsakem primeru vsa različna arhitektura, ki danes nastaja v Sloveniji, predstavlja nadaljevanje kontinuiranega zapisovanja na novo identitete prostora. Nekateri projekti so opaznejši danes, drugi so v ozadju, a so trajnejši. Praktično ničesar pa se nikoli ne izbriše. V projektu "Uncertain States of Europe" se Stefano Boeri zavzema, da bi evropski prostor videli "kot odprt razpoložljiv kontekst: površino, ki jo tvorijo heterogena, neprestano spreminjajoča se geografska okolja". V bližnji prihodnosti bosta prav premišljeno upravljanje s pristnim naravnim in urbanim okoljem ter nadaljnji razvoj različnih arhitekturnih praks Sloveniji lahko ponudila nove priložnosti za prepoznavnost v mednarodnem okolju.

STAVBARSTVO SLOVENSKEGA PODEŽELJA

ZNAČILNO OBLIKOVANJE SLOVENSКИH HIŠ

ARCHITECTURE OF THE SLOVENE COUNTRYSIDE

avtor / author:

Živa Deu

naslov knjige / title of the book:

Stavbarstvo slovenskega podeželja-značilno oblikovanje stanovanjskih hiš /
Architecture of the Slovene Countryside-typical designs of residential houses

izdajatelj / publisher:

Založba Kmečki glas

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Ljubljana, 2001

obseg / number of pages:

157 strani, 198 slik

recenzenti / reviewers:

prof dr Peter Fister, UL FA

prof dr Janez Bogataj, UL FF

sofinancer / co-provider of finance:

MKRS

naklada / number of copies printed:

1700 izvodov

prodaja / sale:

Knjigarne po Sloveniji

Veliko je napisanega o raznolikih naravnih lepotah slovenskega prostora, o lepotah, ki jih je s svojim delom dopolnil tudi človek. Sledi njegovega dela, dela naših prednikov, se še danes odražajo v kakovostno oblikovanih kulturnih krajinah, ki jih poleg raznovrstno obdelanih površin sooblikujejo grajene strukture, različno velika in različno oblikovana naselja. Toda ali je lepota naše dežele, njenih naravnih in v preteklosti oblikovanih kulturnih krajin, večna in sama po sebi umevna? Kajti tako kot "solnce" ni obstalo na ljubo začudenemu popotniku, tako se ni ustavilo spreminjanje naravnih in kulturnih krajin. Naravne in predvsem kulturne krajine se z razvojem neustavljivo spreminjajo, spremembe pa niso nujno vedno kakovostne. Žal, v večini primerov niso kakovostne tudi v zadnjem obdobju našega razvoja. V Sloveniji nas strokovnjaki različnih strok že daljše obdobje opozarjajo na vedno bolj obremenjeno okolje, na poškodovane naravne in kulturne krajine. Poškodbe se odražajo v onesnaženju zraka, voda in drugih naravnih virov in v izginjanju kakovostno oblikovanih kulturnih krajin, tistih, o katerih so s takim navdušenjem še v nedavni preteklosti pisali celo tuji popotniki in v katerih so bili še vsi človekovi posegi, vključujoč grajene strukture, naselja in stavbe, funkcionalno in likovno povezani z naravnimi danostmi in so odražali duhovno, kulturno, gospodarsko, politično in umetnostno ozračje domovine v zadnjih stoletjih prejšnjega tisočletja. Vzrok za slabo stanje, za vedno večjo degradacijo naravnih in kulturnih krajin, najdemo tudi v sodobnem razvoju grajenih struktur, predvsem v globalno oblikovanih enodružinskih stanovanjskih hišah, hišah od tu in tam, ki se kot tujki zajedajo v za posamezne slovenske pokrajine tako značilna podeželska naselja. V novo oblikovanih in preoblikovanih podeželskih naseljih so namreč opazne le kakovostne spremembe tehnične narave, ki so v zadnjih desetletjih rezultat izjemnega razvoja gradbeno-tehničnih znanj, prometne infrastrukture, telekomunikacij ter kulture bivanja, medtem ko je upoštevanje naravnih danosti in v stavbarstvu v preteklosti razvitih in uveljavljenih znanj, vrednot in meril, tudi meril lepega, popolnoma zapostavljeno.

A lot has been written about the natural beauties of Slovenia's space, about the beauties which were accomplished by peoples' work. The vestiges of their work, the work of our ancestors, are still reflected in qualitatively designed cultural landscapes formed by cultivated land and built structures, by settlements of various forms and sizes. But is the beauty of our country, its natural landscapes and cultural landscapes formed in the past, a self-evident and eternal reality?

Landscapes, and primarily cultural landscapes, evolve and are subject to unstoppable changes, but changes are not always qualitative. Unfortunately, they also have not been qualitative in the last period of our development. In Slovenia, experts from various professions have been warning us for some time about the increasingly burdened environment, damaged landscapes and cultural landscapes. Damage is reflected in the pollution of air, water and other natural resources, as well as in the vanishing of quality cultural landscapes, the very cultural landscapes which not so long ago were enthusiastically depicted even by foreign travellers. In these cultural landscapes, all human interventions, including built structures, settlements and buildings, were functionally and artistically connected with nature, and mirrored the spiritual, cultural, political and artistic atmosphere of the homeland in the last centuries of the past millennium.

A reason for poor conditions and advancing degradation lies also in the contemporary development of built structures, especially in globally designed, single-family houses from the four corners of the earth, that appear as foreign bodies in the typical country settlements that vary in their characteristics according to the individual regions of Slovenia. The newly formed and re-formed country settlements namely feature but quality changes of technical nature brought about by exceptional developments of construction techniques, traffic infrastructure, telecommunications and residential culture.

Iz ocene dr Petra Fistra:

Monografija, ki predstavlja stavbarstvo slovenskega podeželja, je eno tistih del, ki želi na poljuden in hkrati strokoven način izluščiti vrednote največkrat anonimnega stavbarstva izven slovenskih mest, ki so ustvarile ne le pojem slovenskega Krasa z veliko začetnico, ampak tudi druge krajinske celote, zaznamovane z naravnimi lepotami in vanje vgrajenimi človekovimi dosežki.

Celotno delo je razdeljeno v dve enoti. Prvi del je neke vrste "učna ura" o temeljnih vrednotah, ki sestavljajo posebnosti stavbarstva na podeželju, drugi del je predstavitev danes razpoznavnih sestavin posameznih delov slovenskega prostora. Za oba dela je mogoče trditi, da bosta odlično izhodišče za vse tiste strokovnjake in prebivalce, ki bodo v prihodnosti pomagali ohranjati in še naprej razvijati izjemnost slovenskega prostora v vsej njegovi enotnosti ob hkratni različnosti. Vzporedne vzpodbude ali kritike, ki so v monografiji utemeljene z najpomembnejšimi novimi mednarodnimi smernicami za bodočnost zdravega, lepega in humanega bivalnega okolja, pa po svoje poudarjajo upravičenost take vsebine.

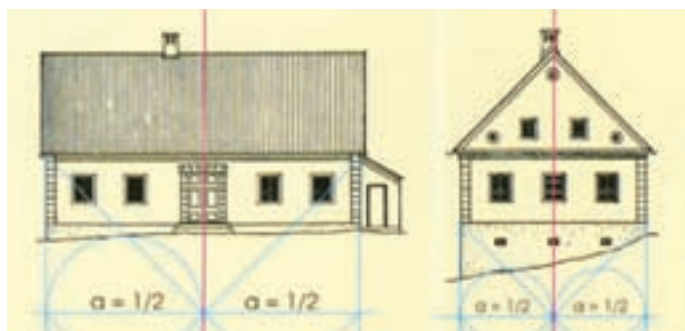
Najobsežnejši prispevek prvega dela je namenjen Likovnim vrednotam. Pomembni so dokazi, da so v preteklosti z vzori ali neposredno z delom tudi največji umetniki sodelovali pri gradnji podeželskega stavbarstva na Slovenskem. To danes v celoti pogrešamo, saj je zlasti arhitektom kar nekako pod častjo, da bi prispevali svoj etični delež k ohranjanju obstoječih kvalitiet in novim gradnjam na podeželju.

"5 zakonov kompozicije" uporabi v tem delu avtorica za dvojen cilj: da dokaže, kako so tudi v preprostem stavbarstvu podobne vrednote kot v visokih "stilnih" ali "avtorskih" dosežkih, in da podučijo lastnike starejših hiš in graditelje novih, da le z resnično strokovno kvaliteto lahko dodajo svoj delež k ustvarjanju in ohranjanju kvalitete bivalnega okolja in sebi ustvarijo najboljši dom. Zlasti pri podrobnostih oblikovanih iz lesa, kamna, v ometu in z barvnimi kompozicijami naj bi tudi najpreprostejša stavba prerasla iz stavbarstva v arhitekturo.

V drugem delu predstavljene značilne arhitekturne lastnosti po regijah so seveda rezultat dolgoletnega preučevanja in beleženja značilnosti celotnega slovenskega prostora. Vendar naj bi predstavljeni vzorci ne postali le uporaben katalog, iz katerega bi lahko izbrali nekaj sestavin in jih nalepili na nove hiše. To naj bi bila predvsem vzpodbuda in dokaz, kako je tudi preprost človek v preteklosti znal povezovati značilne oblike v razpoznavne celote, a jih je vsakič znova po svoje dopolnil - in ta izkušnja, ki je ustvarila najboljše stavbarstvo naših krajin, je tista, ki jo monografija priporoča.

Iz ocene dr Janeza Bogataja:

Vsaka knjiga ima svoje poslanstvo. Vendar je poslanstvo knjige Stavbarstvo slovenskega podeželja večstransko pomembno. Najprej zato, ker takega dela preprosto povedano nimamo. ... "Klasični" tipologiji, etnološka in geografska, sta bili preseženi z ugotovitvami o štirinajstih arhitekturnih regijah, ki jih je postavila raziskava Petra Fistra s sodelavci 1991. Avtorici je izhodišče za drugi del, ki ima zaradi te svoje usmeritve še bolj poučen, da ne rečem, kar didaktični pomen. Hkrati odločno odpravlja stereotipe, ki so tako pogosti prav v paleti želja sodobnih graditeljev in, žal, pogosto tudi v paleti sodobnih načrtovalcev stavb.

OBNOVA STANOVANJSKIH STAVB

NA SLOVENSKEM PODEŽELJU

*THE RENOVATION OF RESIDENTIAL HOUSES IN THE SLOVENE COUNTRYSIDE***avtor / author:**

Živa Deu

naslov knjige / title of the book:

Obnova stanovanjskih stavb na slovenskem podeželju /

*The Renovation of Residential Houses in the Slovene Countryside***izdajatelj / publisher:**

Založba Kmečki glas

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Ljubljana, 2004

obseg / number of pages:

277 strani, 569 slik

recenzenti / reviewers:

prof dr Peter Fister, UL FA

prof dr Vladimir Brezar, UL FA

sofinancerji / co-providers of finance:

zunanji sponzorji

naklada / number of copies printed:

2400 izvodov

prodaja / sale:

Knjigarne po Sloveniji

V sodobnih usmeritvah trajnostnega urejanja prostora in naselij je poleg varstva, oživljanja in prenavljanja posebej vredne in zavarovane stavbne dediščine poudarjen tudi poseben odnos do vseh podedovanih identitetno grajenih struktur, ki so pomembne kot sestavni deli naselij ali sooblikujejo podobo kulturnih krajin.

Razvojna prenova te dediščine ima gospodarsko in ekološko prednost pred graditvijo novega; je bolj smotrna v porabi prostora, sredstev in energije ter zato tudi manj obremenjuje okolje. Celovito varstvo stavbne dediščine je izhodiščna prvina ustvarjanja boljše kakovosti življenja.

Contemporary policies toward the sustainable management of space and settlements stress safe-guarding, revitalising and rehabilitating particularly valuable and listed architectural heritage. In addition, they also emphasise a special attitude toward all other inherited built structures expressing identity, which are relevant as integral parts of settlements or function as elements forming cultural landscapes. Development-oriented rehabilitation of this heritage is economically and ecologically advantageous over new construction. It is more reasonable with respect to the use of land, resources and energy, and therefore burdens the environment less. The integral safeguarding of architectural heritage is a starting element for creating a better quality of life.

Iz ocene Milana Vogla

(časnik Delo, Ljubljana, sreda 9. 6. 2004 /leto XLVI/ št. 133):

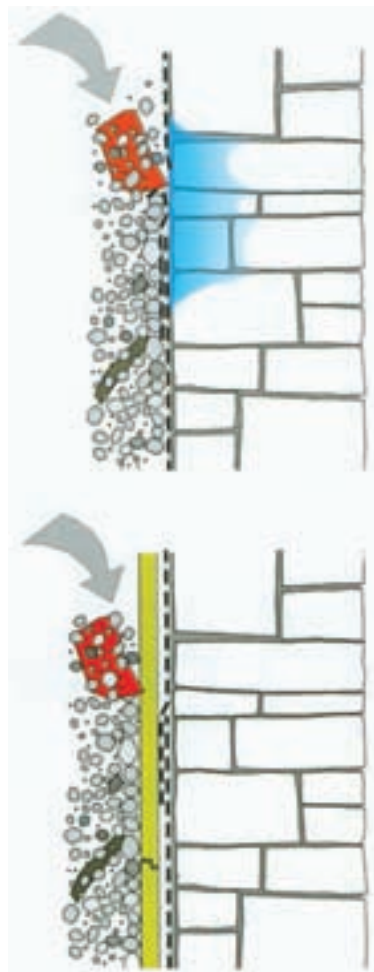
Med redkimi, ki se strokovno (teoretično in praktično) ukvarjajo z obnovo stavbarstva na slovenskem podeželju, je arhitektka Živa Deu, docentka na Fakulteti za arhitekturo. Že pred tremi leti je njena knjiga Stavbarstvo slovenskega podeželja - značilno oblikovanje stanovanjskih hiš zbudila precej pozornosti, pred kratkim pa je pri isti založbi izšla njena nova knjiga Obnova stanovanjskih stavb na slovenskem podeželju. Posebno pozornost zasluži uvodno poglavje, v katerem Živa Deu poleg svojih teoretičnih izhodišč in razmišljanj s pomočjo strokovne literature ali svojih razlaganj pojasnjuje marsikateri pojem, s katerim se v knjigi srečujemo, ki se zdi samoumeven, a je večini ni povsem jasen.

Knjiga o prenovi stanovanjskih hiš, tistih, ki so kakovostne in značilno ter razpoznavno sooblikujejo slovenske kulturne krajine, sem napisala predvsem:

- v podporo trajnostnemu urejanju prostora, ki v oblikovanih načelih prenovo obstoječega postavlja pred novogradnjo in tako ohranja stavbno dediščino;
- in tudi v podporo številnim mednarodnim usmeritvam, ki kulturno vrednost sveta vidijo v ohranitvi njegovih raznolikosti, vendar ne samo naravnih, ampak tudi tistih, ki jih je ustvaril človek;
- za vse tiste, ki prenavljajo ali se odločajo za prenovo hiše, saj so poleg splošnih opisov poškodb, rešitev ter opozoril na morebitne pasti in zaplete v delu predstavljena tudi nekatera v stavbarstvu nekoč že uveljavljena vedenja in znanja o tradicionalnih stavbnih tehnikah - brez njihovega poznavanja namreč kakovostna nadgradnja ni možna;
- za tiste, ki strokovna znanja šele osvajajo, kajti dejstvo, da strokovnjak zahteva natančne podrobnosti, za laika pa so že splošno podane informacije preveč, je zahtevalo izpeljavo zlate sredine, zato da bo gradivo uporabno tudi za stroko;
- zaradi velikega pomena, ki ga imajo predstavljene in prostorsko določene raznolikosti likovnega oblikovanja stavbnih členov; njihovo umetnostno oblikovanje namreč identitetno stavbno dediščino razpoznavno določa, jo umešča v prostor in, kar je pomembno, dopolnjuje kulturno vrednost našega arhitekturnega ustvarjanja.

V knjigi so podane splošne značilnosti ter obravnavani le najbolj pogoste okvare in popravila, številne podrobnosti pa so na tem mestu izpuščene.

Povezano s tehničnim in tudi likovnim razvojem se je in se vedno znova poraja vprašanje, kaj storiti z novimi zamislimi.

PODEŽELSKKE HIŠE NA SLOVENSKEM *RURAL HOUSES OF SLOVENIA*

avtor / author:

Živa Deu

naslov knjige / title of the book:Podeželske hiše na Slovenskem /
*Rural houses of Slovenia***izdajatelj / publisher:**

Založba Kmečki glas

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Ljubljana, 2006

obseg / number of pages:

80 strani, 109 slik

recenzenti / reviewers:

Tanja Žgajnar Novak

sofinancerji / co-providers of finance:

Belinka, d.d., Ljubljana, Zavod za razvoj hiš s tradicijo, Ljubljana

naklada / number of copies printed:

2000 izvodov

prodaja / sale:

Knjigarne po Sloveniji in knjigarne v obmejnih območjih Avstrije in Italije

Kulturne krajine slovenskega prostora sooblikujejo različno velika naselja, ki jih sestavljajo domačije, nastale v preteklosti, odvisno od gospodarskega, socialnega in kulturnega okolja in z naravnimi danostmi, v sozvočju s človekom in njegovimi delovnimi in bivanjskimi zahtevami.

V okolju različno oblikovanih in različno velikih domačij je prostorsko poudarjena, uporabno domišljena in vidno privlačna stanovanjska stavba. V zadnji razvojni fazi slovenskega podeželskega stavbarstva konec 18., v 19. in v začetku 20. stoletja so namreč funkcionalno razvite in tudi tehnično domišljene stanovanjske stavbe, samostojno stoječe ali pod eno streho združene domačije oblikovali tako, da bi učinkovale lepo. Graditelji so v tem času uresničili v renesansi razvito harmonijo razmerij med posameznimi sestavnimi deli posameznih stavbnih členov ter tako harmonično oblikovanim stavbnim celotam dodali še v arhitekturi mestnih hiš, podeželskih dvorcev in cerkva uveljavljene umetnostne podrobnosti, okras v kamnu, lesu in ometu.

Slovenija's cultural landscapes have been formed by settlements of various sizes, composed of homes erected in accordance with economic, social and cultural environments, as well as natural conditions, and in harmony with people, their work and residential requirements. Surrounded by differently designed homes of different sizes, in a spatially emphasised position, there stands a functionally accomplished and visually attractive residential building. During the last development stage of Slovene rural architecture at the end of the 18th, in the 19th and at the beginning of the 20th century, functionally evolved and technically accomplished residential buildings were designed to look beautiful. The builders of this period materialised the Renaissance harmony of proportions between the component parts of individual building elements. To these harmoniously designed buildings they added artistic details, i.e. decorations in stone, wood and plaster that were already in use in the architecture of town houses, country mansions and churches.

Ljubljanska kotlina je plodna ravnica, z ugodnim podnebjem, ki leži v srednji Sloveniji med Julijskimi in Kamniškimi Alpami, Karavankami, alpskim predgorjem in dinarskimi planotami. Primerne naravne danosti, relief, površinski pokrov in podnebje ter odlična lega v širšem prostoru, kotlina leži na kar se da pomembnem križpotju prometnih tokov med vzhodom in zahodom, severom in jugom, so vzrok za gosto poselitev.

V širši okolici mesta Ljubljane prevladujejo srednje velika in strnjena oblikovana naselja, ki so se razvila ob komunikacijah. Ob njih, ob glavnih in stranskih cestah so delno obcestno, delno v gručah razvrščene zidane pritlične ali nadstropne stanovanjske stavbe, ki so v zraščeni ali gručasto oblikovani domačiji vidno poudarjene.

Številne so pritlične stavbe vzdolžnega tlorisa, ki imajo strmo dvokapno in z opečno kritino prekrito streho nad glavnim vhodom na vzdolžni, v prostoru izpostavljeni fasadi, predrte s "frčado". "Frčada" ali mansarda je del stavbe s katerim je osvetljen uporabni prostor na podstrešju. Oblikuje jo nadzidek prekrit z dvokapno streho, ki ima sleme usmerjeno pravokotno na glavno strešino.

Kmečke stavbe so postale arhitekture, vredne opazovanja, proučevanja in varovanja. Trditev ni pretirana in jo lahko utemeljimo z naslonitvijo na preprosto razlago nemškega umetnostnega zgodovinarja Nikolausa B. L. Pevsnerja, ki je v delu z naslovom Oris evropske arhitekture zapisal, da je stavba skoraj vsaka stavba, ki oklepa prostor in je tolikšna, da se v njej giblje tudi človeško bitje; izraz arhitektura pa je primeren samo za stavbe, ki so jih oblikovali zato in tako, da bi učinkovale estetsko. In kmečke stanovanjske stavbe v široki paleti naše nepremične stavbne dediščine vplivajo na človekova občutja z nežno, neustavljivo močjo. Vzrok je skrit v oblikah stavbnih volumnov, v pravih razmerjih in umetniško-likovnih rešitvah stavbnih podrobnosti, torej v elementih, ki združeni oblikujejo arhitekturo, ki je v obsežno področje umetnosti vpeta s svojo uporabnostjo.

V slovenskem prostoru so identitetna arhitektura kmečkih hiš, proizvod gradiv in rezultat postopne in izvrstne prilagoditve naravnim danostim in kmečkemu in polkmečkemu načinu življenja in dela, kar se da raznovrstni. Tako, kot so mnogovrstne naše naravne danosti in tako, kot je bil med oblikovanjem te arhitekture različen in od naravnih danosti odvisen in z njimi povezan gospodarski razvoj.

ARHITEKTURA HLEBANJEVE DOMAČIJE

RAZVOJ IN VREDNOSTI

ARCHITECTURE OF THE HLEBANJA HOME

avtor / author:

Živa Deu

naslov knjige / title of the book:Arhitektura Hlebanjeve domačije, razvoj in vrednosti /
*Architecture of the Hlebanja Home, development and values***izdajatelj / publisher:**

Družina Hlebanja

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Ljubljana, 2006

obseg / number of pages:

40 strani, 38 slik

recenzenti / reviewers:prof dr Peter Fister, UL FA
prof dr Janez Bogataj, UL FF**naklada / number of copies printed:**

800 izvodov

prodaja / sale:

Knjigarne po Sloveniji

dodatne informacije / additional information essential for publication:

Delo je povzetek raziskave razvoja grajene strukture, izšlo ob 500- letnici domačije.

Gre za del samostojne monografije z naslovom Hlebanjev rod skozi stoletja, avtorja Jože Hlebanja in Neža Hlebanja.

Karavanški svet je čudovit in poseben. Ne priteguje le s prijetno alpsko pokrajino, ampak tudi z bogato zgodovino in kulturo, v katero je v merilu Slovenije vpeta tudi posebna stavbna umetnost.

Med identitetnimi značilnostmi stavbarstva so tudi velike samotne gorske kmetije, ki so se razvile na visoko ležečih osončenih uravninah. Življenje se namreč v razgibani alpski pokrajini ni zakoreninilo samo na dnu ozkih in stisnjenih dolin, ampak je seglo tudi višje, v hribovit in gorat svet, na težko dostopne pobočne police, tja do višine 1100 m.

V sestavi razloženega visokogorskega naselja Srednji Vrh je tudi Hlebanjeva domačija. Samotna gorska kmetija je sestavljena iz velikega števila v gručo povezanih stavb, med katerimi je najimenoitnejša stanovanjska hiša. Postavljena je na vabljivo razgledno mesto, zaradi harmonije razmerij med posameznimi stavbnimi deli, ki so poudarjeni z vidno različno barvo in teksturo, pa je še posebej lepa. Kletni zidovi in zidovi pritličja so kamniti in zaščiteni z gladkim belim ometom, ostenje v nadgradnji pa je kamnito in leseno. V celoti je lesena tudi streha: široka, strma, po obliki dvokapna s čopi in značilno oblikovanimi odprtini za zračenje. Njena površina ima zaradi okolju prilagojene tehnologije lesenega kritja z izdelanimi klanimi deskami drobno teksturo. Med podrobnostmi pa posebej pritegne pozornost komaj opazno krašenje lesnih zvez, vidnih delov lesenega ostrejša in lesene ograje. Poleg lepote, ki jo vzbuja harmonična in okolju prilagojena stavba, ima Hlebanjeva stanovanjska domačija še drugo, posebno vrednost. Poslopje namreč s poznogotskimi, renesančnimi in baročnimi prviniami odstira postopen, stoletja dolg razvoj in dokazuje, da je bila v vseh razvojnih obdobjih zidava temeljita in ambiciozna. Močni gospodarji so namreč od naselitve - da so tu živeli že v 15. stoletju, je dokazano s pisnimi viri - pa vse do danes neprestano sledili razvoju in povzemali nove arhitekturne prakse, kljub temu, da bivajo na težko dostopnem in od središč razvoja oddaljenem prostoru.

The realm of the Karavanke Mountains is marvellous and special. It does not appeal to us only because of the pleasing Alpine landscape, but also on account of its rich history and culture, which also involves a particular discipline of architecture.

Belonging to the identity characteristics of the architecture, there are also large and secluded mountain farmsteads which have developed on the sunny plateaux. Life in the rough Alpine landscape did not take root only at the bottom of the narrow valleys; it also reached higher, to the hilly and mountainous regions, to the mountain ledges hard of access, up to a height of 1100m. The Hlebanje farmstead is part of the dispersed highland settlement of Srednji Vrh. The secluded highland farmstead comprises a group of buildings among which the residential house is the most prominent. It is at an alluring place, with a fine view. Thanks to the harmony of proportions between the individual parts of the building, accentuated by visibly different colours and textures, it is especially beautiful. The basement and ground floor walls are made of stone, and protected by smooth white plaster, while the upper walls are made of stone and wood. The roof is entirely of wood: a wide, steep slice hip roof, with typical ventilation openings. It has a finely-textured surface owing to the vernacular technology of wooden covering with planks. Among the details which call particular attention are the barely visible decorations on the wood joints and on the visible parts of the wooden roofing and fence.

Besides the beauty radiated by a harmonious building attuned to its environment, the Hlebanje Farmhouse has another special value. With its late Gothic, Renaissance and Baroque elements the building reveals a gradual, centuries-long evolution, proving that in all periods of evolution the construction was thorough and ambitious. The strong farmers living here since the 15th century (which is corroborated by written evidence) have up to the present day kept abreast of developments and adopted new architectural practices, despite their secluded location and distance from the hubs of development.

Iz ocene dr Petra Fistra:

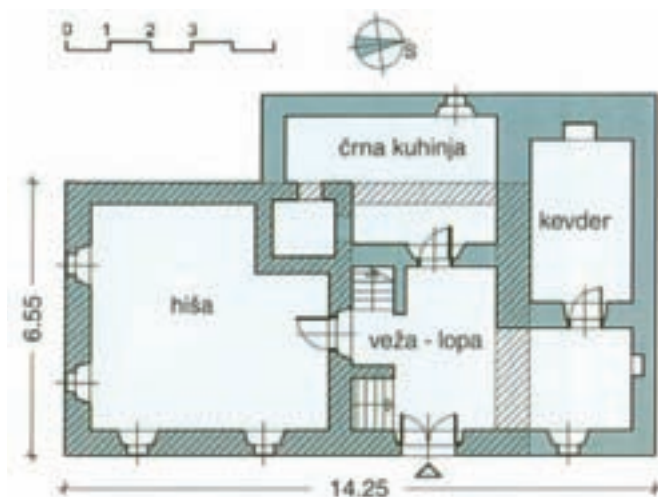
Ko danes raziskovalci iščemo odgovore na vprašanja, kako je izgledala ali kako so uporabljali nekdanje stavbe, je pomembno upoštevati predvsem spoznanja o načinu življenja, o povezavah z ostalim svetom, ki je ustvarjal vedno nekaj novega in o možnostih, s katerimi so prebivalci v posameznih obdobjih predelav svojih domačij spreminjali, dopolnjevali, izboljševali svoje bivalno okolje. Študija o Hlebanjevi domačiji kaže na različne mogoče razlage oziroma rekonstrukcije za pretekla obdobja. Najbrž pa šele povezava z vsemi zgoraj naštetimi sestavinami omogoča najverjetnejše razlage, ki naj ne odgovorijo le na ločene predstavitve rekonstrukcij likovnih, tehnoloških ali funkcionalnih sestavin, ampak morajo biti vse povezovane v celoto. Tako je potrebno razumeti tudi predstavitev Hlebanjeve domačije.

Morda najpomembnejši del ostaja vprašanje o prihodnosti domačije. Nadaljevanje nepretrganega razvoja, katerega osnovni cilj je bil vedno ohranitev identitete značilne krajine in vanjo vgrajene visoko kvalitetne in močno razpoznavne arhitekture je danes ena najpomembnejših nalog sodobnega oblikovanja in varovanja okolja, predvsem pa kulturne dediščine v njem. Zato so vsa znanja o večstoletni želji po ohranitvi značilnosti in ustvarjenih vrednotah pomembno izhodišče za uresničevanje tako zastavljenih ciljev. In temu naj doprinese tudi zapis ali bolje rečeno študija o Hlebanjevi domačiji!

Iz ocene dr Janeza Bogataja:

Hlebanjeva domačija ni le najstarejša datirana kmečka stavba na Gorenjskem in ena najstarejših v Sloveniji. Predvsem predstavlja enega najboljših primerov avtarktičnega gospodarskega obrata, ki se je v stoletjih razvoja spreminjal. To pomeni, da so se z njim razvijale in spreminjale tudi posamezne stavbe, od stanovanjske do gospodarskih. Številnim prezidavam niso bili vzroki le menjajoča se slogovna obdobja, ampak predvsem gospodarske spremembe in ekonomski pogoji, ki so vplivali na spremembe življenjskih slogov; ti pas so se odlikovali v gradnjah in prezidavah. Zato menim, da je avtorica knjižice popolnoma pravilno sledila, sprejela, potrdila in tudi dopolnila hipoteze, ki jih je v zvezi z razvojem Hlebanjeve domačije postavil avstrijski etnolog Oskar Moser. Pravilna je namreč domneva, da naj bi bila Hlebanjeva hiša poznosrednjeveška, iz začetka oz. zgodnjega 16. stoletja, vsekakor vzdolžna, nadstropna in večprostorna. Temeljni gradivi sta bila kamen in les, kar je spet svojevrsten dokaz vpetosti graditeljev v naravno okolje in hkrati pouk vsem sodobnim (!) početjem na tem področju! Takrat namreč ni pomenilo le graditi v okolju ampak predvsem tudi z njim.

Ves ta pester razvoj, ki je bil vseskozi v sozvočju z naravo, je privedel tudi do tega, da je Srednji vrh s Hlebanjevo domačijo zlasti v 20. stoletju postal eno najbolj "fotogeničnih" okolij in krajin v Sloveniji. Črno bele in barvne fotografije, tudi slikarske upodobitve visokogorskega sveta nad Dolino in s kuliso Šipkove skupine, so postali najbolj razpoznavni motivi slovenskega alpskega sveta. Ta svet ni nastajal skozi stoletja sam od sebe ampak ob nenehnem človekovem gospodarskem prizadevanju, predvsem pa poznavanju naravnih danosti, vrednost, ki so lahko večne le ob njihovem doslednem spoštovanju. Zato je knjižica o Hlebanjevem "gorskem kraljestvu" poučno branje za vse čase.

REURBANIZACIJA/PRENOVA NASELBIN IN ARHITEKTURE

REURBANISATION OF ARCHITECTURE AND URBAN STRUCTURES

avtor / author:

Peter Fister

naslov knjige / title of the book:

Reurbanizacija/prenova naselbin in arhitekture (metodologija načrtovanja) /
Reurbanisation of architecture and urban structures: (planning methodology)

izdajatelj / publisher:

UL FA

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Ljubljana, 2007

obseg / number of pages:

192 strani, 53 slik in načrtov, 48 tabel in algoritmov

recenzenti / reviewers:

Aufbauwerk Leipzig GmbH + Center of Environmental
 Research, Dep. of Urban and Environmental Soc. Leipzig

sofinancer / co-provider of finance:

EU

naklada / number of copies printed:

500 izvodov

prodaja / sale:

UL FA

Predlog metodologije načrtovanja reurbanizacije je vzporedni rezultat večdisciplinarnega raziskovalnega projekta Re Urban Mobil (Mobilising Reurbanisation on Condition of Demographic Change), ki je nastal v okviru 5. evropskega okvirnega programa "Energija, okolje in trajnostni razvoj" med letoma 2002–2005 ter več desetletij trajajočega raziskovalnega dela na obravnavani tematiki. Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani je v okviru Re Urbana koordinirala in izvajala raziskave posebnega segmenta o arhitekturi in urbanističnem načrtovanju kot ena od 4 osnovnih sekcij (druge: sociologija in demografija, ekonomika in zakonodaja, urbana ekologija) ter aplikativno v 4 evropskih mestih kot vzorčnih modelih (Bologna, Leipzig, Léon, Ljubljana). Predhodno so bili izvajani posebni raziskovalni projekti na vrsti slovenskih primerov, posebno koordinacijo pa je za tako raziskavo na vzorcu jedra Škofje Loke v letu 2003 spremljala in podprla ekspertna skupina, ki jo je imenoval Svet Evrope, s ciljem izdelave metodoloških izhodišč za slovensko specifikko. Najširši cilj raziskave je bil razvoj instrumentov, spodbud (stimulacij) in strategij za ustrezno in dolgoročno metodo na obravnavanih območjih, ob upoštevanju sprememb demografskih pogojev. Poseben cilj sekcije "arhitektura in urbanistično načrtovanje" je bila analiza prednosti in ovir za reurbanizacijo/prenovo mestnih jeder kot splošen problem ter preizkusna uveljavitev predlagane metode na izbranih vzorčnih primerih. Znanstveni cilji so bili usmerjeni v določitev osnovnih pogojev za višjo kakovost bivalnega okolja, ob hkratnem upoštevanju urbanega razvoja in arhitekturnega načrtovanja in ob poglobljeni primerjavi s teorijo, metodologijo in prakso v evropskih državah.

Najpomembnejše novosti so: specifične večdisciplinarne analize, poseben seznam indikatorjev in njihova uporabnost, predlog metode arhitekturnega in urbanističnega načrtovanja, nova metoda analize uspešnosti/primernosti prenove obstoječih arhitekturnih in urbanih struktur, predlogi za posebne instrumente kot del procesa reurbanizacije. Proces načrtovanja v izbranih vzorčnih primerih je temeljil na novi metodologiji.

The proposal of the planning methodology for reurbanisation is a parallel result of a multidisciplinary research project, Re Urban Mobil (Mobilising Reurbanisation on Condition of Demographic Change) carried out within the framework of the 5th EU Framework Programme "Energy, environment and sustainable development" between the years 2002-2005, and of several decades of research on the subject. The Faculty of Architecture of the University of Ljubljana coordinated and carried out within the framework of Re Urbana research for a special segment on architecture and urban planning as one of the 4 sections (the other sections were sociology and demography, economics and legislation, urban economics). It also carried out applied research in four European cities chosen as sample models (Bologna, Leipzig, Léon, Ljubljana). Previously, special research projects had been conducted on a series of Slovene cases. Special coordination for the research on the urban core of Škofja Loka in 2003 was monitored and supported by an expert group appointed by the Council of Europe with the purpose of producing methodological ground rules for Slovenia's specific features. The broadest scope of the research was the development of instruments, incentives and strategies for a suitable long-term method applicable to the treated areas, considering demographic changes. A particular objective of "the architecture and urban planning section" was the analysis of advantages and hurdles to reurbanising/rehabilitating urban cores and the testing of the suggested method on selected sample models. The scientific purpose was to determine the basic conditions for a higher quality of residential environment, considering the urban development and architectural planning, and drawing informed comparisons with theory, methodology and practice in European countries. The most important innovations are: specific multidisciplinary analysis, a particular list of indicators and their practicability, a proposal of a method of architectural and urban planning, a new method of analysis of the success/suitability of rehabilitation of the existing architectural and urban structures, and suggestions for special instruments as part of the reurbanisation process. The planning process used for the selected sample models was based on the new methodology.

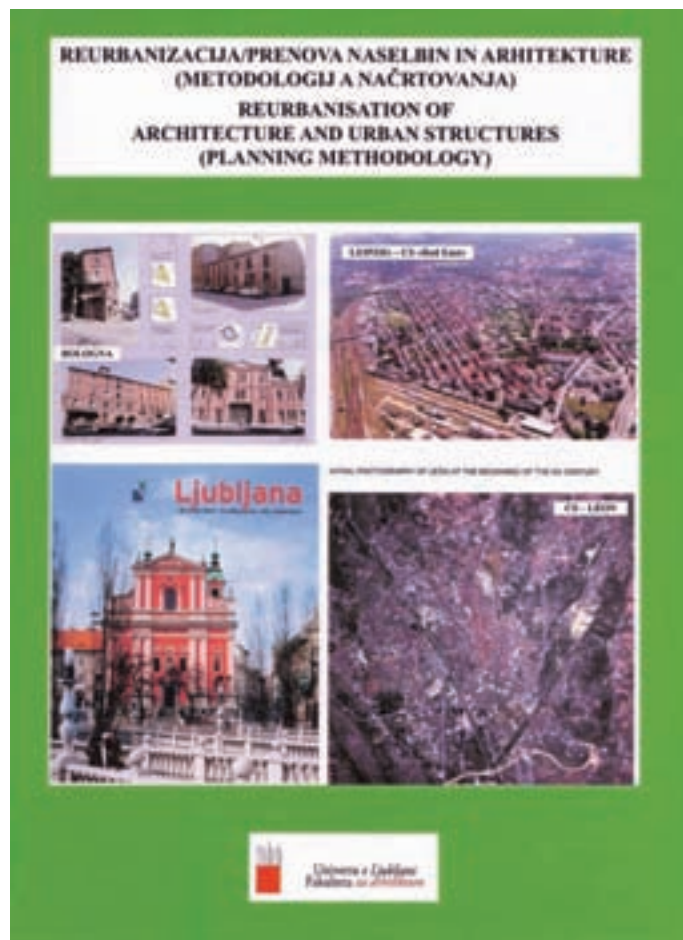
Temeljni cilji celostne reurbanizacije/preнове so hkrati splošni in specifični. Splošni principi skrbijo za celovito strategijo fizične organizacije in razvoja urbanega prostora, medtem ko so specifični usmerjeni na posebne zahteve kot del pozitivnega upravljanja (managementa) z razpoložljivim prostorom v obravnavanem naselju in z upoštevanjem stavbne dediščine, neodvisno od njihove pozitivne ali negativne vloge. Ker je "arhitektura oblikovan prostor s posebno vsebino in ta vsebina je človek" (Zevi, B., 1950), so merila za kvaliteto bivanja v reurbaniziranih mestnih središčih socialni, demografski, ekonomski in kulturni parametri.

Z vidika arhitekture in urbanih struktur so aktualni problemi mestnih središč v evropskih mestih istočasno vezani na visoke arhitekturne, simbolne in semantične vrednote grajene stavbne dediščine ter obenem na neustreznost teh struktur v razmerju do socialnih in demografskih sprememb oziroma do ekonomskih pričakovanj. Zato naj bi proces reurbanizacije/preнове z vidika arhitekturnih in urbanističnih raziskovalcev in načrtovalcev nudil tako varstvo specifičnih vrednot kot tudi nove možnosti za nov način bivanja.

Struktura metode in pričakovani rezultati upoštevajo dejstvo, da je izvedba mogoča le ob hkratni vzpostavitvi formalnih dokumentov in sistema delovanja. Ker reurbanizacija/prenova indicira istočasno tako varstvo kulturnih in identitetnih vrednot kot razvoj novih vrednot, je potrebno v obstoječe teorije in metodologijo načrtovanja vgraditi naslednje nove cilje in indikatorje za analize, načrtovanje in gradnjo arhitekturnih in urbanih struktur:

1. V bodoče mora postati reurbanizacija strateška sestavina prostorskega planiranja, organizacije, varstva in razvoja mesta: vse vgrajeno v dolgoročne načrte.
2. Aktivna reurbanizacija/prenova (= posebna sestavina reurbanizacijskega procesa) je temeljna oblika strategije in izvajanja varstva kulturne dediščine mesta: vgrajena je v izhodišča zaščitene dediščine na vseh ravneh nepremične dediščine in kulture bivanja.
3. Revitalizacija/prenova postane temeljna izvedbena oblika regeneracije in visoko kvalitetne urbanizacije degradiranih delov mesta.
4. Revitalizacijo/prenovo kot izvedbene dokumente in reurbanizacijo kot celostno strategijo se načrtuje kot "recikliranje"(prilagoditev novi rabi) struktur z visoko tehnološko in oblikovno kvaliteto ter nadzorovanega "marketinga" v uveljavljenih mestnih, prostorskih in arhitekturnih strukturah.

Načrtovanje revitalizacije/preнове visoko vrednih (izjemnih) območij mesta mora biti izvajano v najmanj dveh stopnjah: a) kot dolgoročni plan (strategija) celostne urbane revitalizacije = "okvirni/strateški načrt" ali "strateški načrt reurbanizacije"; b) kot podrobni izvedbeni načrti za realizacijo celostne preнове (revitalizacije/reurbanizacije/preнове) izbranih območij ali grajenih struktur.

RURIZEM IN RURALNA ARHITEKTURA

RURALISM AND RURAL ARCHITECTURE

avtor / author:

Peter Gabrijelčič, Alenka Fikfak

naslov knjige / title of the book:Rurizem in ruralna arhitektura /
*Ruralism and Rural Architecture***izdajatelj / publisher:**

UL FA

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Ljubljana, 2002

obseg / number of pages:

163 strani, 823 slik

sofinancer / co-provider of finance:

Evropska komisija - program Tempus Phare - AC-JEP-14091-1999

naklada / number of copies printed:

500 izvodov

prodaja / sale:

UL FA

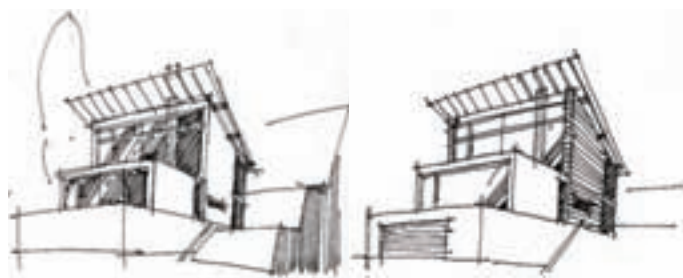
dodatne informacije / additional information essential for publication:

Monografija se uporablja kot univerzitetni učbenik.

Razvoj sodobnih tehnologij, medicine in znanosti je v zadnjih stoletjih privedel do neslutene demografske eksplozije, ki je na prehodu v novo tisočletje zaokrožila število zemljanov na okroglih šest milijard. Gonilo silo demografske rasti predstavljajo predvsem razvite države, ki so s svojim tehnološkim razvojem na področju proizvodnje hrane in na področju zdravstvenega varstva omogočile preživetje večjega števila prebivalstva tudi v revnejših predelih sveta, tam kjer so demografsko rast do sedaj omejevali avtohtoni in avtarkični proizvodni sistemi in visoka stopnja umrljivosti. Človeštvo se je tako ujelo v past neizbežnega tehnološkega razvoja, ki bo za ceno preživetja privedel do globalne preobrazbe tradicionalnih proizvodnih sistemov in do izgube lokalnih identitet. Na globalnem nivoju smo soočeni z razvojem novih ekonomskih težišč in novih razmerij v medkontinentalnih odnosih, kar tako Evropi kot tudi ZDA narekuje nov način ekonomskega obnašanja ter radikalno povečanje učinkovitosti in splošno racionalizacijo državnih ekonomij. Novo evropsko urbano omrežje se zgoščuje v območju pomembnejših razvojnih in prometnih koridorjev in bo posredno vzpodbudilo integracijo celotnega evropskega prostora. Na transnacionalnem nivoju bodo novi urbani koridorji omogočili strukturiranje celotnega kontinenta v enotno percepcijsko in funkcionalno celoto, v okviru katere se bodo posamezni mestni centri borili za dostop v nacionalna, internacionalna in kontinentalna infrastrukturna omrežja. V internacionalnem prostoru prometnih koridorjev se bodo izoblikovale pomembne razvojne točke, ki bodo kot razvojni inkubatorji generirale sinergijske učinke tudi globoko v ruralno zaledje in tako odprle nove razvojne perspektive. Z območij urbane zgoščitve ob prometnih koridorjih bodo čez gosto razvejano omrežje sekundarnih cest izoblikovani razmeroma kratki dostopi v agrarno zaledje, ki se bo zaradi svojih naravnih kakovosti postopoma preoblikovalo v atraktivno stanovanjsko-delovno območje. Takšna, prometno lahko dostopna območja v evropskem merilu predstavljajo prednostne lokacije za stanovanjsko gradnjo in za delo aktivnih svobodnih in drugih poklicev. Kajti uvajanje mikroročunalnikov, mikroprocesorjev in telekomunikacijskih sistemov v domove posameznih družin bo številnim zaposlenim omogočilo delo na domu in napoveduje revolucijo v materialni in nematerialni proizvodnji, ki bo privedla do povsem novih oblik izrabe podeželskega prostora.

The development of modern technologies, medicine and sciences in the past centuries led to an unimagined demographic explosion, brought the world population at the passage to the new millenium to about 6 billion. The driving force of demographic growth is to be found primarily in the developed countries which with their technological development in the fields of food production and healthcare enabled the survival of a larger number of people also in the poorer parts of the world, where the demographic growth was limited by local and subsistence production systems and by a high mortality rate. Humanity thus became trapped into inevitable technological development, which will lead to the global transformation of traditional production systems and cause the loss of local identities, because that is the price of survival. At the global level we are faced with the development of new economic gravity centres and with new relations in the intercontinental relationships which dictate to Europe and the USA a new way of economic behaviour and a radical enhancement of efficiency, as well as the rationalisation of state economies. The new European urban network is denser in the areas of important development and transportation corridors and will indirectly stimulate the integration of the whole of Europe. At the transnational level the new urban corridors will enable the structuring of the entire continent into a unified perceptual and functional whole. Inside this whole, individual urban centres will struggle to access the national, international and continental infrastructural networks. In the international arena of transportation corridors, important development points will form and act as development incubators, generating synergic effects deep into rural backgrounds, opening up development perspectives. The ramified network of secondary roads along transportation corridors will form relatively short access roads connecting areas of urban density to the agrarian hinterland, which will gradually transform, thanks to its natural qualities, into attractive residential/employment areas. On the European scale such easily accessible areas represent priority locations for housing and work for members of the liberal and other professions. The introduction of PCs, microprocessors and telecommunication systems into family homes will enable many employees to work from home, which anticipates a revolution in material and immaterial production.

Ko sem se pred leti lotil pisanja magistrske naloge pod naslovom "Varstvo in urejanje kulturne krajine", sem živel v globokem prepričanju, da se našemu podeželju godi velika krivica. Bil sem namreč prepričan, da so navidez kaotične spremembe, ki se kažejo v obliki novih poselitvenih vzorcev, spremenjeni tipologiji gradnje in porušitvi tradicionalnih podeželskih oblik, le začasna napaka v sistemu, ki ga je treba popraviti, izboljšati ali narediti učinkovitejšega v smislu varovanja tradicionalnih kulturnih vrednot. Po skoraj dveh desetletjih, ki sta pretekli od tega pisanja, pa sem prišel do spoznanja, da ne gre za nikakršno trenutno slabost sistema, temveč da so omenjene spremembe neizogibni sopotnik sodobnega načina življenja in torej niso slovenska posebnost, temveč posledica globalnih kulturoloških sprememb, ki smo jim priča na prelomu tisočletja. Tudi Slovenci se bomo namreč morali soočiti z dejstvom, da je klasična podeželska kultura s tradicionalnimi kmetijskimi sistemi, vaškimi naselji in kmečko kulturo bivanja oblika, ki vztrajno in nezadržno izginja. Nasilno zadrževanje tega procesa bo zato povzročilo več družbene škode kot koristi. Vdor mestnih oblik življenja na podeželje je med drugim posledica eksplozivnega razvoja informatike, ki je omogočil vračanje dela na domove, zato sta postali geografska lokacija stanovanja in lokacija delovnih mest vse manj pomemben dejavnik celo v mednarodni delitvi dela. Delovna mesta, ki so bila nekoč izrazito vezana na urbana središča, se danes selijo globoko v mestno periferijo, mesta pa postajajo regionalni urbani sistemi. Novo okolje vzbuja potrebo po uravnoteženem soobstoju navidez izključujočih entitet v prostoru in vodi v preplet najrazličnejših kultur bivanja. Klasična mesta niso več ekskluzivni kraji urbanosti, temveč postajajo del novega, širšega in razpršenega urbanega sistema. Medtem ko so obsežni mestni predeli izgubili svojo funkcijo in predstavljajo veliko rezervo za mestno reurbanizacijo, se na periferiji mest in mestnem podeželju oblikujejo spontane in navidez kaotične oblike poselitvenih vzorcev, ki so dejavnostno kompleksni, hibridni in se izmikajo vsem utečenim pravilom estetskega ocenjevanja. Če jih bomo želeli objektivno oceniti, bomo morali dopolniti obstoječa epistemološka orodja in omogočiti pluralnost ter sobivanje različnih vrednostnih sistemov. Ob modernističnem konceptu "manj je več" bo treba priznati veljavnost tudi ekološkemu konceptu "več je več", ki izhaja iz spoznanja, da so kompleksni ekološki sistemi v naravi vitalnejši od enostavnih in se zato bolje prilagajajo razlagam sodobne družbene in prostorske organiziranosti, ki je kompleksna, dinamična in spremenljiva.

ARHITEKTURNI VODNIK PO LJUBLJANI

AN ARCHITECTURAL GUIDE TO LJUBLJANA

avtor / author:

Andrej Hrausky, Janez Koželj

naslov knjige / title of the book:

Arhitekturni vodnik po Ljubljani, 107 izbranih zgradb /
An Architectural Guide to Ljubljana, 107 selected buildings

izdajatelj / publisher:

Rokus

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Ljubljana, 2007

obseg / number of pages:

267 strani, 299 fotografij, 4 slike, dodanih 26 strani zemljevidov

naklada / number of copies printed:

2000 izvodov

prodaja / sale:

Darila Rokus, Gosposvetska 2, Ljubljana

dodatne informacije / additional information essential for publication:

Fotografije je prispeval znani slovenski fotograf Miran Kambič.

Andrej Hrausky, Janez Koželj

JOŽE PLEČNIK V LJUBLJANI IN SLOVENIJI

JOŽE PLEČNIK IN LJUBLJANA AND SLOVENIA

avtor / author:

Andrej Hrausky, Janez Koželj

naslov knjige / title of the book:

Jože Plečnik v Ljubljani in Sloveniji /
Jože Plečnik in Ljubljana and Slovenia

izdajatelj / publisher:

Cankarjeva založba

kraj, leto izdaje / publication date:

Ljubljana, 2007

obseg / number of pages:

120 strani, 290 fotografij, dodanih 9 zemljevidov

naklada / number of copies printed:

2000 izvodov

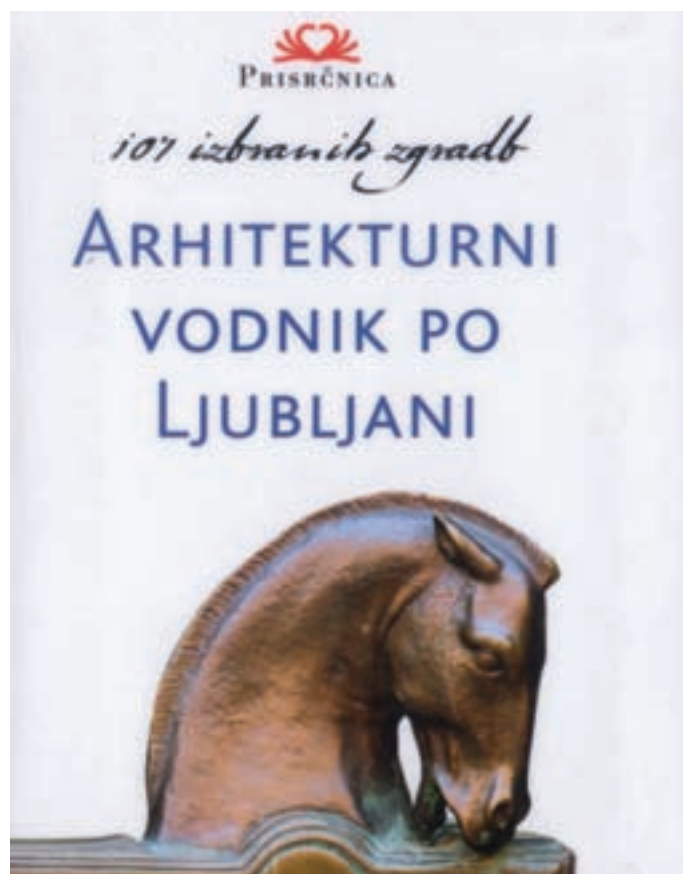
prodaja / sale:

Knjigarne po Sloveniji

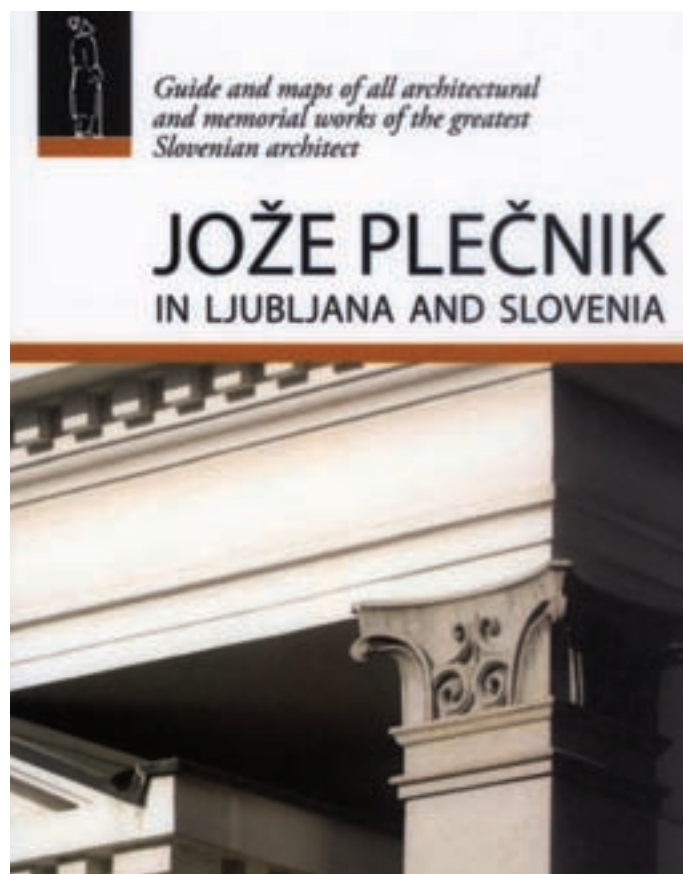
dodatne informacije / additional information essential for publication:

Knjiga je izšla v slovenskem, angleškem in italijanskem jeziku.

V vodniku je 107 izbranih stavb iz vseh obdobj razvoja mesta predstavljenih po kronološkem redu, z osnovnimi podatki o kraju in avtorjih, ki jim sledi razlaga zasnove in značilnosti izraza arhitekture. V uvodu so orisana posamezna zgodovinska oziroma stilna obdobja: rimsko mesto, utrjeno mesto, baročno mesto, klasicizem in historicizem, Fabijanijeva Ljubljana, Plečnikova prestolnica, Šubičevo svetovljansko mesto, Ravnikarjeva šola, postmoderna in pluralistično mesto. Predstavitvam so dodani še slovar strokovnih izrazov, kazala, viri, tematski ogledi in zemljevidi.

Cankarjeva založba je dala na trg žepni vodnik Jože Plečnik - v Ljubljani in Sloveniji, ki predstavlja 30 pomembnih del velikega arhitekta. Priročno in privlačno oblikovana knjiga ob 50. obletnici Plečnikove smrti predstavlja ključna mojstrova dela v jedrnatih oblikah in razumljivi govorici. Besedila in fotografsko gradivo spremljajo pregledni zemljevidi z označenimi objekti in druge za ogled koristne informacije. Dodan je še kronološki seznam izvedenih del, ki v vodiču niso predstavljena. Vodnik je urejen tako, da povezuje poti ogledov po Ljubljani in jih usmerja naprej na Gorenjsko, proti Notranjski in Primorski, Štajerski in Koroški ter proti Prekmurju. Odlika nove knjige je tudi, da je izšla še v angleškem in italijanskem jeziku (Jože Plečnik - A Lubiana e in Slovenia, Jože Plečnik - In Ljubljana and Slovenia). Vsa tokrat izbrana Plečnikova dela so predstavljena bolj podrobno in strokovno poglobljeno tudi v monografiji iste založbe.

ARHITEKTURNI VODNIK PO LJUBLJANI

AN ARCHITECTURAL GUIDE TO LJUBLJANA

avtor / author:

Andrej Hrausky, Janez Koželj

naslov knjige / title of the book:

Arhitekturni vodnik po Ljubljani, 107 izbranih zgradb /
An Architectural Guide to Ljubljana, 107 selected buildings

izdajatelj / publisher:

Rokus

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Ljubljana, 2007

obseg / number of pages:

267 strani, 299 fotografij, 4 slike, dodanih 26 strani zemljevidov

naklada / number of copies printed:

2000 izvodov

prodaja / sale:

Darila Rokus, Gosposvetska 2, Ljubljana

dodatne informacije / additional information essential for publication:

Fotografije je prispeval znani slovenski fotograf Miran Kambič.

Andrej Hrausky, Janez Koželj

JOŽE PLEČNIK V LJUBLJANI IN SLOVENIJI

JOŽE PLEČNIK IN LJUBLJANA AND SLOVENIA

avtor / author:

Andrej Hrausky, Janez Koželj

naslov knjige / title of the book:

Jože Plečnik v Ljubljani in Sloveniji /
Jože Plečnik in Ljubljana and Slovenia

izdajatelj / publisher:

Cankarjeva založba

kraj, leto izdaje / publication date:

Ljubljana, 2007

obseg / number of pages:

120 strani, 290 fotografij, dodanih 9 zemljevidov

naklada / number of copies printed:

2000 izvodov

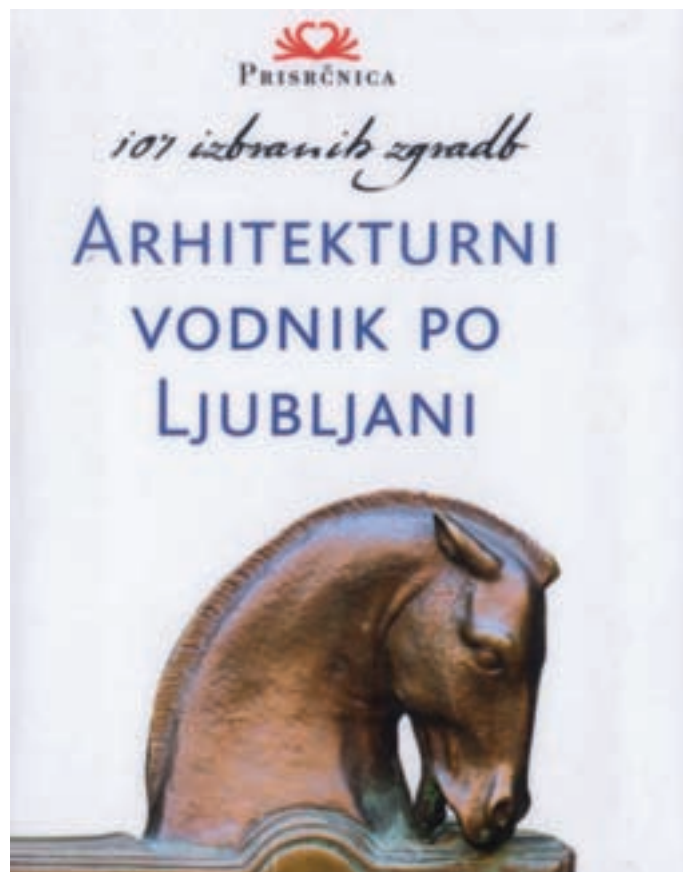
prodaja / sale:

Knjigarne po Sloveniji

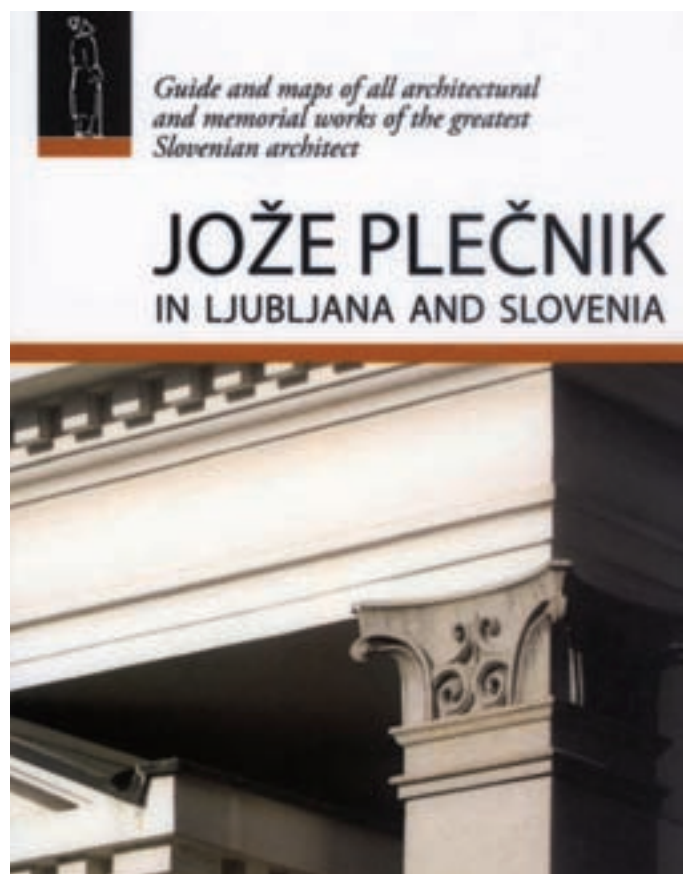
dodatne informacije / additional information essential for publication:

Knjiga je izšla v slovenskem, angleškem in italijanskem jeziku.

V vodniku je 107 izbranih stavb iz vseh obdobij razvoja mesta predstavljenih po kronološkem redu, z osnovnimi podatki o kraju in avtorjih, ki jim sledi razlaga zasnove in značilnosti izraza arhitekture. V uvodu so orisana posamezna zgodovinska oziroma stilna obdobja: rimsko mesto, utrjeno mesto, baročno mesto, klasicizem in historicizem, Fabijanijeva Ljubljana, Plečnikova prestolnica, Šubičevo svetovljansko mesto, Ravnikarjeva šola, postmoderna in pluralistično mesto. Predstavitvam so dodani še slovar strokovnih izrazov, kazala, viri, tematski ogledi in zemljevidi.

Cankarjeva založba je dala na trg žepni vodnik Jože Plečnik - v Ljubljani in Sloveniji, ki predstavlja 30 pomembnih del velikega arhitekta. Priročno in privlačno oblikovana knjiga ob 50. obletnici Plečnikove smrti predstavlja ključna mojstrova dela v jedrnatih oblikah in razumljivi govorici. Besedila in fotografsko gradivo spremljajo pregledni zemljevidi z označenimi objekti in druge za ogled koristne informacije. Dodan je še kronološki seznam izvedenih del, ki v vodiču niso predstavljena. Vodnik je urejen tako, da povezuje poti ogledov po Ljubljani in jih usmerja naprej na Gorenjsko, proti Notranjski in Primorski, Štajerski in Koroški ter proti Prekmurju. Odlika nove knjige je tudi, da je izšla še v angleškem in italijanskem jeziku (Jože Plečnik - A Lubiana e in Slovenia, Jože Plečnik - In Ljubljana and Slovenia). Vsa tokrat izbrana Plečnikova dela so predstavljena bolj podrobno in strokovno poglobljeno tudi v monografiji iste založbe.

JOŽE PLEČNIK: DUNAJ, PRAGA, LJUBLJANA

JOŽE PLEČNIK: VIENNA, PRAGUE, LJUBLJANA

avtor / author:

Andrej Hrausky, Janez Koželj, Damjan Prelovšek

naslov knjige / title of the book:

Jože Plečnik: Dunaj, Praga, Ljubljana /
Jože Plečnik: Vienna, Prague, Ljubljana

izdajatelj / publisher:

Cankarjeva založba

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Ljubljana, 2006

obseg / number of pages:

231 strani, 281 fotografij, 4 slike

naklada / number of copies printed:

2000 izvodov

prodaja / sale:

Knjigarne po Sloveniji

dodatne informacije / additional information essential for publication:

Nagrada za najlepšo slovensko knjigo na knjižnem sejmu 2006

V monografiji je predstavljenih 9 arhitektonskih del iz dunajskega obdobja, 10 del iz praškega in 49 del iz ljubljanskega obdobja. Izbrana dela obsegajo vile, stanovanjske in javne stavbe, mostove, cerkve in kapele, spomenike, zunanje ureditve, interiere in grobove. Dela so predstavljena po kronološkem redu z osnovnimi podatki, ki jim sledi razlaga zasnove in značilnosti izraza arhitekture. V uvodu je podan oris arhitektovega življenja in dela, kot ga zaznamujejo teoretska in vrednostna izhodišča Plečnikove poustvaritve klasične v času moderne arhitekture. Predstavitvam sta dodana še kronološki zapis izvedenih del in izbrana bibliografija.

The monograph presents 9 of the architect's works from the Viennese period, 10 works from the Prague period, and 49 from the Ljubljana period. The selected works comprise villas, residential and public buildings, bridges, churches and chapels, monuments, exterior designs, interiors and tombs. The works are presented in chronological order together with basic information, followed by an interpretation of the design and the characteristics of the architectural expression. The foreword delivers an outline of the architect's life and work as characterised by the theoretical and value origins of Plečnik's re-creations of classical architecture in the time of modern architecture. The presentations are followed by a chronology of realised designs and a select bibliography.

KOZOLEC

HAYRACK

avtor / author:

Borut Juvanec

naslov knjige / title of the book:Kozolec /
Hayrack**izdajatelj / publisher:**

UL FA in I2, Družba za založništvo

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Ljubljana, 2007

obseg / number of pages:

116 strani, 63 fotografij, 79 skic, 24 arhitekturnih načrtov

recenzenti / reviewers:

prof dr Janez Bogataj, UL FF

prof dr Lenko Pleština, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Zagreb

sofinancer / co-provider of finance:

ARRS Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS

naklada / number of copies printed:

2000 izvodov

prodaja / sale:

Knjigarne v Ljubljani in I2, Družba za založništvo Koprška 94 Ljubljana ter UL FA

dodatne informacije / additional information essential for publication:

Knjiga ima abstrakte v slovenščini, angleščini, nemščini, francoščini, italijanščini in v kastilščini.

Knjiga ima predgovor dr Janeza Bogataja, ki jo umešča v tematiko slovenske samoniklosti, etnografije, antropologije, kulture.

Kozolec je stalna, vertikalna, pretežno lesena, odprta in pokrita naprava za sušenje in za spravilo. Nekdaj je služil za spravilo žita, danes le še za seno. Obstaja niz vrst kozolca: stegnjeni (z lesenimi in s kamnitimi stebri), dvojni, kozolec na kozla ali na psa, nizki, dvojni vezani. Dvojni vezani lahko ima rep ali celo dva. Streha je v naklonu ena proti ena z naklonom petinštirideset stopinj. Je krit s slamo, s skodlami, z deskami, s kamnom ali danes z opeko. Stoji na vsem slovenskem etničnem območju, razen na Krasu in v Panonskem svetu.

Posebej pomembna je njegova kompozicija: je sestav s pomočjo kvadrata in njegove diagonale: uporablja le mere ena, kvadratni koren iz dve in kvadratni koren iz tri, pa še ta je sestav "ena" plus "kvadratni koren iz dve" (z minimalno napako odstotka in pol. Proporcijski sistem je uporabljen za poenostavitev konstrukcije

Knjiga ima tehnični, razvojni in kulturološki del. V razvoju prikazuje pojavnost kozolca od sedemnajstega stoletja naprej in omenja knjige, ki so to tematiko predstavljale od 1820: ob tehničnih podatkih virov je kratek opis ter kvalitativna umestitev v tematiko. Tehnični del osvetljuje razvoj kozolca in ob tem dokazuje njegovo vezanost na slovenski etnični prostor, razvija tipiko kozolca z oblikami in lokacijami, prinaša povsem novo poglavje - ki doslej ni bilo obravnavano - proporcioniranje s pomočjo kvadratnega korena iz dve in principe njegove kompozicije. Problemski del se dotika izvora in značilnosti kozolca, problematiko včeraj in razvoj naprej. Problematiko povezuje s sušenjem žita nad ognjem (Anglija UK, Rusija, Ukrajina) ter s sličnimi objekti, predvsem v povsem neobdelani Švici (kanton Graubünden).

Dodan je jezikovni del, slovarček kot ga razume arhitekt. Knjiga je kot znanstveni tekst berljiva in razumljiva, ne glede na znanstveni aparat, ki sprti spremlja in dokazuje ugotovitve. Bogat je grafični del s slikami, skicami, načrti, dokumentacijo in z dokumentarnimi fotografijami. Knjiga ima izvlečke v angleščini, francoščini, hrvaščini, kastilščini, italijanščini in v nemščini.

The book is prefaced by Dr. Janez Bogataj, who places it in the thematic areas of Slovene originality, ethnography, anthropology and culture.

The hayrack is a fixed, vertical, mainly wooden, open, but roofed device for drying and storing. In the past it was used for storing cereals; nowadays it is used only for hay. There is a range of types of hayrack: a single or double stretched hayrack (with wood or stone pillars), a "goat" hayrack, and a "dog" hayrack, a low one and a double linked hayrack. The double linked one can be with one "tail" or two "tails". The roof's inclination is one to one and inclined by 45°. It is covered with straw, shingles, boards, stones or, today, with tiles. It can be found across the whole of Slovene territory, except in the Kras and in Pannonia.

Its composition is particularly important: the construction is based on a square, and its diagonal. The measures applied are only one, the square root of two and the square root of three, but the latter is a composition of "one" plus "the square root of two" (with a minimum error of 1.5%). The proportional system is used in order to simplify construction.

The book is divided into three sections, dedicated to technical issues, evolution and cultural studies. The section on evolution presents the appearance of hayracks from the 17th century onwards, and mentions books which have treated this topic since 1820: besides technical data provided by the sources, there is a brief description and a quality ranking within the thematic area. The technical part illuminates the evolution of hayracks, showing evidence of their origins on Slovene ethnical territory. Furthermore, it shows the types of hayrack, with appertaining forms and locations, and introduces a completely new chapter which considers calculations by means of the square root of two and the principles of composition of hayrack. In the cultural studies section he touches on the issues of origin and characteristics of hayracks, their past and evolution in future. The author connects the issue of hayracks with the drying of cereals over fire (UK, Russia, Ukraine), and with similar structures, above all in Switzerland in the Graubünden Canton.

An architectural glossary supplements the book. The book, being a scholarly text, is easy to read and comprehensible, regardless of the scholarly argumentation accompanying and corroborating the findings. The book contains summaries in English, French, Croatian, Spanish, Italian and German.

Iz ocene prof dr Lenka Pleština

Autor SVAKOM aspektu problematike koju ovdje obradjuje pristupa na znanstven način, i to je neosporna kvaliteta ove knjige. Pristup, metodologija, opis, prikaz, analiza, način razumijevanja, sve je to zaista znanstveno. Sam autor bi skromnije rekao "tehnično", ali čitalac vidi da je više od toga.

Sadržaj je vrlo bogat, osvjetljuje problematiku zaista svestrano i cjelovito. Prikazani empirijski materijal je vrlo opsežan i raznolik, i rezultat je dugogodišnjeg, i ekstenzivnog i intenzivnog, terenskog istraživanja. Terenski podaci su obrađeni, sistematizirani i promišljeni, iz njih se izvlače zaključci, a i pretpostavke za daljnje istraživanje. Knjiga je bogato ilustrirana fotografijama i crtežima, ali nije tek slikovnica, već ozbiljan prikaz i analiza jednog specifičnog, značajnog, a zanemarenog dijela arhitekture, viđenog očima arhitekta.

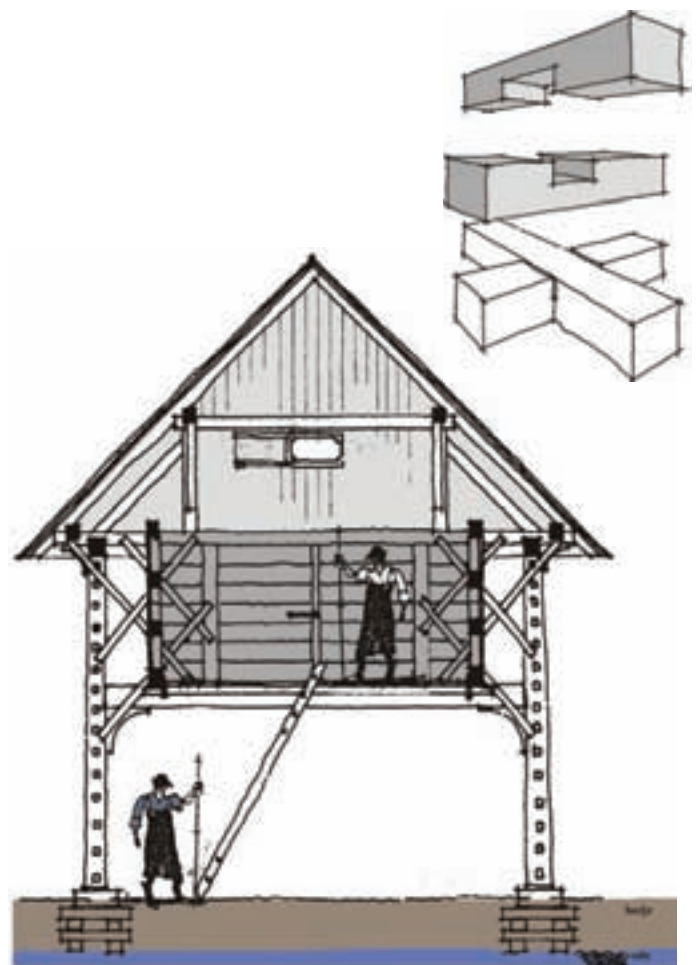
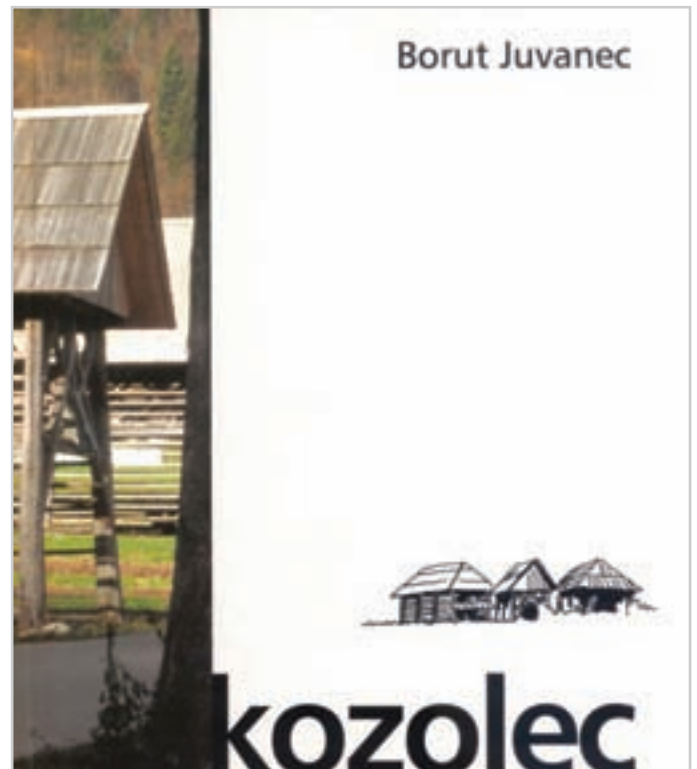
Glede jezika, knjiga je pisana osebnim i prepoznatljivim stilom autora, što je ovdje mišljeno kao kompliment: živim, nipošto suhoparnim, ali i vrlo kultiviranim jezikom i stilom. Knjiga je dobar primjer dobrog znanstvenog pisanja - kako pisati ozbiljno i znanstveno, a da ne bude dosadno. Jezik i stil su jedna od vrlina ove knjige, ne i posljednja.

Autor je sastavio i "Slovarček na temu kozolca, kot ga razume arhitekt", koji uključuje i standardne termine arhitekture i specifičnu terminologiju vezanu uz kozolec - vrlo dobar i koristan dodatak, koji pomaže nestručnjacima da razumiju arhitekta, a stručnjacima da upoznaju specijalizirano nazivlje.

Iz ocene prof dr Janeza Bogataja

Monografija predstavlja izjemno koristna spoznanja arhitekture o tej značilni in razpoznavni gospodarski napravi na Slovenskem. Povzema tudi nekatera, bolj ali manj, hipotetična spoznanja predstavnikov drugih ved, ki so se ukvarjali z vprašanji izvira, razvoja, funkcije, tipologije, razširjenosti, izdelovanja in oblikovanja kozolcev. največja vrednost knjige so prav gotovo slikovno gradivo (sheme, tehniške risbe, simulacije in fotografije) in spoznanja, ki izvirajo iz avtorjeve stroke, tj. arhitekture. Najpomembnejša spoznanja so torej na področju oblike, konstrukcijskih značilnosti, detajlov in tako imenovanega "reda" v kozolcih.

Krog potencialnih bralcev bo razmeroma širok, saj se z vprašanji kozolcev na Slovenskem (in tudi v tujini) ukvarja več strok (zgodovina, etnologija, arhitektura, krajinarstvo, kmetijstvo, gozdarstvo idr.). Poleg teh bodo krog bralcev močno razširil tudi študentje, zlasti še arhitekture. Za študente ostalih ved bo knjigapomembna dopolnilna literatura. Navsezadnje bo knjiga zanimiva tudi za širši krog bralcev, saj z vidika arhitekturne stroke osvetljuje eno od pretežno slovenskih posebnosti, kulturno dediščino, ki v sodobnosti postopoma umira. Prav to bo v prihodnje izrednega pomena t.i. njegovo dokumentarno varstvo in dokumentarno skladiščenje zgodovinskega spomina.

KAMEN NA KAMEN

STONE UPON STONE

avtor / author:

Borut Juvanec

naslov knjige / title of the book:Kamen na kamen /
Stone upon Stone**izdajatelj / publisher:**

UL FA in I2, Družba za založništvo

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Ljubljana, 2005

obseg / number of pages:

140 strani, 150 fotografij, 84 skic

recenzenti / reviewers:prof dr Paul Oliver, Oxford
prof dr Christian Lassure, Paris
dr Berislav Horvatič, Zagreb**sofinancer / co-provider of finance:**

ARRS Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS

naklada / number of copies printed:

450 izvodov

prodaja / sale:

I2, Družba za založništvo Kopraska 94 Ljubljana ter UL FA

dodatne informacije / additional information essential for publication:

Knjiga ima abstrakt v angleščini, francoščini, kastilščini, nemščini in v hrvaščini.

Kamen na kamen je verjetno edina slovenska knjiga v slovenskem jeziku, ki se bolje prodaja v Španiji kot doma.

Je razprodana.

Knjiga je opremljena s fotografijami, načrti, skicami, računalniškimi simulacijami, obsega širok razpon informacij in razlag, je plod odkrivanja, raziskovanja in znanstvenih obdelav predvsem znanstvenoraziskovalnega dela na Fakulteti za arhitekturo.

Raziskava o tehniki gradnje suhega kamna je plod dvajsetletnega znanstvenega dela in raziskovanja od Irske do Jemna, od Portugalske do Grčije in vključuje objekte v Veliki Britaniji, Franciji, Nemčiji, na Irskem, v Švici, Italiji, Tuniziji, Sloveniji, na Hrvaškem, v Palestini, na Malti.

Obsega teoretične osnove, razvija obliko, dokazuje odnose in uporabljene proporcije, prikazuje in primerja oblike kot rezultat konstrukcije najbolj preproste arhitekture, vernakularne. Umešča te objekte v prostor in v čas, saj so najstarejše rešitve iz četrtega tisočletja pred štetjem, najmlajše pa so grajene pravzaprav danes.

Konstrukcijski princip je korbeling, v dveh dimenzijah je to previsevanje, v treh dimenzijah pa je rezultat nepravna kupola. Konstrukcija je sestav dveh plasti: prva je konstruktivna, druga predstavlja okvir kot protiobtežbo in kot odvod vode. Vmes je lahko - pa ne povsod - polnilo.

Oblike so razne: od skoraj popolne polkrogle (crot, Švica) do stopničastih izvedb (najbolj znane so na Balearih, pa v franciji, v Pugliji in še kje) z izrazitim obodom strehe, obliko strehe definira nasutje (bombo, Španija), okroglega, kvadratnega ali podolgastega tlorisa, kjer je zunanja oblika enaka notranji ali pa tudi ne.

Najpomembnejši je konstrukcijski princip: vsa zatočišča so grajena s pomočjo kvadratnega korena iz tri polovic: neuki graditelj ga je konstruiral s pomočjo enakostraničnega trikotnika ali s tremi enako dolgimi palicami. Višji objekti so razdeljeni v dve nadstropji, nižjih ni: v zgodovini so se že zdavnaj podrli. To potrjuje uporabo enakostraničnega trikotnika in umnega dela preprostega graditelja že od pradavnine, v uporabi pa je še danes.

The book comes with photographs, designs, sketches, computer simulations, and contains a wide range of information and interpretation. It is the fruit of discovery, research and scientific treatment embracing primarily the scientific research at the Faculty of Architecture.

The research paper on the technique of drystone masonry is the fruit of twenty years of scientific work and research from Ireland to Yemen, Portugal to Greece, and includes constructions from Great Britain, France, Germany, Ireland, Switzerland, Italy, Tunisia, Slovenia, Croatia, Palestine and Malta.

It encompasses theoretical basics, pursues the evolution of forms, offers evidence of relationships and applied proportions, and shows and compares forms resulting from the simplest among architectures, the vernacular one. Then it places these structures in space and time because, after all, the oldest come from the 4th millennium B.C and the newest are being built right now.

The constructional principle is corbelling; in two dimensions it is "overhanging", the higher layer overhanging the lower one; in three dimensions, it results in a false cupola. The construction is a composition of two layers: the first is constructional; the second one is the frame, and acts as a counterweight and drainage. In between, there may be filler, depending on the climatic environment.

There are various shapes: from almost a perfect sphere (crot, Switzerland) to versions with revetments resembling steps (the best known are in the Balearics, France, Puglia...) and pronounced vaulted roofs; the shape of the roof is defined by filler i.e. by gravelling (bombo, Spain); the ground plans are circular, square or oblong, and the exterior shape may equal the interior, but not necessarily.

What is most important is the construction principle: all shelters are built by means of half the square root of three: the simple builder constructed it with the help of an equilateral triangle or with three equally long sticks. Higher structures are divided into two storeys; there are no lower ones - they have all collapsed.

Iz ocene prof Christiana Lassurja

Avec "Kamen na Kamen" (Pierre sur Pierre), le professeur Juvanec parachève sa quête, nous livrant ses conclusions, marquées du sceau du théoricien de l'architecture qu'il est. Les références aux architectures préhistorique et antique abondent, les proportions des édifices sont étudiées, le nombre d'or est traqué.

Incontestablement, par l'étendue de son domaine géographique, par son souci du relevé architectural, par ses allusions aux architectures nobles, l'auteur se situe dans la lignée d'un Gustav Rohlfs (Primitive Kuppelbauten in Europa, 1957) ou d'un Hans Soeder (Urformen der Abendländischen Baukunst in Italien und dem Alpenraum, 1964). "Kamen na Kamen" est une contribution majeure à la connaissance des cabanes en pierre sèche de l'Europe de l'Ouest.

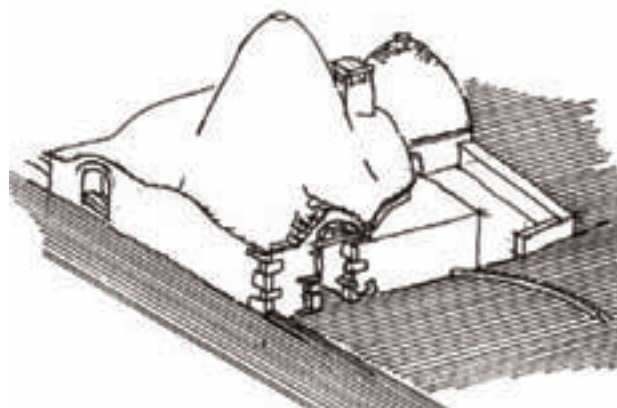
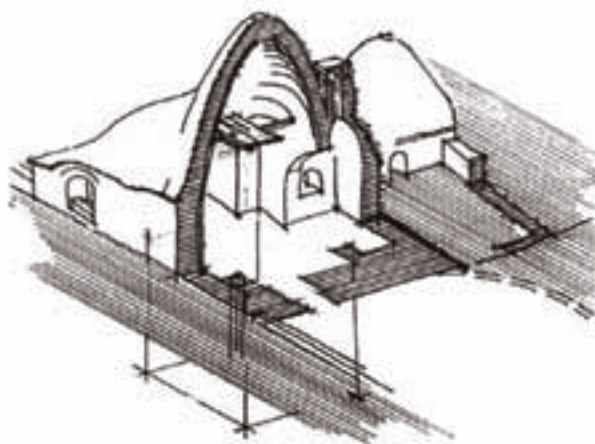
Iz ocene dr Berislava Horvatića

Ovo je knjiga o suhozidnoj pučkoj (tradicijskoj, vernakularnoj) arhitekturi, a napisao ju je arhitekt. Budući da su se tom tematikom zadnjih stotinjak godina uglavnom bavili etnolozi, uz ponekog povjesničara umjetnosti i arheologa, ova je knjiga iznimno dobrodošla. Arhitektura arhitektima! Ne samo arhitektima, ali ponajprije arhitektima.

I još nešto: Jednu raniju, radnu verziju ove knjige prolistali su, s velikim zanimanjem, i neki pastiri na otoku Krku, kojima je suhozid svakodnevnica. Jedan od njih je potom posve samostalno (i točno!) zaključio da je autorova centralna teza univerzalnost unutarnje nosive konstrukcije, unatoč raznolikosti vanjskih oblika. Dakle, ova stručna i teorijska knjiga, namijenjena prije svega znanstvenicima, stručnjacima, pokazala se ne samo zanimljivom, nego u svojim bitnim aspektima i razumljivom i neukim ljudima, koji znaju koristiti pamet. Knjizi i njezinom autoru je to svakako visok kompliment, tim više što potvrđuje i jednu od osnovnih misli knjige same.

Iz ocene prof dr Paula Oliverja

I think it is a very interesting and beautifully presented work, which will be greatly valued by architects, conservationists and architectural students alike. I hope and believe that its publication will ensure that the importance and great age of this remarkable stone building tradition distributed over much of Europe is recognised, and that examples will be preserved for the study and pleasure of future generations.

KULTURA BIVALNEGA PROSTORA

THE CULTURE OF RESIDENTIAL SPACE

avtor / author:

Borut Juvanec

naslov knjige / title of the book:Kultura bivalnega prostora /
*The Culture of Residential Space***izdajatelj / publisher:**

UL PeF

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Ljubljana, 2006

obseg / number of pages:

48 strani, 18 celostranskih slik

recenzenti / reviewers:

doc dr Tonka Tacol, UL PeF

prof dr Peter Fister UL FA

naklada / number of copies printed:

300 izvodov

prodaja / sale:

UL PeF in UL FA

dodatne informacije / additional information essential for publication:

Knjiga je bila pripravljena kot študijsko gradivo za predmet Kultura bivalnega prostora na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani.

Arhitektura: uvod, problematika, začetki (center, krog in razvoj tlorisa): to je veda o oblikovanju prostora. Arhitektura je vse okrog nas: obkroža nas, v njej delamo, živimo in se razvijamo. Arhitektura nam to omogoča: človek pa jo gradi v skladu s potrebami, možnostmi in svojimi zmožnostmi v prostoru in v času.

Kultura bivanja je nadgradnja arhitekture kot pojavnosti - je vrednota, ki se je razvijala od samih začetkov, tako v teoriji kot v praksi.

Kmečka hiša, ogenj in dim: Teorija začetka: center, krog, radialnost in povezave med elementi vodijo v organizacijo prve bivalne celice, ki je zametek hiše. Ogenj z zidanim prostorom zanj določa način dela družini in tip ter obliko hiše.

Razvoj, celica, hiša, domačija, vas, mesto: celo celica kot najmanjši samostojni element ima teoretično zasnovo centra: z jedrom v masi. Celica je okrogla, če ni zunanjih vplivov, ki bi jo omejevali.

Kmečka hiša je teoretično trocelična v vzdolžni smeri, ima dodatne objekte za gospodarstvo. Naslednja faza je zaviti dom, ko se hiša poveže z gospodarskim delom. Zapognjena je bolj racionalna izvedba manjšega doma. Zaprta izvedba je redka: določa jo veter ali strah pred zunanjimi osvajalci. Domačija v nizu je plod posebnih potreb.

Vas predstavlja združevanje na ekoloških in socialnih osnovah.

Mesto predstavlja združevanje interesov: predvsem so to ekonomski in politični, posledica ali rezultat pa sta tudi infrastruktura in kultura. Rast mesta lahko le usmerjamo.

Kulturo je treba poznati, razumeti, jo sprejeti, jo negovati in z njo živeti.

Sklep: kultura bivanja je tesno navezana na življenje in na delo. Kultura je odnos do sebe in do okolja, v spoštovanju vrednot, ki smo jih dobili od dedov. Kakor se arhitektura menja v prostoru in v času, se spreminja tudi kultura. Za skladen odnos do sebe in do drugih, do grajenega in do naravnega okolja pa moramo osnove teorije kulture bivanja vsaj poznati. To je edini način, da lahko kulturo bivanja nadgradimo in jo oplemenitenemo s svojim delom zapustimo zanamcem.

Architecture: introduction, issues, beginnings (centre, circle and the evolution of ground plan): this is a science of shaping space. Architecture is all around us: it surrounds us, we work, live and evolve in it. Architecture makes it possible for us: and people builds it in accordance with their needs, possibilities and abilities in space and time. Residential culture is the superstructure of architecture as a phenomenon - it is a value that has evolved since the very beginnings in theory and practice. Farmhouse, fire and smoke: theory of the beginning: centre, circle, radiality, and connections between elements lead to the organisation of the first residential cell, which is at the origin of the house. The fire inside its built space determines the way of working for the family, as well as the type and shape of the house. Evolution, cell, house, home, village, town: even the cell as the smallest independent element is theoretically centrally designed: a nucleus in a mass. A cell is round-shaped in the absence of external impacts.

Theoretically, a farm house is a three-cell structure running lengthwise, with additional buildings for economic activity. The next stage is an L-shaped house, when the house connects to the farm. An L-shaped house is a more rational version of a smaller farmhouse. The enclosed version is rare: it occurs when wind or fear of outside attack demand it. A farmhouse in a row derives from particular needs. A village represents ecologically and socially motivated aggregation. A town represents an aggregation of interests which are, above all, economic and political. Among the resulting effects, there are also infrastructure and culture. We can only direct the growth of a town.

The culture needs to be known, understood, accepted, fostered and lived with. Conclusion: residential culture is closely connected with life and work. Culture is an attitude towards oneself and to the environment out of respect for the values we inherited from our ancestors. Architecture changes with place and time, and so does culture. In order for us to assume a harmonious attitude toward ourselves and others, toward the built and natural environment, we need to know at least the basics of the residential culture theory. This is the only way for us to improve residential culture and refine it through our work, leaving it in better shape for our children.

Iz ocene dr Tonke Tacol

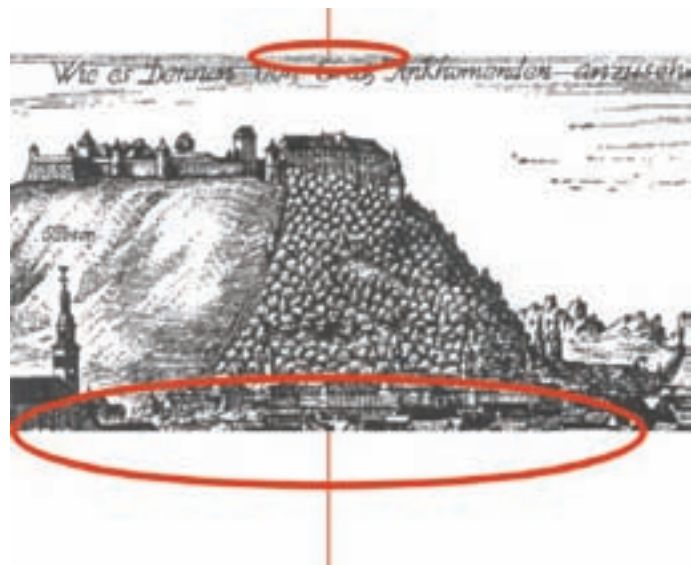
Vsebine posameznih sklopov sistematično pojasnujejo pojme arhitekturne teorije in prakse. Struktura vsebin sledi logiki arhitekturnih zakonitosti in s tem omogoča pregleden vpogled v oblikovanje prostora, ki ga gradi človek v skladu s svojimi potrebami in zmožnostmi.

Celotno besedilo se odlikuje po zgoščenem podajanju informacij o naravnem in grajenem okolju ter kulturi bivanja.

Teoretska razmišljanja so kratka, jedrnata, ponekod pa tudi preiščljeno razširjena s prepričljivo trditvijo. Takšna omogočajo bralcu prodor v jedro vsebine, samostojno razmišljanje in poglobljanje.

Iz ocene dr Petra Fistera

Pojem "kultura bivanja" je sicer z vidika različnih strok različno pojmovan, vendar je v povezavi s sodobnimi problemi človekovega obstoja, delovanja in bodočnosti gotovo najtesneje povezan prav z oblikovanim človekovim bivalnim okoljem, to je z arhitekturo. Na tak način razumljen sinopsis prof dr Boruta Juvanca je tudi najboljši način predstavitve pojma in problema, kot naj bi bil predstavljen v sedanjem vzgojnem procesu. Spoznavanje vpliva človeka na spremembe v oblikovanju njegovega bivalnega okolja in obratno, razumevanje izjemnega vpliva že obstoječega oblikovanega prostora, arhitekture, na vsakega posameznika ali na različne skupnosti, je edina možnost, da omogočimo tudi v prihodnosti pozitiven razvoj kulture bivanja z vseh vidikov: od varovanja in razvoja okolja do kvalitetnih medčloveških odnosov.

CHOZO DE EXTREMADURA. JOYA EN PIEDRA

avtor / author:

Borut Juvanec

naslov knjige / title of the book:

Chozos of Extremadura

izdajatelj / publisher:

ARTE, Asociacion por la Arquitectura Rural Tradicional de Extremadura

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Caceres, 2007

obseg / number of pages:

115 strani, 20 fotografij, 24 tehniških načrtov, 32 shem, 5 proporcijskih analiz

recenzenti / reviewers:

José Luis Martín Galindo, Leonor Flores Rabazo, Juan Ramón Ferreira Díaz, Manuel Fortea Luna

naklada / number of copies printed:

1000 izvodov

prodaja / sale:

ARTE, Caceres

dodatne informacije / additional information essential for publication:

Knjiga je v angleščini in kastilščini.

Vernakularna arhitektura je tista, ki je plod nešolanih ljudi, s podedovanim znanjem in s spretnostjo graditelja. Da bi jo razumeli, moramo vedeti vsaj nekaj o teoriji in o praksi, rezultat pa je - in to ni presenetljivo - teorija v praksi.

Gre za kamnita zatočišča, grajena v tehniki suhega kamna, brez veziva. Princip gradnje je korbelling, v dveh dimenzijah preklapljanje, rezultat pa je nepravna kupola. V svetu jih najdemo vse od Islanda do Yemna, od Portugalske do Gruzije, v svoji dokumentaciji jih imam nekaj preko dvajset tipov, nekaj sto objektov. Ne nazadnje jih obdelujem že preko petindvajset let.

Princip korbellinga sega v peto tisočletje pred štejetem, današnja zatočišča so običajno stara kakih štiristo let, v Extremaduri jih je največ starih med 100 do 200 let. Najmlajša so 'rekonstruirana' tudi s pomočjo betona.

V Španiji je takih struktur kar nekaj: na Balearih je "pont de bestiar", v Kataloniji je to 'barraca' in sega še pod Valencijo, v notranjosti vse do Ademuz, v La Manchi je 'bombo', v Extremaduri, ob portugalski meji, pa 'chozo'. Razen zatočišč je v Španiji še nekaj objektov, ki uporabljajo to tehniko: 'coral' kot ograde za svinje v Extremaduri, s chozom kot zatočiščem; tin je objekt, ki ga uporabljajo pri pridobivanju vina v Kataloniji; posso, nuria je vodnjak z različnimi sistemi za namakanje polj, posso v Ademuzu je pravi zadrževalni vodnjak, ki služi nabi-ranju pitne vode in uravnavanju voda; horreo je sušilnica, neke vrste kašča, ki so jo uporabljali za žito, danes pa v glavnem za koruzo (Galicija).

Pomemben podatek pri teh konstrukcijah je, da so grajene s pomočjo kvadratnega korena iz tri polovic: neuki graditelj ga je konstruiral s pomočjo enakostraničnega trikotnika. Tega je postavil s tremi enako dolgimi palčkami, ki so tudi najpreprostejša in najbolj dosegljiva igra pastirjev na paši.

Strokovno delo na terenu in v laboratoriju je predvsem odkrivanje, inventarizacija, dokumentacija, analiziranje in predstavljanje vernakularne arhitekture. Predvsem predstavitev objektov lokalne kulture je pomembna za prebivalstvo prav tako kot za profesionalce, za znanost in za lokalno, narodno in evropsko kulturo. Pri tem so najpomembnejše lokalne strokovne organizacije - kot je ARTE - z dejavnostmi, ki sem jih naštel prej.

Problematika kamnite arhitekture je široka: ni problema z zaščito na mestu samem, pač pa s pravnim varovanjem, predvsem zaradi zasebne lastnine in tam, kjer je še vedno v uporabi. Varovanje choza v Extremaduri bi znalo biti simptomatično in je mogoče le z velikim entuziazmom in z mnogo dela.

Končno: ne zanimanje in ne delo upravnih, strokovnih in znanstvenih organizacij na lokalni ravni ne more biti uspešno brez sestavljanja vseh elementov. Morda bo Extremaduri z zaščito uspelo, to ji želimo vsi poznavalci tematike.

Povezovanje dela lokalnih organizacij v okviru regionalne vlade, državnih ustanov v osrednje organizacije Evropske Unije je preprosto edina možnost za rešitev arhitekture te vrste.

Vernacular architecture is architecture made by untutored builders using inherited knowledge and their own skills. It is simple and close to theory itself. To understand it, we need to know a great deal of theory and practice, and the result is - hard as it is to believe - theory in practice.

Dry stone walling, stone structures using no cement or mortar, is the oldest constructional type. It is very simple, but needs a great precision, skill and discipline. Corbelling is a technique of stone layering, where each new layer overhangs the previous one. This is especially important for building larger rooms. This is a very old and ancient technique: but in Spain there are many interesting structures built yesterday, not thousands years ago: for instance, pont de bestiar on Menorca, where there are stone monuments from the second Millennium BC, some no more than around ten years old. Spain is rich in dry stone architecture, and structures can be found practically everywhere. The most important are: barraca from Girona to Valencia and to Ademuz
pont de bestiar on Menorca island in Balears
el bombo around Tomelloso in La Mancha
chozo in Extremadura

It is important that for corbelling all the above use an equilateral triangle with a height equal to half the square root of three - as result of a simple game of shepherds in the pastures. The required professional work is work on terrain and in the laboratory (mainly with computers), it is professional and scientific. It contains:

Discovering by literature, with the help of local professionals

Codifying by type, location, use, material, construction

The documentation is professional, from measurements and drawings to computer work.

Analysing material by material, construction, proportional systems, locations etc. Manners of presentation: all have to be used, from prints to the Internet, from radio, TV, newspaper and professional, scientific journals to lectures and workshops in situ?

Local professional organisations are very important as they are the best informants. Problems with stone architecture are severe: there is no problem with practical preservation, but protection by law is practically impossible because of private ownership. The protection of chozos in Extremadura could be symptomatic: it could be successful only with enthusiasm and with a lot of work. On the other hand, many small sites spread on very big area can not be protected as objects, only as landscape types (Unesco). Connecting local organisations within the framework of regional and state government and central organisations in the EU and beyond could be of great importance, and is the only way of rescuing this type of architecture.

La arquitectura vernácula es el tipo de arquitectura llevada a cabo por personas no expertas en la materia a partir de conocimientos heredados y sus propias habilidades, de forma simple y de un modo cercano a la teoría. Por decirlo de algún modo es la teoría puesta en práctica. El sistema de cerramiento en piedra seca se realiza con piedras, a las que no se aplica cemento ni mortero, y se trata de uno de los más antiguos principios constructivos. Es muy simple pero necesita mucho orden, habilidad y disciplina.

El abovedamiento es una técnica en piedra que se compone de capas, donde cada nueva capa sobresale ligeramente sobre la anterior. Es especialmente importante para la creación de grandes habitaciones y se trata de una técnica muy antigua pero en España se puede ver una gran cantidad de interesantes estructuras construidas así hace poco tiempo, no hace miles de años. Los elementos más antiguos basados en los principios de la arquitectura abovedada se pueden ver en Malta: en Hal Safieni encontramos bajo tierra un templo donde se puede ver el sistema de abovedamiento con piedra cortada. En cualquier caso este es sólo un ejemplo de arquitectura abovedada ya que contamos con ejemplos previos a Hal Safieni. El anterior en concreto fue creado en el cuarto milenio a.C. y el abovedamiento es una técnica definitivamente más antigua. En Menorca se pueden ver cuevas bajo tierra con organización celular, colectores de agua y aperturas (ventanas y puertas). En Cala Morell hay monumentos prehistóricos con elementos de arquitectura clásica (columnas, capiteles, decoración, ...), no popularizados hasta años y años más tarde. Las composiciones abovedadas con estructura de falsa cúpula se pueden encontrar en Europa y en el Mediterráneo, desde Irlanda hasta Yemen, desde Portugal hasta Grecia. En España la arquitectura de piedra seca es muy variada, prácticamente en cualquier lugar se pueden encontrar elementos de la misma. Los más importantes son:

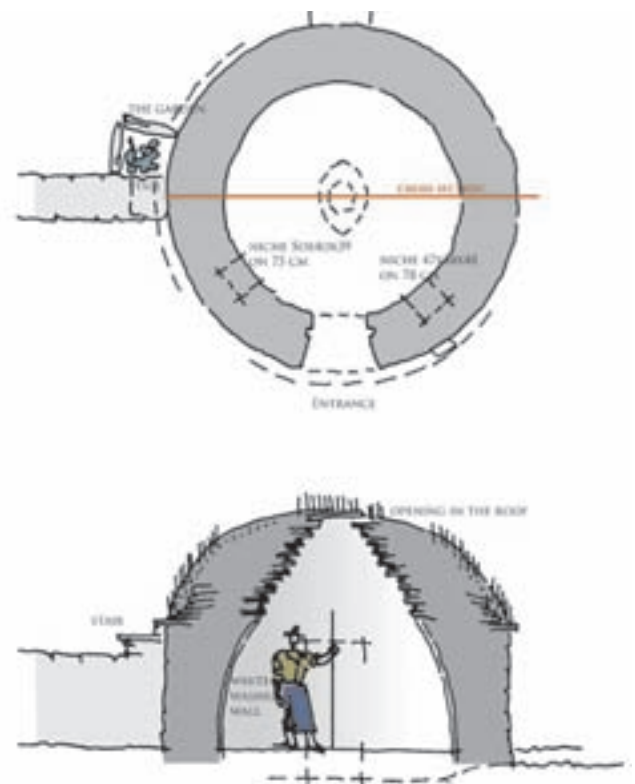
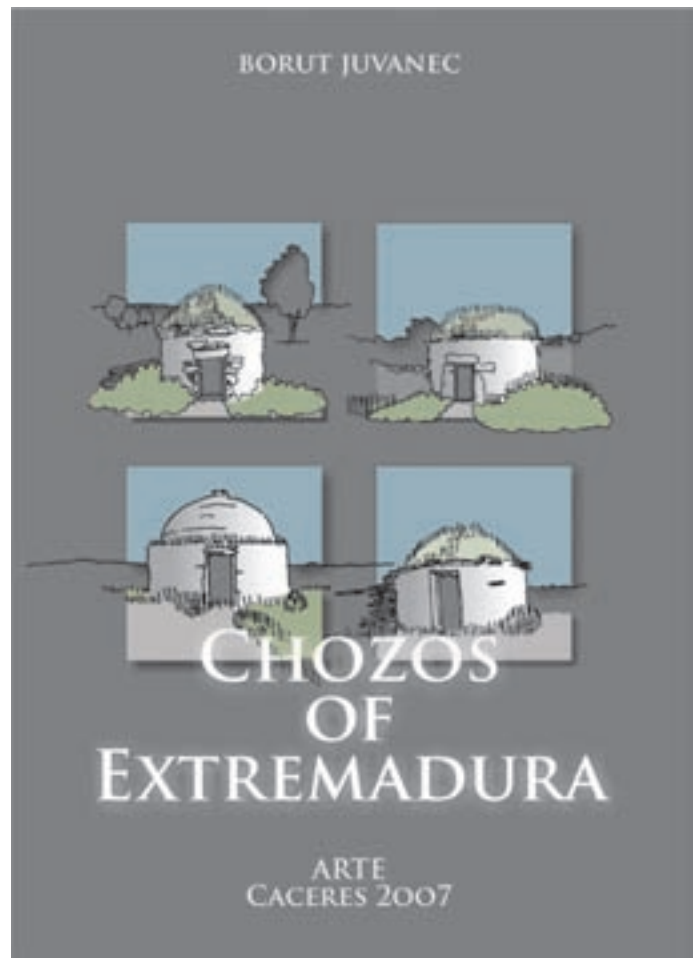
Las Barracas, desde Gerona hasta Valencia y Ademuz.

Los Ponts de Bestiar, en Menorca y Baleares.

Los Bombos, en torno a Tomelloso en Castilla-La Mancha.

Los Chozos, en Extremadura.

Finalmente tenemos que muchos expertos locales y organizaciones semi-profesionales (de gran éxito a nivel local) no pueden conseguir sus fines sin unificar su trabajo, la organización y sus resultados. Conectar organizaciones locales en el marco del gobierno regional, estatal y europeo (y más allá, en el Mediterráneo, incluso por debajo de la península arábiga, en Yemen) podría ser de enorme importancia y es la única solución para rescatar este tipo de arquitectura.

UVOD V ZNANSTVENORAZISKOVALNI METODOLOGIJO NA PODROČJU ARHITEKTURE IN URBANIZMA *INTRODUCTION TO SCIENTIFIC RESEARCH METHODOLOGY*

avtor / author:

Miroslav Kališnik, Peter Fister, Ljubo Lah, Doris Dekleva Smrekar

naslov knjige / title of the book:

Uvod v znanstvenoraziskovalno metodologijo na področju arhitekture in urbanizma /
Introduction to Scientific Research Methodology in Architecture and Urbanism

izdajatelj / publisher:

UL FA

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Ljubljana, 2003

obseg / number of pages:

120 strani, 9 slik, 1 tabela

recenzenti / reviewers:

prof mag Peter Gabrijelčič, UL FA
prof dr Andrej Pogačnik, UL FGG IPŠPUP

naklada / number of copies printed:

500 izvodov

prodaja / sale:

UL FA

dodatne informacije / additional information essential for publication:

Ob izdaji je bila publikacija javno predstavljena na Fakulteti za arhitekturo.
Publikacija je prenovljena in dopolnjena druga izdaja, po izdaji prve v letu 1998.

Priročnik seznanja raziskovalce z vsem najpomembnejšim, kar raziskovalec začetnik potrebuje, da bi se lahko lotil raziskovalnega projekta ter ga uspešno končal z raziskovalnim poročilom. Raziskovalec naj bi o navedenem vedel in znal: kako izbrati in opredeliti ustrezen raziskovalni problem, kako poiskati in kritično uporabiti znanstvene informacije za svoj problem, kako načrtovati in izvesti svojo raziskavo in ustrezno interpretirati ugotovitve ter na kakšen način oblikovati svoj primarni dokument, ki je lahko raziskovalni članek, diplomsko delo, magistrska naloga ali doktorska disertacija.

Priročnik ponuja odgovore na vsa ta vprašanja v obliki člankov, ki obravnavajo navedene teme. Ob tem priročnik vsebuje tudi navodila za analizo znanstvenoraziskovalnega članka, navodila za izdelavo magistrskega dela oziroma doktorske disertacije. V pomoč raziskovalcem je tudi nabor izhodišč za izdelavo metodoloških seminarskih nalog s področij in tem, ki se neposredno navezujejo na raziskovalno delo. Publikacija vsebuje še podatke o dosedanjih magistrskih delih in doktorskih disertacijah na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani in s področja urbanizma na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo v Ljubljani.

The manual gives all the important information any researcher-beginner needs to tackle a research project and conclude it with a research report. A researcher should know how to select and define an appropriate research problem, how to plan and carry out research, and how to properly interpret the outcomes. Furthermore, he or she should know how to shape the primary document which may be a research paper, a diploma work, a master's thesis or a doctoral dissertation.

The manual offers answers to all these questions in the form of articles. It also contains instructions for analysing a scientific research paper and for producing a master's thesis and a doctoral dissertation. Researchers may also make good use of a series of premises for the production of methodological seminar works concerning fields and topics directly connected to the research work. The publication also contains data on all master's theses and doctoral dissertations produced to date at the Faculty of Architecture of Ljubljana and data on those regarding urbanism at the Faculty of Civil and Geodetic Engineering of Ljubljana.

Iz ocene mag Petra Gabrijelčiča

Arhitektura in urbanizem sta brez dvoma hibridni dejavnosti, ki vključujeta v polje svojega ustvarjanja tako umetniško intuitivne elemente kot tudi tehnično-tehnološki vidik obravnave.

Mladi kolegi, ki se odločajo za študij arhitekture, imajo v mislih predvsem arhitekturo kot umetnost, vendar pa potrebujejo za ustvarjanje na področju umetnosti potrebna metodološka in tehnična znanja ter orodja, s katerimi lahko svoje ustvarjalne vizije tudi uresničijo. Učenje metod in tehničnega znanja seveda ne more nadomestiti kreativnega potenciala za umetniško ustvarjanje, ki ga nekdo ima ali pa nima, vendar pa je za realizacijo umetniške zamisli tudi na področju arhitekture in urbanizma znanstveno preverjanje neizbežno. Temu cilju je namenjena publikacija pod naslovom UVOD V ZNANSTVENORAZISKOVALNO METODOLOGIJO NA PODROČJU ARHITEKTURE IN URBANIZMA avtorjev: Miroslava Kališnika, Petra Fistra, Ljuba Laha, Doris Dekleva Smrekar. Priročnik seznanja bralca z osnovami znanstveno raziskovalnega dela, z metodo, načinom izbire raziskovalnega dela in načinom iskanja informacij, ter z načinom oblikovanja znanstvenoraziskovalnih dokumentov. Bralcu razkriva ozadje odnosov med filozofijo in znanostjo, med logiko in psihologijo ustvarjalnosti, odpira vprašanja etike v znanstvenoraziskovalnem delu ter podaja pogled v definiranje raziskovalnega problema ter oblikovanje delovne hipoteze in načrta za raziskovanje.

Priročnik je bogato opremljen s konkretnimi primeri in je kot tak koristen popotnik vsakomur, ki se loteva izdelave magistrskega ali doktorskega dela oziroma znanstvenoraziskovalne naloge. Priročnik je nedvomen prispevek ne samo na področju arhitekture in urbanizma, pač pa je koristen prispevek tudi za vse mlade, ki se lotevajo znanstveno-raziskovalnega dela.

Iz ocene dr Andreja Pogačnika

Priročnik je kvalitetno in nadvse koristno delo, ki uvaja v način znanstveno-raziskovalnega dela. Odlikuje ga strnjen jezik, osredotočenje na bistveno z jasnimi definicijami. Koristen je za dodiplomske in podiplomske študente arhitekture, urbanizma pa tudi drugih strok. Kljub silovitemu razvoju znanosti in informatike (ali pa prav zaradi tega) študentom pogosto izostanejo temeljna napotila pri nastajanju znanstvenega dela, po katerih se po mnogih napakah morda dokopljejo šele v zreli dobi raziskovanja.

Morda zapisano še toliko bolj velja za raziskovalna dela na področju arhitekture, ki združuje tehnične, znanstvene in umetniške prvine. Zato je tu most med projektantskim, strokovnim, umetniškim delovanjem do resnične znanstvenoraziskovalne ustvarjalnosti zelo ozek in negotov. Prispevek dr. Fistra uspešno umešča zlasti področje vrednotenja arhitekture tudi na znanstveno področje.

Priročnik vsebuje celo vrsto povsem praktičnih navodil, kot so iskanje virov (tudi v elektronskih medijih), načini njihovega navajanja, pisanje znanstvenega članka itd. Vsako poglavje vključuje nadaljnjo priporočeno literaturo za poglobljanje tvarine. V zaključnem delu naloge so dodani "formularji", ki naj jih izpolnjujejo študentje ob analizi nekega obstoječega znanstvenega članka. Gre za svež, inovativen pedagoški prijem, ki vzpodbuja k razmišljanju pa tudi k preizkusu upoštevanja zahtev "znanosti o znanosti" na konkretnem primeru.

KAKO IZDELAMO PROSTORSKE NAČRTE

HOW TO MAKE A SPATIAL PLAN

avtor / author:

Andrej Pogačnik

naslov knjige / title of the book:

Kako izdelamo prostorske načrte /
How to Make a Spatial Plan

izdajatelj / publisher:

Založba Obzorja Maribor

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Maribor, 2006

obseg / number of pages:

299 strani, 104 slike

recenzenti / reviewers:

Metka Černelč, MOP RS
mag Peter Gabrijelčič, UL FA

sofinancer / co-provider of finance:

IPŠPUP UL FGG

prodaja / sale:

UL FA, UL FGG

Delo predstavlja obsežen priročnik za izdelavo različnih vrst prostorsko-načrtovalskih dokumentov in je poleg študentom urbanizma in prostorskega načrtovanja namenjeno tudi izdelovalcem - operativnim načrtovalcem prostorskih dokumentov, pa strokovnim upravnim delavcem in raziskovalcem. Podaja pregled potrebnih sestavin prostorskih dokumentov in nekaterih usmeritev za umeščanje v prostor. Gradivo je razdeljeno v tri osnovne sklope: mednarodno in državno strateško načrtovanje, regionalno prostorsko načrtovanje in lokalno načrtovanje. Gre za popolnoma novo in vedno bolj aktualno področje prostorskega načrtovanja, ki se šele uveljavlja z nastankom, predvsem pa širjenjem novih nadnacionalnih integracij, zaradi česar, vsaj v Evropi, njegov pomen narašča. Podobno velja za regionalni nivo prostorskega načrtovanja, ki zaradi večje "prostorske obvladljivosti" in širše participacije pri oblikovanju sprejemljivih rešitev stopa v ospredje pred načrtovanjem na državni ravni. V tem pogledu je priročnik še kako aktualen.

Priročnik veliko pozornosti namenja sintezi prostorskih načrtov, kot ključnemu in najbolj zahtevnemu delu prostorskega načrtovanja, ki temelji na znanstvenih, t. j. eksaktnih metodah, delno pa tudi na intuitivnem pristopu in znanjih, pridobljenih s prakso in opazovanjem.

Pri načrtovanju na lokalnem nivoju je poudarjen pomen vizualno-oblikovne kompenzacije prostora lokalne skupnosti kot integralnega dela sinteze z enakovrednim upoštevanjem naravnih in ustvarjenih sestavin, vrednot izročila in novih kakovosti.

Na koncu moramo omeniti še urbanistični načrt, kot podrobnejši, za mesta specifični strateški načrt, ki uvaja in utemeljuje urbanizem kot stroko in urbanista kot ključnega odgovornega snovalca urbanega prostora. Knjiga na sistematičen način daje izčrpne in koristne napotke študentom pri osvajanju znanj s področja prostorskega načrtovanja in strokovnjakom - načrtovalcem pri snovanju in izdelavi vseh vrst prostorskih dokumentov.

The work represents an extensive manual for the production of various spatial planning documents. It is not intended only for students of urbanism and spatial planning, but also for design practitioners producing spatial documents, administration officers and researchers. It is a survey of the necessary elements of planning documents/acts and some guidelines for siting. The material is divided into three main thematic areas: international and national strategic planning, regional spatial planning, and local planning. The issue is completely new and the ever more topical field of spatial planning is only coming to the fore now as its importance grows, at least in Europe, due to the enlargement of transnational integration. The same is true for the regional level of spatial planning, which is coming to the fore with respect to national planning, owing to greater "spatial manageability" and broader participation in seeking acceptable solutions. In this regard, the manual is particularly topical.

The manual devotes a great deal of attention to the synthesis of spatial plans as the key and most demanding part of spatial planning, based on scientific i.e. exact methods, and partly on an intuitive approach and knowledge acquired through practice and observation.

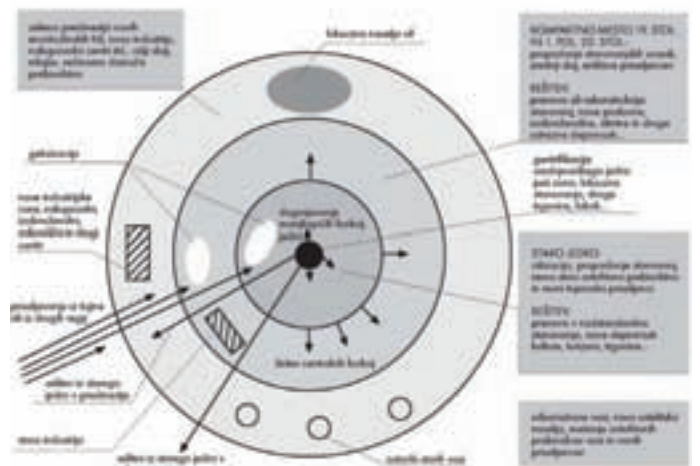
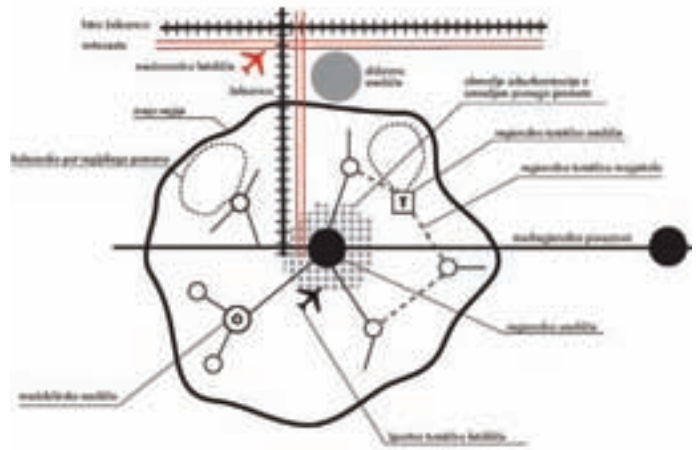
Planning at the local level stresses the significance of the visual and design compensation of space of local communities as an integral part of the synthesis, considering natural and created elements, traditional values and new qualities.

Finally, we should also mention the urban development plan as a detailed specific strategic plan which introduces and establishes urbanism as a profession and the urbanist as a key and responsible designer of urban space. The book offers in a systematic manner exhaustive and useful instructions for students acquiring knowledge of spatial planning, as well as for experts - planners designing and producing all kinds of spatial documents.

Prof. dr. Andrej Pogačnik, magister arhitekture in univerzitetni diplomirani inženir arhitekture, je eden redkih slovenskih teoretikov in praktikov, ki že več kot tri desetletja objavlja rezultate svojega raziskovalnega, strokovnega in pedagoškega dela na področju prostorskega in urbanističnega načrtovanja tudi v knjižni obliki. Kot predstojnik Interdisciplinarnega podiplomskega študija prostorskega in urbanističnega planiranja na ljubljanski Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo nadaljuje delo, ki ga je v šestdesetih letih zastavil njegov mentor, ugledni profesor dr. Saša Sedlar, ustanovitelj študija prostorskega planiranja v Ljubljani.

Najnovejše avtorjevo delo je pričujoči univerzitetni učbenik in strokovni priročnik pod naslovom "Kako izdelamo prostorske načrte". Avtor si je ob pisanju knjige zastavil ambiciozen cilj, kako podati celoviti pregled nad procesom izdelave prostorskih načrtov od načrtov, ki se pripravljajo za urejanje prostora na mednarodni, državni in regionalni ravni, do posameznih vrst načrtov, ki se pripravljajo za urejanje prostora na nižjem nivoju lokalnih skupnosti. Avtor je prepričan, da obstajajo neki univerzalni metodološki pristopi k urejanju prostora, ki izhajajo iz bistva predmeta in stroke in se v temelju ne spreminjajo, niti glede na čas niti glede na družbeno ekonomski kontekst, v katerem so uporabljeni. Prodreti poskuša do tega bistva, tako da razbremeni strokovne pristope, ki jih opisuje, vseh tistih izkrivljenih elementov, ki jih prinaša in s katerimi si stroko prireja vsakokratna dnevna politika. Zato je knjiga tudi svojevrstno kritično zrcalo veljavnih zakonodaj s področja urejanja prostora, saj jasno pokaže njihovo skladnost oziroma razhajanja s temeljnimi strokovnimi pristopi in vrednotami. Avtor želi ostati strokovno nevtralen, zato se odpove pretiranim vrednostnim sodbam posameznih oblik in ciljev urbanizacije, pač pa se na podlagi analitičnega pregleda številnih tujih primerov omeji predvsem na faktografsko podajanje posameznih univerzalnih analitičnih in načrtovalskih metod ter njihovih vsebin. Ob tem ohranja (ali znova vzpostavlja) obče razumljivo strokovno izrazoslovje, primerljivo s podobnimi izrazi iz tujine, ki je udomačeno tudi med slovensko strokovno in laično javnostjo. Kajti uvajanje pretiranega leporečja in terminoloških izumov, ki smo mu bili priča v Sloveniji v preteklih letih, v stroko vnaša zmedo in je eden od izvorov nerazumevanja med stroko, politiko in javnostjo.

Univerzitetni učbenik in strokovni priročnik "Kako izdelamo prostorske načrte" je namenjen predvsem študentom, vendar tudi vsej zainteresirani javnosti, politikom in prostorskim načrtovalcem. Prav za slednje bo to brez dvoma koristno orodje pri pripravi prostorskih planov. Avtor se ob tem zaveda, da je težko ločiti elemente prostorskega načrtovanja od gospodarskih, okoljskih, kulturoloških, socialnih, demografskih in drugih sestavin, zato jih posredno omenja in opiše kot potrebne strokovne podloge pri pripravi prostorskih planov. Poziva k nujnosti interdisciplinarnega pristopa, kjer so prostorski načrtovalci predvsem koordinatorji dialoga med posameznimi strokami, politikom in uporabniki, ki se uresniči v načrtu fizičnega prostora.

KRAŠKA HIŠA IN ARHITEKTURA KRASA

MED OČARLJIVOSTJO IN VSAKDANOM

THE KRAS HOUSE AND ARCHITECTURE

avtor / author:

Stanislav Renčelj, Ljubo Lah

naslov knjige / title of the book:Kraška hiša in arhitektura Krasa – med očarljivostjo in vsakdanom /
*The Kras House and Architecture – between fascination and everyday life***izdajatelj / publisher:**

Libris

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Koper, 2004

obseg / number of pages:

230 strani; več kot 400 fotografij, skic; razlagalnih načrtov in karta obravnavanega območja

sofinancerji / co-providers of finance:

Izdajo publikacije je podprlo prek 25 sponzorjev in donatorjev iz gospodarstva, Kosovelova knjižnica v Sežani in program PHARE v okviru projekta "Porton", ki predstavlja čezmejno sodelovanje med Slovenijo in Italijo.

naklada / number of copies printed:

1500 izvodov

prodaja / sale:

Knjiga je razprodana, v pripravi je ponatis

dodatne informacije / additional information essential for publication:

Publikacija je predstavljena z zgibanko. Ob izdaji je bila publikacija javno predstavljena na Gospodarski zbornici Slovenije, v Sežani, v Komnu, v Divači in na Colu v Italiji. Na predstavitvah so poleg avtorjev sodelovali recenzenti: prof Janez Koželj, prof dr Anton Gosar, prof dr Janez Bogataj, prof dr Anton Prosen, prof dr Živa Deu, asist Vesna Škabar.

Arhitektura je nerazdružljiv del doživljanja Krasa. Je pomemben del njegove kulturne podobe. Knjiga govori o arhitekturni ustvarjalnosti ljudi na Krasu. Prikazuje njihove dosežke, ki so avtohtoni, izvorni ali značilno prilagojeni razmeram bivanja na Krasu. Grajsko, utrdbeno, sakralno in vso drugo avtohtono arhitekturo Krasa je nekdaj označeval predvsem racionalen in funkcionalen odnos do stvaritev. Skupaj z enotnostjo v uporabi gradiv in načel oblikovanja je ta odnos arhitekturi dal poseben estetski čar.

Avtohtono arhitekturo in poselitev Krasa označujejo izjemnosti in domiselnosti, ki še danes v marsičem prekašajo sodobne stvaritve. V vse bolj globaliziranem svetu te izjemnosti pomenijo ne samo del kulturne identitete, temveč so lahko izziv in vzpodbuda za nove ustvarjalne dosežke. Arhitekture ne gre le prenavljati: iz nje je mogoče črpati navdih za njeno nadgradnjo in zapolnitev v njej nastalih vrzeli. Knjiga govori o tem, kako je treba na Krasu, v dobrobit njegovega razvoja, preseči modno, marsikdaj neprilagojeno in zgolj univerzalno oblikovano arhitekturo.

Avtorja sta kot pronicljiva raziskovalca arhitekturne in druge kulturne dediščine Krasa združila izkušnje, znanja in različna hotenja pri celoviti obravnavi kraške hiše in arhitekture Krasa. Monografija predstavlja očarljivosti arhitekturnih dosežkov kot tudi vsakdanosti iz bivalne kulture na Krasu.

Avtorja skušata vzpodbuditi naklonjen odnos do še ohranjenih celot dediščine in pokazati na možnosti njenega nadaljnega preživetja. Poudarjata, da je z dediščino treba živeti, da se ob njej ne počutimo utesnjene. Dediščina naj ne postane naše breme; je priložnost, da jo z aktivnim odnosom vključimo v razvojna prizadevanja in da postane - tako kot kapital - predmet upravljanja. Ko jo enkrat uničimo, je ni več. Njeno poneverjanje in neustrezno historiziranje pa je ne more obuditi k življenju.

Architecture is an inseparable aspect of the experience of the Kras. It is an important part of its cultural image. The book is about architectural creativity of the people in the Kras. It shows their achievements, which are autoctonous, original or typically adjusted to the living conditions in the Kras. Castles, fortifications, church and all the other local architecture of the Kras had been characterised primarily by a rational and functional attitude toward creating. This attitude, alongside uniformity in the use of materials and design principles, gives this architecture a special aesthetic charm. The local architecture and the settlements of the Kras are characterised by exceptional and ingenious features, which even today in many aspects surpass modern creations. In an ever more globalised world these exceptional features signify not only an element of cultural identity, but may be a challenge, and an incentive to new creative achievements. Architecture should not only be renovated: it can be a source of inspiration for its own upgrading and to fill gaps that arise. The book discusses going beyond fashionable, often unadapted and universally designed architecture for the benefit of the development of the Kras.

The authors, discerning researchers of architectural and other cultural heritage, have combined their experience, knowledge and various aspirations in dealing wholly with the Kras house and architecture. The monography presents the charms of architectural achievements, as well as the daily routines of the residential culture in the Kras.

The authors attempt to encourage an attitude in favour of the preserved heritage and point to the possibilities of its further survival. They stress that the heritage needs to be lived and not experienced as a constraint. The heritage should not become our burden; it is an opportunity for us to involve it in our development efforts and make of it a reality which we manage in the same way as we do capital. Once we destroy our heritage, it is gone. Faking or inappropriately historicising it cannot bring it to life.

Kras kot pokrajina na planoti med Vipavsko dolino, Jadranskim morjem, reko Sočo, Brkini in Istro ima v vse smeri svoja prehodna območja. V največji meri ga označujejo posebnosti narave. Vendar je tudi človek v stoletjih bivanja v pokrajini puščal v njej svoje sledi. Zagotovo je sled arhitekture - v svojem najširšem pomenu - temeljno zaznamovala pokrajino in jo na najbolj svojski način ločila od vseh drugih.

Pomen zavedanja lastne kulture postaja vse večji in pomembnejši. Slovenija je z vstopom v novo združbo držav na posebni preizkušnji. Obstoje kulture in naša vloga v novi skupnosti bosta odvisna - poleg prodornosti domačega gospodarstva, znanja in vizij - tudi od razvitosti naše kolektivne zavesti, lokalne in nacionalne. Če se kot narod in država ne želimo utopiti v novo rastoči skupnosti narodov in držav, ki seveda ne bodo imele več pravih meja, moramo okrepiti pripadnost lastnemu prostoru in lastni kulturi. Kraševci živimo v prostoru, ki je na nek način znova združen in enoten. Lahko postanemo še močnejši glasniki in povezovalci kultur ter narodov.

Kras je kot sinonim iz kamna zrasle pokrajine močno prisoten v mozaiku kulturne podobe Slovenije. Posamezne sestavine te podobe so bile že zajete in predstavljene v nekaj pomembnih monografijah. Zagotovo pa je to podobo treba vedno znova osveževati in lastno samozavedanje dopolnjevati v novih razsežnostih. Arhitektura, kot nerazdružljiv del doživljanja Krasa, zagotovo še ni bila dovolj celovito raziskana, pojasnjena in reprezentančno predstavljena. Skrajni čas je bil, da se je nekdo tega lotil.

Arhitektura se je v dolgih stoletjih razvila na Krasu na sebi lasten način. Postala je pomemben del kulturne podobe Krasa. Tako pomemben, da skupaj z drugimi posebnostmi privablja vselej nove in nove obiskovalce. V bližnji preteklosti dediščine stavbarstva - ki na Krasu skoraj redno prehaja v pravo arhitekturo z velikim "A" - nismo znali dovolj poglobljeno razumeti in ceniti. V arhitekturi domačij in zasnovi naselij nismo bili sposobni prepoznati izjemnosti in domiselnosti, ki še danes v marsičem prekašata sodobne stvaritve.

Poseben poudarek sva avtorja dala razlagam kraške domačije in vasi kot najbolj vidnima pojavnima oblikama arhitekturne stavbne dediščine Krasa. Z razčlenjevanjem njunih sestavin želiva pojasniti predvsem temeljne zakonitosti v njunem vzajemnem razvoju. Avtorja si za cilj nisva zadala predstaviti najbolj znane, vredne in spomeniško že ovrednotene dosežke stavbarstva na Krasu. Namerno sva želela v "zgodbo o arhitekturi Krasa" vključiti tudi primerke, ki so prvič publicirani in lahko povsem enakovredno prispevajo svoje pripovedi v celovito zgodbo. Razlage in opise sva skušala povezovati z nekdanjim življenjem, še posebej tistim, ki je še živo v spominu ljudi. Tako nam bo tudi arhitektura ostala razumljiva in blizu. V monografiji dve zaokroženi poglavji posvečava grajski, utrdbeni in sakralni arhitekturi, ki so najbolj vreden in najbolj pomemben del kulturne dediščine. Dve svetovni vojni sta na dolnjem Krasu opustošili vasi tako močno, da je bila stavbna dediščina v veliki meri uničena. Vztrajnim in klenim Kraševcem iz prizadetih vasi gre priznanje za obnovo porušenih in požganih domov. Nemogoče pa je bilo ob hitrih povejnih pozidavah vrniti tudi nekdanjo bogatost dediščine.

POTRESNO ODPORNA GRADNJA IN ZASNOVA KONSTRUKCIJ V ARHITEKTURI

EARTHQUAKE RESISTANT CONSTRUCTION AND THE DESIGN OF STRUCTURES IN ARCHITECTURE

avtor / author:

Tomaž Slak, Vojko Kilar

naslov knjige / title of the book:

Potresno odporna gradnja in zasnova konstrukcij v arhitekturi /
Earthquake Resistant Construction and the Design of Structures in Architecture

izdajatelj / publisher:

UL FA

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Ljubljana, 2005

obseg / number of pages:

141 strani, 72 slik

recenzenti / reviewers:

prof dr Matej Fischinger, UL FGG
doc dr Tatjana Isaković, UL FGG

sofinancer / co-provider of finance:

ARRS Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS

naklada / number of copies printed:

300 izvodov

prodaja / sale:

UL FA

dodatne informacije / additional information essential for publication:

Neobjavljene recenzije prof Janez Koželj, UL FA, prof dr Peter Fister, UL FA.

Osnove, principi in pravila potresno varne gradnje, ki jih skušamo čim širše obravnavati v tem delu, so temeljni pojmi, ki naj bi jih v določeni meri obvladoval vsakdo, ki je kakor koli povezan z gradnjo na potresno nevarnih tleh. Arhitekti, projektanti, gradbeni inženirji, študentje arhitekture in gradbeništva, pa tudi investitorji, urbanisti in ostali, ki jih podrobneje zanima potresno varna gradnja, kakor jo med drugim določa tudi novi evropski standard Eurocode 8-1, lahko na tem mestu najdejo večino sodobnih pravil gradnje na potresno ogroženih območjih, kakršno je v glavnem tudi Slovenija. Ker je večina predpisov potresno odporne gradnje prilagojenih predvsem gradbenikom, je v tem delu pripravljen izveček določil omenjenega standarda z obširnejšim komentarjem za arhitekto, poleg tega pa so opredeljeni osnovni pojmi s potresnega inženirstva in principi projektiranja konstrukcij na potresnih območjih, ki so arhitektom v glavnem manj znani. Potresno odporna gradnja ima posebna načela in principe, ki jih mora arhitekt projektant upoštevati pri gradnji objektov na potresnih tleh. Povezava med konstrukcijo in arhitekturo je neizbežna in odvisna od kreativne moči arhitekta, od njegovega poznavanja problema ter od ustreznega sodelovanja z gradbenikom. V tem gradivu na osnovi Eurocode 8-1 povzemamo glavna pravila glede zasnove konstrukcij na potresno ogroženih območjih ter bistvene principe, s katerimi lahko arhitekt že pri zasnovi zagotovi potresno varen objekt. Gradivo je po splošnem delu razdeljeno še glede na osnovne konstrukcijske materiale: armiranobetonske, zidane, lesene in jeklene konstrukcije. Povzetek predpisa Eurocode 8-1 je v poglavju 9 predstavljen tudi v zgoščeni tabelarični obliki za enostavno in neposredno uporabo v projektantski praksi.

The basics, principles and rules regarding earthquake resistant construction which we attempt to deal with as broadly as possible in this work, represent fundamental notions that should be familiar to a certain degree to whoever is in some way connected to building in seismic zones. Architects, designers, civil engineers, students of architecture and civil engineering, but also investors, urbanists and others particularly interested in earthquake resistant construction determined among others by the new European standard Eurocode 8-1, may find here the majority of contemporary rules on construction in an earthquake zone, as Slovenia is for the most part. As most rules on earthquake resistant construction are adapted primarily for civil engineers, this work contains a summary of provisions of the aforementioned standard with an extensive comment for architects. It defines the fundamental notions of earthquake engineering and the principles of design in seismic zones which are generally less known to architects. Earthquake resistant construction has special principles which need to be heeded by the architect/designer when building in seismic zones. A connection between construction and architecture is inevitable and depends on the architect's creative power, familiarity with the problem and on appropriate collaboration with the builder. The book under review summarises on the basis of Eurocode 8-1 the main rules regarding the design of constructions in seismic zones and the key principles that enable the architect to ensure an earthquake safe structure in the design process. Following a general introduction, the subject matter is subdivided with respect to basic construction materials: reinforced concrete, built, wooden and steel constructions. The summary of Eurocode 8-1 is also displayed in chapter 9 in a condensed tabular form for simple and immediate practical use.

Potres je ena od najmočnejših obtežb, ki jo bo konstrukcija doživela v svoji življenjski dobi le z določeno verjetnostjo. Doslej edina preizkušena obramba ostaja potresno varna gradnja, ki pa ima posebna pravila in posebno filozofijo, ki zahteva tvorno sodelovanje arhitekta projektanta in gradbenika konstruktorja že od začetne zasnove stavbe naprej. Medtem ko imamo večinoma dober naravni občutek za konstrukcije, ki prenašajo vertikalne obremenitve (npr. po P. L. Nerviju t. i. "static sense"), je za razumevanje delovanja horizontalnih sil na objekte in posledično oblikovanje konstrukcij, odpornih na te sile, potrebnih več izkušenj in vaje. Pri tem ne gre samo za konstrukcijsko zasnovo v arhitekturi, ampak za zasnovo ali bolje rečeno osnovni koncept celotnega objekta, saj nosilna konstrukcija objekta v veliki meri določa tudi arhitekturo samo.

Sodelovanje gradbenih inženirjev in arhitektov je v vsakdanji praksi projektiranja in gradnje večkrat razmeroma slabo. Današnje stanje sodelovanja, ko je izbira konstrukcije vse prepogosto prepuščena izključno arhitektu, dokaz njene varnosti pa izključno gradbeniku, je zastarela in neučinkovita. Neupoštevanje nujnosti dobrega sodelovanja in odnosa med gradbenikom in arhitektom je najpogostejši vzrok konfliktov in nerazumevanja med obema strokama. Avtorja tega dela, arhitekt in gradbenik, ki se zadnjih nekaj let ukvarjata s posebnostmi arhitekture stavb na potresnih območjih, sva vso hierarhijo v odnosu arhitekt - gradbenik postavila v horizontalo in se skupaj posvetila problemu horizontalnih obremenitev konstrukcije.

V raziskovalnih in pedagoških okoljih pogosto naletimo na prepričanje, da je najpomembnejše čim globlje in vsestransko razumevanje problema, ki posledično samo privede do njegove najustreznejše rešitve. V tem duhu največkrat poteka tudi izobraževanje na naših fakultetah, ki daje prednost razlagam narave različnih problemov ter njihovih vzrokov in posledic, pred enostavnimi golimi prikazi njihovih bolj ali manj učinkovitih praktičnih rešitev. Raje torej gradimo na razumevanju problemov, kot pa kažemo različne recepte za njihovo reševanje. Pa je res prav tako? Tu tvegamo očitek, da je lažje kazati na probleme, kot jih učinkovito reševati. Po drugi strani pa smo ljudje zelo različni in dojemamo stvari na različne načine in pri marsikom ravnajo preprosto primer ali enostaven recept rešitve predstavlja ključ do širšega razumevanja celotne problematike. Iz tega razloga sva avtorja v pričujočem delu združila oba pristopa in poskušala problematiko zasnove konstrukcij v arhitekturi vsestransko predstaviti s teoretične, pa tudi popolnoma praktične strani.

V prvem delu publikacije so tako podane vse najvažnejše teoretične osnove s področja potresnega inženirstva, ki omogočajo razumevanje kompleksnosti problematike zasnove konstrukcij stavb na potresnih območjih. V nadaljevanju so zbrane najvažnejše zahteve predpisa Eurocode 8-1, ki so opremljene tako z razlago za lažje razumevanje gradiva kot komentarjem in slikovnim gradivom.

PASIVNA HIŠA PASSIVE HOUSE

avtor / author:

Martina Zbačnik Senegačnik

naslov knjige / title of the book:

Pasivna hiša /
Passive house

izdajatelj / publisher:

UL FA

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Ljubljana, 2007

obseg / number of pages:

144 strani, 160 slik

recenzenti / reviewers:

prof dr Janez Kresal, UL FA

prof Ljubomir Miščević, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Zagreb

prof dr Sašo Medved, UL FS

naklada / number of copies printed:

700 izvodov

prodaja / sale:

UL FA, knjigarna MK Konzorcij v Ljubljani. Knjiga je razprodana in predviden je ponatis

Monografija Pasivna hiša je nastala kot posledica dejstva, da v Sloveniji nismo imeli literature v nacionalnem jeziku, ki bi novo tehnologijo gradnje približala vsem uporabnikom - arhitektom, študentom arhitekture, projektantom strojnih in elektroinstalacij, pa tudi laični. Javnosti in potencialnim investitorjem. Teh je čedalje več, znanje stroke pa trenutno še zaostaja.

V okoljsko osveščenih sosednjih državah (Avstrija, Nemčija, Švica) število realiziranih pasivnih zgradb, ki obratujejo desetletje in več, sega že do spoštljivih 10.000 in se drastično povečuje, tako ni več razloga za skepticizem. V pasivnem standardu se tako gradijo enostanovanjske in večstanovanjske zgradbe, pa tudi objekti z drugačnimi vsebinami - poslovni objekti, šole, športne hale, otroški vrtci, cerkve in proizvodne zgradbe. Omejitev s strani uporabe ni.

Monografija Pasivna hiša celovito obravnava nov, trenutno najbolj učinkovit pristop h gradnji energijsko varčnih zgradb. Razdeljena je na šest poglavij. V prvem poglavju sta podrobno predstavljena ustroj pasivne hiše in utemeljeno bivalno ugodje. V drugem poglavju so prikazani osnovni principi arhitekturnega načrtovanja pasivne hiše. Pomembni komponenti, ki zagotavljata standard pasivne hiše in se tudi najbolj razlikujeta od trenutne gradbene prakse, sta konstruiranje brez toplotnih mostov in zrakotesnost zunanjske ovoja, ki sta obravnavani v tretjem in četrtem poglavju. V zadnjih dveh poglavjih sta podrobno predstavljena prezračevanje in ogrevanje pasivne hiše, ki prav tako pomenita določeno novost.

The monograph The Passive House came into being because there was no literature in Slovenian about the new technology of construction which would appeal to all users - architects, students of architecture, designers of machine and electrical installations, as well as the general public and potential investors. There are ever more of the latter, whilst the profession is currently lagging behind in knowledge.

In the environmentally aware neighbouring countries (Austria, Germany, Switzerland) the number of passive houses operating for a decade or more amounts to a respectable 10,000, and continues to grow dramatically. So there are no grounds for scepticism. Single-unit and multi-unit dwellings have been built to passive standards, but also buildings housing different activities - office buildings, schools, sports halls, kindergartens, churches and manufacture buildings. There are no limitations on use.

The Passive House comprehensively deals with the new, currently the most efficient approach to the construction of energy - saving buildings. It is divided into 6 chapters. The first chapter presents the structure of the passive house in detail and argues for its residential comfort. The second chapter sets out the basic principles of architectural design of passive houses. Construction without thermal bridges and the air-tightness of the exterior shell are significant components in ensuring the passive standard, and at the same time differ most from present building practice. They are discussed in the third and fourth chapters. In the final two chapters there is a detailed presentation of ventilation and heating in passive houses, which are also something of an innovation.

Iz ocene prof Ljubomira Miščevića

Pasivna hiša kot energijski standard je v arhitekturi in gradnji po petnajstih letih od prve izvedbe nedvomno vodilna tema na področju energijske varčnosti, gradbeništva, zaščite okolja in trajnostnega razvoja.

V prvem izvedenem pasivnem stavbnem nizu s štirimi trietažnimi stavbnimi enotami v Darmstadt-Kranichsteinu, kjer živi tudi izumitelj oziroma avtor modela pasivne hiše dr. Wolfgang Feist, ki neprestano razvija in promovira ta edinstveni sinergijski model arhitekture in energetike, znaša poraba energije za ogrevanje samo 12,0 kWh/m² letno, od leta 1991 pa opravljajo sistematična meritvena spremljanja (monitoring), ki tako porabo potrjujejo.

Med prej izvedenimi pasivnimi hišami so še posebej zanimivi stavbni nizi kot arhitektonsko-gradbena in energijsko racionalna oblika gradnje.

V Wiesbadnu od leta 1997 spremljajo niz 22 stavbnih enot. Poraba energije za ogrevanje v posamezni enoti znaša 13,4 kWh/m² letno. V Neuenburgu spremljajo niz sedmih enot od leta 1998. Poraba električne energije za ventilacijo, energije za ogrevanje prostorov in potrošne vode je le neverjetnih 9,0 kWh/m².

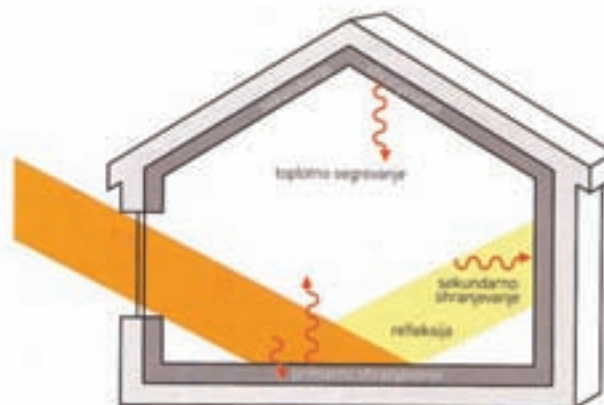
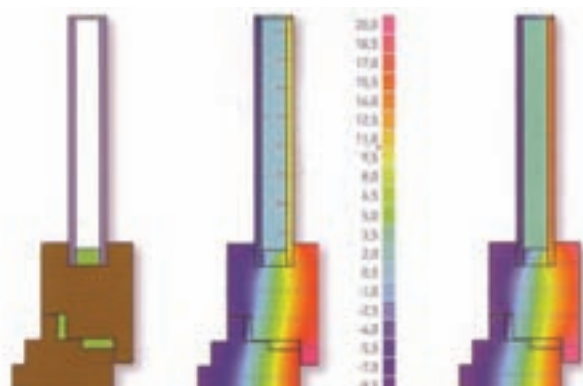
Že leta 2000 so bila končana prva naselja samostojno stoječih pasivnih hiš v nizih, in sicer v Hannovru, Geisenheimu, Wuppertalu, Viernheimu, Lindlar-Hohkeppelu, Neuenburgu, Stuttgartu in Ulmu, ki zadovoljujejo energijsko potrošnjo po definiciji pasivne hiše 15,0 kWh/m².

V okviru programa THERMIE Evropske komisije (Generalnega direktorata za transport in energijo) so od januarja 1998 do decembra 2001 v petih državah Evropske unije (Nemčija, Avstrija, Švica, Francija in Švedska) v 252 hišah (stavbnih enotah) sistematično strokovno spremljali, merili in ocenjevali energijska merila pasivnega standarda. To je projekt preučevanja ekonomske ustreznosti izvedbe pasivnih hiš kot evropskega standarda gradnje (Cost Efficient Passive Houses as European Standards - CEPHEUS).

Skupni rezultati, ki so jih preverjali s spremljanjem pasivnih hiš v obdobju več kot petnajstih let, so stvarna in znanstveno potrjena podlaga za nadaljnji razvoj modela pasivne hiše v okviru energijsko učinkovitih stavb s še manjšo potrošnjo energije v smeri proti ničti in "+" energijski arhitekturi.

Stopnja letne rasti zgrajenih pasivnih hiš v Nemčiji je večja od 100 %. Od pomladi 2006 v Frankfurtu na Maini velja odlok, po katerem morajo biti vse stavbe, ki se financirajo iz mestnega proračuna, zgrajene v okvirih energijskega standarda pasivne hiše. To je brez dvoma svetovni vzorčni primer, ker ta odlok pokriva vse gradnje javnega značaja in stanovanj po socialnih standardih. Lani poleti je bila v Avstriji, ki je nam najbližja država z velikih številom izvedb, slovesno odprta tisoča atestirana pasivna hiša.

Arhitektura, izvedena kot pasivna hiša, v energijskih izkaznicah zagotovo dobiva najvišje ocene!

FASADNI OVOJ**FAÇADE****avtor / author:**

Martina Zbačnik Senegačnik, Janez Kresal

naslov knjige / title of the book:

Fasadni ovoj /

izdajatelj / publisher:

UL FA

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Ljubljana, 2004

obseg / number of pages:

88 strani, 158 slik

recenzenti / reviewers:

prof dr Vladimir Brezar, UL FA

prof dr Igor Kalčič, UL FA

sofinancer / co-provider of finance:

MŠZŠ RS

naklada / number of copies printed:

500 izvodov

prodaja / sale:

UL FA, knjigarna MK Konzorcij v Ljubljani

Monografija FASADNI OVOJ obravnava fasado kot gradbeni element zgradbe, ki loči notranji prostor pred vplivi zunanjega okolja, daje sončno in zvočno zaščito, varuje pred prevelikimi toplotnimi izgubami, vizualno povezuje notranje prostore z zunanostjo in je zato najpomembnejši dejavnik za doseganje bivalnega ugodja. Predstavljeni so različni sistemi in gradiva ter glavni kriteriji, ki jih je treba upoštevati pri izbiri. Vsi obravnavani sistemi in gradiva so pojasnjeni s primeri iz domače in tuje prakse. Vsako poglavje ima v uvodu pregledno urejeno sistemizacijo pojmov.

Izhajajoč iz načela največje systemske različnosti, smo fasadne ovoje razdelili predvsem po naslednjih kategorijah: PROSOJNE/NEPROSOJNE FASADE in PREZRAČEVANE/NEPREZRAČEVANE FASADE. Ti štirje termini so ogrodje sistemizacije, ki se v nadaljevanju še bolj razčlenjuje. Tematsko je delo razdeljeno na dva glavna sklopa - neprosojni in prosojni fasadni sistemi. V obeh so podrobno obdelane neprezračevane in prezračevane fasade. Pri vsakem sistemu so predstavljene glavne funkcije in značilnosti, prednosti in slabosti. Večina sistemov je sestavljena iz več plasti, kjer vsaka opravlja svojo funkcijo. Izbira gradiv za posamezne funkcije je odvisna od različnih kriterijev, ki so tudi predstavljeni.

Pri neprosojnih fasadnih sistemih so predstavljeni toplotno-izolativna gradiva ter fasadne obloge.

Prosojnim fasadnim sistemom sta dodana sistematičen pregled prosojnih gradiv (različne vrste stekel in umetnih snovi) ter poglavje, v katerem je predstavljeno zastiranje in senčenje zastekljenih površin.

The monography FAÇADE deals with the facade as a construction element of a building which separates the interior space from the influences of the external environment, offers solar and acoustic protection, prevents unduly large thermal losses, and visually connects interior spaces with the exterior. Hence it is the most important factor in achieving the residential comfort. The book presents various systems and materials, as well as the principal criteria that need to be taken into account in making choices. All systems and materials dealt with are explained with examples from domestic and foreign practice. The introductory section of each chapter offers a clearly organised systematisation of ideas. Starting from the principle of the greatest systemic diversity, we divided claddings primarily according to the following categories: TRANSPARENT/NON/TRANSPARENT FACADES, and VENTILATED/UNVENTILATED FACADES. These four terms are the framework of a systematisation which later becomes more articulated. Thematically speaking, the work is divided into two main complexes: non-transparent and transparent facade systems. In both, unventilated and ventilated facades are discussed in detail. Every system is presented, with its main functions and properties, its advantages and weaknesses. Most systems are composed of multiple layers, each of them having its function. The choice of materials for individual functions depends on a variety of criteria which are also presented. Thermal insulation materials and facade coatings are presented in connection with non-transparent facade systems.

The transparent facade systems are supplemented with a systematic review of transparent materials (various types of glass and synthetic materials) and with a chapter on screening and shading glazed surface areas.

Fasadna obloga ima pomembno funkcijo v sestavu fasadnega ovoja. V prvi vrsti ščiti zunanjo steno zgradbe pred vplivi zunanjega okolja, saj prevzema temperaturne obremenitve, ščiti spodnje plasti pred vetrom, neugodnim vremenom, požarom ipd. Da lahko opravlja te varovalne funkcije, mora imeti dobro mehansko trdnost, odpornost na temperaturne spremembe, dobro sprijemljivost s podlago, kadar obloga tesno nalega na steno itd. Poleg varovalne funkcije ima fasadna obloga tudi močno oblikovalsko noto, k čemur doprinašajo vrsta gradiva, oblika elementov fasadne obloge, tekstura, barva pa tudi način pritrjevanja na fasadno steno. V članku so fasadne obloge sistemizirane v osnovne skupine po gradivih, predstavljene so različne izvedbe, njihove tehnične karakteristike, lastnosti posameznih sistemov, možnost uporabe in referenčni objekti.

ARHITEKT JOSIP COSTAPERARIA IN LJUBLJANSKO MODERNO MEŠČANSTVO

ARCHITECT JOSIP COSTAPERARIA AND LJUBLJANA'S MODERN MIDDLE CLASS

avtor / author:

Bogo Zupančič

naslov knjige / title of the book:Arhitekt Josip Costaperaria in ljubljansko moderno meščanstvo /
*Architect Josip Costaperaria and Ljubljana's Modern Middle Class***izdajatelj / publisher:**

KUD Polis

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Ljubljana, 2004

obseg / number of pages:

196 strani, 232 slikovnega gradiva: fotografije in načrti

recenzenti / reviewers:

prof dr Marko Pozzetto, arhitekturni zgodovinar

naklada / number of copies printed:

600 izvodov

prodaja / sale:

Knjiga je razprodana, ponatis ni predviden

Josip Costaperaria, sin furlansko-hrvaškega trgovca z lesom Josipa Costaperarije in Marije Lothinger, ki je bila nemško-hrvaškega porekla, je sebe imel za Slovenca. Če bi se rodil sto let prej, bi njegovo italijansko-nemško-hrvaško poreklo pri nikomur ne zbudilo pozornosti, ker bi uradnim oblastem zadoščala izjava, h kateri od sedemnajstih priznanih in petih nepriznanih narodnosti avstro-ogrskega cesarstva nekdo pripada. To načelo je veljalo do leta 1918, ko je bila podonavska monarhija na podlagi desete točke Wilsonovih načel "preurejena" v šest novih samostojnih držav, v katerih je bilo skupaj triindvajset glavnih skupin etničnih manjšin. Seveda so vodilne skupine postale ljubosumne na privilegije, ki so jih dajale manjšim, kar je povzročilo daljnosežne posledice, ki nas zasledujejo še v današnji čas. Resda smo jih preživeli, vendar pa vseeno ostane odprto vprašanje, koliko milijonov mrtvih je pripisati principu, ki je povzdigoval svobodo avtonomnega razvoja vsake od etničnih skupin nekdanje avstro-ogrske monarhije (verjetno bi se problem pojavil tudi brez razkosanja monarhije).

Josip Costaperaria, son of the Friulian-Croatian timber merchant Josip Costaperaria and Marija Lothinger of German origin, considered himself a Slovene. Had he been born a hundred years earlier, his Italian-German-Croatian origin would have attracted no one's attention, as the authorities would have satisfied themselves with a statement of adherence to one of the seventeen acknowledged and five unacknowledged nationalities of the Austro-Hungarian Empire. This principle remained in force until 1918, when the Danube Monarchy was "re-arranged" on the basis of the tenth point of Wilson's principles into six new independent states containing twenty-three main groups of ethnic minorities. The leading groups naturally became jealous of the privileges conferred on the smaller ones, which brought about far-reaching consequences that have pursued us into the present. We survived them, but the question remains open as to how many millions of dead are attributable to the principle of glorifying the freedom of the autonomous development of the ethnic groups of the former Austro-Hungarian Empire (the problem would probably have arisen even without the dissection of the Empire).

Iz ocene prof dr Marka Pozzetta

Knjiga Boga Zupančiča o ljubljanskem opusu Josipa Costaperarije, zasidranem v kontekstu meščanske družbe v Fabianijevi "Beli Ljubljani", je za zgodovino slovenske arhitekture izredno hvalevreden napor, ker je pojasnjena osebnost avtorja, razkriti so njegovi stiki s tistimi, ki so odločali in seveda tudi zato, ker nam ponuja možnost razumevanja osebnega odnosa Costaperarije do arhitekture, njenih zakonov in kulture nasploh. Kot vedno brez dokumentov ostajajo vrzeli; na glavne, ki jih bo treba zapolniti, je že opomnil Zupančič. Dodal bi le arhitektov odnos do tržaških vodilnih Slovencev in Čehov, ki so imeli urade ali pa so se shajali v Narodnem domu. Recimo, kako je prišel do naročila za Živnostensko banko in za Ciril-Methodovo šolo, ki sta dve med največjimi gradbenimi nalogami v zadnjem obdobju "velikega" Trsta? In kako do zaposlitve na Južni železnici ali do naročila za izdelavo načrtov za Jadransko banko v Ljubljani in Beogradu? Če k tem objektom prištejemo Ljubljanski dvor, Velesejem, Šahovnico, vile na Vrtači in vse načrte in objekte, ki jih Zupančič omenja v poglavju "Skoki v druga središča", se mi zdi, da bo slovenska kritika morala kar hitro uvrstiti Costaperarijo v zgodovino arhitekture med letoma 1910 in 1940; kot arhitekta, ki je našel pot k slovenskemu purizmu.

Zame osebno je Zupančičeva knjiga potovanje v preteklost k izgubljeni, pravljici, "Beli Ljubljani" in njenemu meščanstvu, vključujoč deda Dragotina Hribarja, strice, druge sorodnike ter gospode, ki so prihajali v goste k dedu v tovarno Pletenina na Zaloški cesti ali pa k stricem, med katerimi je bil moj najljubši dr. Izidor Cankar, v Gradišče, nad Šumijevo trgovino; tovarno, s katero so bila povezana moja otroška leta, so pred nekaj leti podrli in zdi se mi, da se bo isto zgodilo tudi z bidermajersko hišo v Gradišču.

Družinske tragedije so primorale študenta Costaperarijo opustiti najprej študij na dunajski Tehnični univerzi in kasneje tudi na Akademiji upodablajočih umetnosti. Lahko bi dejali, da je kot posledica razmer Maks Fabiani v praksi postal njegov mentor. Costaperaria je delal v dunajskem biroju kraškega arhitekta kot risar in verjetno tudi vodja del na stavbiščih: očitno je Fabiani osebno močno cenil sodelavca, ker ga drugače ne bi poslal v Trst in Gorico, da nadzoruje gradnjo Narodnega in Trgovskega doma, ki nista bila pomembna le kot arhitekturi, temveč tudi kot "manifest" slovenstva in slovanstva v obeh mestih. Verjetno je Fabiani tudi prepričal takratnega predsednika tržaške sekcije društva inženirjev in arhitektov Giorgia Zaninovicha (projektanta Zmajskega mostu v Ljubljani), da Costaperarijo včlani v društvo. Veliki Enrico Nordio, ki ga je Fabiani poznal še iz časa, ko je bil Ferstlov asistent na dunajski tehniki, je verjetno le kumoval nastavitvi. Opisani način profesionalne formacije osvetli tudi iskanje precej neodvisnih oblik, ki gredo v Costaperarijevi arhitekturi od ogelnih stebričev šibeniške renesančne tradicije, presajenih na palačo Živnostenske banke v Trstu, do absolutnega purizma vil na Vrtači in še dosti drugih, pri katerih se bo lahko razživela kritika.

USODE LJUBLJANSKIH STAVB IN LJUDI

FATES OF LJUBLJANA'S BUILDINGS AND PEOPLE

avtor / author:

Bogo Zupančič

naslov knjige / title of the book:

Usode ljubljanskih stavb in ljudi /

*Fates of Ljubljana's buildings and people***izdajatelj / publisher:**

KUD Polis

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Ljubljana, 2005, 2006

obseg / number of pages:

128 strani, obširno slikovno gradivo in načrti

recenzenti / reviewers:

dr. Miklavž Komelj, umetnostni zgodovinar (25-48)

prodaja / sale:

KUD Polis, Beethovnova 14 in knjigarne v Ljubljani

dodatne informacije / additional information essential for publication:

Knjiga 1-24 je razprodana.

Ne samo knjige, tudi ljudje in stavbe imajo svojo usodo. Pogosto se usodno prepletajo. Tako je življenje. Svoj vidik omenjene prepletenosti nam ponuja v branje arhitekt Bogo Zupančič.

V knjigi se nam Zupančič predstavlja kot izučeni arhitekt, občutljiv esteta, etnolog, kritični arhitekturolog in zamišljeni kronist.

Napisal sem, da je Zupančič arhitekt. Zato so stavbe, ki jih obdeluje v knjigi, najprej in predvsem arhitektov izbor. Zupančič gleda stavbe najprej "kot take". Ne sortira jih zaradi morebitne naprednosti in modernizma ali pa zato, ker bi bile z risalne mize bolj ali manj uveljavljenega arhitekta, to sploh ne, pritegnejo ga zaradi arhitekturne lepote in zanimivosti, šele nato pride vse ostalo. Na ta način Zupančič postavlja nova merila kritičnega ocenjevanja arhitekture in načena ustaljene stereotipe in vrednostne ocene. Za nekatere stavbe v knjigi velja, da jih avtor dobesedno odkriva slovenski javnosti. Ne, da ne bi vedeli zanje, ampak še nikoli niso bile deležne strokovne kritične obravnave. Nihče do sedaj zanje ni rekel: poglej, to je dobra arhitektura, ta stavba je tudi del naše arhitekturne in umetnostne zapuščine! Za začetek je predstavljenih 24 arhitektur. Z nekaj izjemami so vse nastale v obdobju med obema vojnama. To je obdobje, ki ga je arhitekturna slovenska kritika nekoliko enostransko prikazovala in celo marginalizirala. Plečniku se seveda niso mogli izogniti, čeprav bi bilo, po mnenju nekaterih kritikov, bolje, če bi ostal na Dunaju ali vsaj v Pragi. Označevali so ga kot avtorja ljubljanske domnevno kičaste "turistične" arhitekture. Zaviral naj bi razvoj moderne, napredne, funkcionalne in z dekorjem neobremenjene slovenske arhitekture.

Vsaj do razstave v Parizu je bilo tako. Tistim, ki so se držali Plečnikov arhitekturne tradicije, se je pridodal posmehljiv naziv "epigoni". Da v očeh "napredne" arhitekturne kritike niso imeli milosti, se razume samo po sebi. Arhitekturnim modernistom med obema vojnama so se izogibali menda zato, ker so delali pretežno za meščanske in kapitalistične naročnike. Mogoče tudi zato, da ne bi ogrožali razcveta in pomena povojnega arhitekturnega modernizma na Slovenskem. Jaz na primer v svojih študijskih letih na takratni FAGG - Arhitekturi v šoli nikdar nisem nič slišal o Plečniku, nikoli se ni omenjalo Šubica, Costaperarija, Husa, Faturja, A. Suhadolca, Sivca, Tomažiča, Strenarja ... kot, da jih nikoli ne bi bilo. Med obema vojnama naj bi bilo na Slovenskem tudi z arhitekturo vse bolj narobe kot prav, saj je Plečnik delal večinoma za katoliške kroge, modernisti pa za "buržuazijo". Bogo Zupančič uspešno spreminja omenjene stereotipne predstave o ljubljanskem stavbarstvu.

Not only books, but people and buildings, too, have their fates. They are often fatally intertwined. Such is life. Architect Bogo Zupančič invites us to read his views on this intertwining.

In this book we meet Zupančič as an accomplished architect, sensitive aesthete, ethnologist, critical researcher of architecture and thoughtful chronicler.

I wrote that Zupančič was an architect. That is why the buildings he deals with in the book are above all an architect's selection. Zupančič eyes buildings first of all "as they are". He does not sort them out according to their eventual progressiveness and modernism, or because they might come from the drawing table of a more or less acknowledged architect, not at all; he is attracted by their architectural beauty and interest, and all the rest follows later. In this way, Zupančič sets new standards for the critical evaluation of architecture and challenges ready-made stereotypes. The truth is that some buildings in the book are literally discovered by the author for the Slovene public. It is not that we did not know of them, but to date they have never been given a professional and critical treatment. Up to now no one has said about them: look, this is good architecture, this building is also part of our architectural and artistic heritage! 24 buildings are presented on this occasion. With some exceptions, all originate in the interwar period. It is a period which Slovene architectural criticism has presented rather one-sidedly and even marginalised. Of course, it was not possible to avoid Plečnik, although it would have been better, in the opinion of some critics, had he stayed in Vienna or at least in Prague. He has been labeled as the author of Ljubljana's supposedly kitschy "tourist" architecture. He presumably hampered the development of a modern, progressive, functional Slovene architecture not loaded with decoration. Such a view persisted at least until the exhibition in Paris. Those who kept to Plečnik's architectural tradition were given the mocking titles of "epigons". It goes without saying there was no mercy for them in the eyes of "progressive" architectural criticism. Architectural modernists of the interwar period were presumably shunned on account of their predominantly bourgeois and capitalist clients. Perhaps also in order not to jeopardise the blossoming and significance of post-war architectural modernism in Slovenia. I, for example, never heard anything about Plečnik during my studies at the Faculty of Architecture, Civil and Geodetic Engineering (as it was), nor did I ever hear mentioned the names of Šubic, Costaperaria, Hus, Fatur, A. Suhadolc, Sivec, Tomažič, Strenar... as if they had never existed. During the interwar period, architecture also seemed to go awry due to Plečnik working mostly for Catholic circles. Bogo Zupančič successfully changes these stereotypical conceptions of Ljubljana's architecture.

Predgovor dr Miklavža Komelja

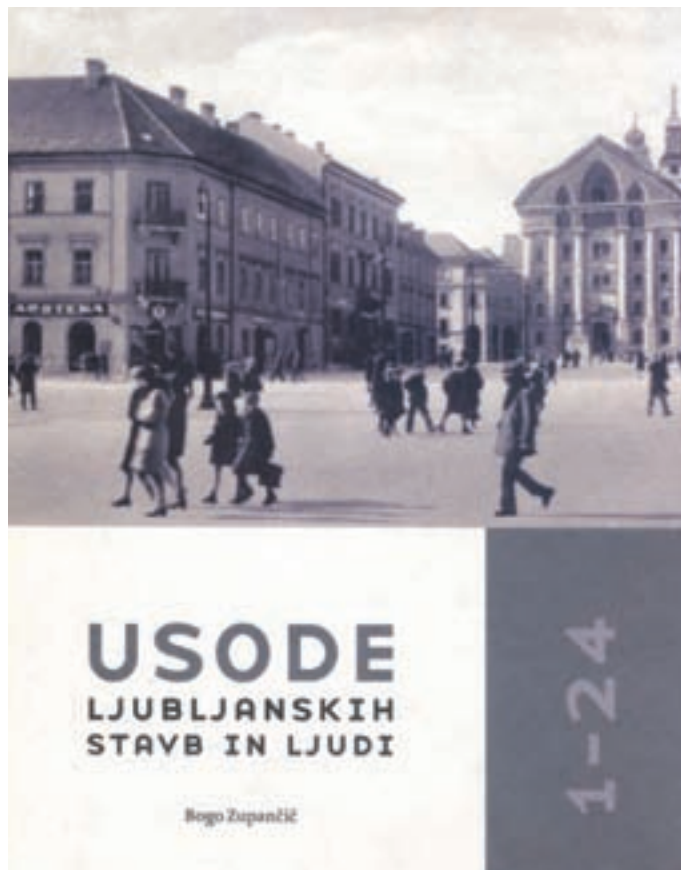
Usode ljubljanskih stavb in ljudi Boga Zupančiča ponujajo zanimiva izhodišča za razmislek o razmerju med urbano strukturo Ljubljane kot celote in posameznimi stavbami, ki jo tvorijo. Predvsem pa nam odstirajo - kot to sugerira že naslov - vpogled v povezanost med stavbami, zgodovinskimi dogajanjmi in konkretnimi človeškimi življenji. Pri tem se usode stavb in usode ljudi tudi razhajajo; način obstajanja stavb v času je drugačen kot način, kako v času obstajajo ljudje - a čeprav se zazdijo ob stavbah, ki lahko stojijo stoletja, človeška življenja bolj minljiva, veljajo vsaj od 20. stoletja navedene Baudelairove besede tudi za Ljubljano.

Sploh je v Usodah ljubljanskih stavb in ljudi poseben poudarek prav na obdobju med vojnama, torej na času, ko se je Ljubljana šele vzpostavljala kot večje mesto (pred prvo svetovno vojno je Izidor Cankar v Obiskih napisal: "Ljubljano imamo vsi zelo radi, vendar nihče niti za trenutek ne podvomi, da je še močno kmetiška. Kar je gosposkega, je le pritiklina."), ki je v prostorski ekspanziji seglo onkraj svojega zgodovinska jedra, pri tem pa se je v njej dogajal tudi zanimiv razmah kulturnega življenja, ki se je poskušalo prebijati iz provincializma.

Mnoge arhitekture, ki jih "običajen" sprehajalec po Ljubljani doživlja kot anonimne, v Zupančičevi knjigi nenadoma zaživijo v svoji posebnosti. Še toliko bolj, ker se nam odprejo tudi vpogledi v notranjščine, ki so pred očmi sprehajalca skrite.

Posebna Zupančičeva zasluga je, da je obudil spomin na dela nekaterih skoraj docela pozabljenih arhitektov, ki jih v obravnavanju tukajšnje arhitekturne zgodovine več dejavnikov izriva na obrobje zavesti. Ta obuditev se mi zdi eden najdragocenejših momentov te za spoznavanje ljubljanske preteklosti pomembne knjige.

V tem smislu je v tej knjigi mogoče razbrati tudi vrsto dragocenih opozoril in napotil - včasih tudi konkretnih predlogov - za odgovornejše ravnanje s to dediščino, ki ni za Zupančiča nikoli zgolj petrifikacija preteklosti: tudi staro arhitekturo zna gledati obenem kot zgodovinsko pričevanje in kot del sedanjega mesta.

BUILDING ANATOMY: ROPE STRUCTURES

avtor / author:

Tadeja Zupančič, Urs Meister, Vojko Kilar

naslov knjige / title of the book:

Building anatomy: rope structures

izdajatelj / publisher:

UL FA

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Ljubljana, 2007

obseg / number of pages:

57 strani, fotografije

naklada / number of copies printed:

300 izvodov

prodaja / sale:

Monografija ni v prodaji, izdelana v namene promocije

V publikaciji so ilustrirani potek in rezultati Erasmus intenzivnega programa, ki ga je Fakulteta za arhitekturo organizirala v soteski Pršjaka pri Tolminu. Primer študentskega modeliranja v merilu 1:10 in 1:1 združuje izkušnje ljubljanske Univerze, Univerze Liechtensteina iz Vaduza, Tehniške univerze iz Trondheima, Katalonske politehniko iz Barcelone, Univerze Moderna iz Setubala, lokalne skupnosti in regionalnih borcev za spoštljivo ravnanje z naravnim okoljem. Po proučitvi lokalne tradicije in tridnevnem natečaju so udeleženci delavnice izdelali brv za pešce čez potok, začasne garderobe za soteskarje ter poskrbeli za nevpadljivo udobje ob razgledu na Slap v Sopotih.

"Each technically pure construction has its own characteristic forms. Hence, the new method of working wood does chance the external face of the building. A new form has to emerge. This does not have much to do with the currently accepted understanding of the term "wooden house", but it represents the continued, organic advancement of the century-old art of building with wood." Konrad Wachsmann, Holzhausbau – Technik und Gestaltung, Berlin 1930

THE CRISIS OF CONSTRUCTION

The culture of Construction as a basis of all building processes has lost its meaning in Architecture in the past few decades. Architectural form is not generated through the logic of the building material anymore. Materials are being used in a simplified manner to obtain attractive surfaces covering purely technical structures. To counter this development, possibilities for revitalizing constructive tectonics in architecture and traditional building techniques must be reinterpreted.

BUILDING ANATOMY

The aim of the workshop was not only to look for the potential of regional handcraft, but also to seek an innovative enhancement to that knowledge in construction in order to build a real bridge. In this sense, the approach to this year's Intensive Program perfectly fitted into the concept of "Building Anatomy", which is the overall theme of the partnership for three workshops in an annual rhythm.

Also, in accordance with the general principles of the Erasmus Program, the aim of the IP was to initiate sustainable development in the region. It is a fact that most of the valleys in western Slovenia suffer an increasing depopulation. There is not enough work in agriculture; stores, post offices and even schools must close. There is a strong need for innovative projects that respect the characteristics and singularity of the region and send positive signals for the future. To support this, the area of our intervention was set in a small valley called Trebusa, where modest outdoor activities were started a few years ago. A decent crossing to get over the riverbed to walk upwards to a waterfall at the end of the valley was missing.

ROPE STRUCTURES

We accepted the challenge to project a footbridge and also two changing rooms that define a clear starting point for canyoning and hiking. After introductions to the history and actual problems of the valley by local experts and a lecture to the theme of rope construction by Vojko Kilar, our structural engineer from the University of Ljubljana, the design period started. Four projects in drawings and large models in scale 1:5 after three days. A jury had to choose the best solution, both matching the needs of the people confronted with it in the future but also bringing a new and innovative structure into the discussion on an architectural level. The following building work took five days and was done by the participating students and professors themselves, including excavation and all structural work. Only drilling of holes for foundation anchoring and scaffolding had to be executed by local workers.

SARDINIJA, ARHITEKTURA KAMNA

SARDINIA, ARCHITECTURE OF STONE

avtor / author:

Domen Zupančič, Borut Juvanec

naslov knjige / title of the book:

Sardinija, arhitektura kamna /
Sardinia, Architecture of Stone

izdajatelj / publisher:

UL FA

kraj, leto izdaje / place, year of edition:

Ljubljana, 2003

obseg / number of pages:

64 strani, 44 slik, 60 skic, 10 načrtov, več preglednih zemljevidov

naklada / number of copies printed:

100 izvodov

prodaja / sale:

Monografija je razprodana

dodatne informacije / additional information essential for publication:

Knjiga je nastala na osnovi dokumentacije o kamnitih zatočiščih, poleg tega pa je bil izveden znanstveni poskus vpadnega kota svetlobe v sveti vodnjak S'Anastasia.

Prve in najstarejše arhitekture kar jih poznamo danes segajo vse do šestega tisočletja pred našim štetjem. Imamo nekaj ostankov bivalne arhitekture, več pa vemo o arhitekturi za mrtve, za bogove in za kralje. Zakaj je več slednjih: tako mrtvim kakor bogovom in kraljem smo že od nekdaj posvečali več pozornosti kot živim, zato so objekti grajeni v kamnu. Izbor materiala je bil postavljen logično in z zanesljivim uspehom - živi smo si hiše iz blata in slame, iz obdelane gline, iz lesa in iz majhnih kamnov obnavljali, mrtvi tega niso počeli. Ne bogovi. Ne kralji. Zato so ti dobili domovanja iz obstojnejšega materiala, pa že konstrukcija je najbolj varna: iz velikih kamnov.

Tako poznamo megalitske in druge strukture vse od četrtega tisočletja, pri tem pa so spomeniki človekove misli in spretnosti, želja in znanja v objektih na Sardiniji v zgodovini arhitekture na pomembnem mestu. Na otoku najdemo obrambne objekte nuraghe (nuraghe, plural nuraghi, po nekaterih virih tudi su nuraxi), tombe dei giganti (grobnice velikanov), menhire (tamule) in dolmene, domus de janas (grobnice v kamnu, nekake nekropole), nuragijska naselja pa svete vodnjake.

PozzoSacro Santa Cristina pri Paulilatinu leži v sklopu nouragijske vasi, ki ga obkroža in ima razen nekaj ostankov bivalnih hiš še objekt, imenovan casa dei reunioni (skupni objekt za združevanje, odločanje), pa nuraghe in vzdolžni objekt za bivanje ali za spravilo nečesa. Sam vodnjak je grajen iz izjemno lepo tesanega kamna v načinu zidanja suhega zidu, a z zelo eksaktnimi spoji. Zanimivost zidu je stopničenje navzgor (detajl B), ki tridimenzionalno riše horizontalne črte v zid: te linije se nadaljujejo v negativne stopnice nad pravimi stopnicami - s tem poudarjajo stopničenje še na stropu. Nadaljna značilnost je zid, ki je zvit v propeler: ravni liniji sta krogov izsek kot odprtina na vrhu (vhod v vodnjak) in meja stopnic, ki pa se proti dnu tudi ožajajo. Vodnjak sam je okrogle oblike, grajen s stopničenjem (s skoraj 4 cm zamika) enakih kamnov, ki so zelo točno klesani. Odprtina na vrhu je iz enega samega kamna, ki ima v sredni luknjo, okoli njega pa so v obliki rozete nameščeni večji kamni, nato pa še manjši. Okrog centralne odprtine (okrog 35 cm) teče radialno zidec, ki se proti vhodnemu delu z vstopom v notranjost razširi. Ovalni zidec okrog te primarne konstrukcije je lahko tudi kasnejšega datuma. V dnu vodnjaka je bazen, manjši za eno širino stopnice na vsaki strani in globok za dve višini. Voda v njem še vedno izvira. G. Lilliu datira vodnjak v četrto stoletje pred štejetem, drugi avtorji ga postavljajo tudi tisočletje bolj v zgodovino. E. Cantu v rekonstrukciji S. Vittorie postavlja preko vodnjaka konstrukcijo, ki jo zidec nenkako nakazuje.

